

- 1.1 પરિચય
- 1.2 ઉદ્દેશ્ય
- 1.3 ખ્યાલ, મહત્વ, તાર્કિક અવકાશ પ્રારંભિક હસ્તક્ષેપ ફાયદા
 - 1.3.1 હસ્તક્ષેપની ખ્યાલ (વિભાવના)
 - 1.3.2 હસ્તક્ષેપનું મહત્વ
 - 1.3.3 પ્રારંભિક હસ્તક્ષેપના ફાયદા
- 1.4 પ્રારંભિક હસ્તક્ષેપની પ્રકાર
 - 1.4.1 હોમ-આધારિત
 - 1.4.2 કેન્દ્ર આધારિત
 - 1.4.3 મિશ્ર (કેન્દ્ર આધારિત અને ઘર આધારિત) હસ્તક્ષેપ
- 1.5 હસ્તક્ષેપ પદ્ધતિઓ
 - 1.5.1 વર્તણૂકલક્ષી હસ્તક્ષેપો પદ્ધતિ
 - 1.5.2 પીઅર-મેડિએટેડ / અમલમાં હસ્તક્ષેપ ટેકનિક
- 1.6 રેકોર્ડ જાળવણી અને દસ્તાવેજીકરણ
 - 1.6.1 રેકોર્ડ જાળવણી
- 1.7 પૂર્વ-શાળા સમાવેશ માટે અર્લી ઈન્ટરવેન્શનની અસર
 - 1.7.1 પૂર્વ-શાળા સમાવેશ માટે પ્રારંભિક હસ્તક્ષેપ વ્યાખ્યા
 - 1.7.2 એક્સેસ, ભાગીદારી અને સમર્થનનો અર્થ
- 1.8 તમારી પ્રગતિ ચકાસો
- 1.9 ચર્ચા / સ્પષ્ટીકરણના મુદ્દા
- 1.10 ચર્ચાના મુદ્દા

1.1 પરિચય

આ પ્રારંભિક હસ્તક્ષેપ એ પૂર્વશાળાના અનુભવના શિક્ષણ પર સંપૂર્ણ આધારિત છે. તે પ્રક્રિયા, મુશ્કેલીઓ અને જોડાણોનું વર્ણન કરે છે. જો 0-3 વર્ષની વયશ્રેણી કોઈ ખાસ શિક્ષકની પરિપ્રેક્ષ્યમાં ન હોય. તો આ એકમ વિકાસલક્ષી વિલંબ અને બૌદ્ધિક ડિસઓર્ડર ધરાવતા બાળકો માટે પ્રિપ્રાઈમરી એજ્યુકેશન શરૂ કરવા માટેનો એક આધાર છે.

નવજાત અને નાના બાળકો સાથે વીસમી સદીના છેલ્લા ત્રિમાસિક ગાલાના સંશોધનમાં બાળકના વિકાસના એકંદર અભ્યાસક્રમના નિર્ધારિત જીવનના પહેલા થોડા વર્ષોનું મહત્વ દર્શાવે છે. તે નવી માહિતી પૂરી પાડે છે કે શિશુઓ ન્યુરોલોજીકલ પરિપક્વતા પહેલા શીખવાની સક્ષમતા ધરાવે છે. અને તે વર્તુણક બાળકને પર્યાવરણમાં વધુ ઝડપથી અને અર્થપૂર્ણ રીતે જોડવા માટે પ્રોત્સાહિત કરે છે.

કેટલાક કામદારો બાળપણ દરમિયાન સેન્ટરલ નર્વસ સિસ્ટમની પ્લાસ્ટીસીટી અને અનુકૂળન ક્ષમતા પર ભાર મૂકે છે. નર્વસ સિસ્ટમ વિકાસ અને પર્યાવરણીય અસરો તેમજ ઈજાઓમાંતી ઊભરતી નવી પરિસ્થિતિઓમાં સ્વસ્થ અને કાર્યક્ષમ રીતે પોતાને અપનાવી લે છે. કાળજીપૂર્વક તૈયાર કરેલા સંશોધનના અભ્યાસમાં તારણ કાઢ્યું છે કે સંવર્ધનના સમયગાળાથી જ્ઞાનાત્મક ભાષા અને સામાજીકરણમાં સિશુની ક્ષમતા ઝડપથી વધી છે.

1.2 ઉદ્દેશ્ય :

- આ એકમ પૂરું કર્યા બાદ વિદ્યાર્થીઓ માટે સક્ષમ હશે.
- શિશુઓ અને બાળકોની લાક્ષણિકતાઓની સમજણ દર્શાવે છે.
- બાળકના જીવનમાં પ્રારંભિક તપાસ અને હસ્તક્ષેપનું મહત્વ જણાવે છે.
- પ્રારંભિક હસ્તક્ષેપ કાર્યક્રમના પ્રકારો અને પ્રક્રિયાઓને સમજાવો, જે ઘર આધારિત અને કેન્દ્ર આધારિત છે.
- પૂર્વશાળાના અને પ્રારંભિક બાળપણના શૈક્ષણિક કાર્યક્રમોનું ધ્યાન રાખે છે.
- પ્રારંભિક બાળપણના ખાસ શિક્ષણનું મહત્વ બતાવે છે.
- આ અંગેના સમુદાયમાં જાગરૂકતા બનાવો.
- સમજણ, આયોજન અને યોગ્ય રીતે હસ્તક્ષેપનો ઉપયોગ કરવો અને તેને દર્શાવવું તેની પ્રશંસા કરવી અને સાચી દિશા આપવી.
- વિવિધ ઉપચાર પદ્ધતિઓ, તેમના હેતુઓ, અવકાશ, પદ્ધતિઓ અને હસ્તક્ષેપની જરૂરિયાત સમજવાની યોજના.

1.3 ખ્યાલ, મહત્વ, તાર્કિક અવકાશ પ્રારંભિક હસ્તક્ષેપ ફાયદા

1.3.1 હસ્તક્ષેપની ખ્યાલ (વિભાવના)

આ શબ્દ ખાસ જરૂરિયાતોવાળા ખૂબ જ નાના બાળકોને આપવામાં આવતી સેવાઓનો ઉલ્લેખ કરે છે, સામાન્ય રીતે જન્મથી ત્રણ વર્ષ સુધી બાળક તે તરફ વળે છે. આ કારણોસર, આ પ્રોગ્રામ કેટલીક વખત “બર્થ ટુ 3” અથવા “ઝીરો ટુ 3” કહેવામાં આવે છે. પ્રારંભિક હસ્તક્ષેપ સેવાઓમાં વાણી, ઉપચાર, વ્યવસાયિક ઉપચાર અને ભૌતિક ઉપચારનો સમાવેશ થાય છે.

તેઓ ક્યાં તો હસ્તક્ષેપ કેન્દ્ર અથવા બાળકના ઘરમાં આપવામાં આવે છે આશા

છે કે આ સેવાઓ પ્રારંભિક રીતે પ્રદાન કરવામાં આવશે. વિકાસમાં કોઈ વિલંબને સંબોધશે જેથી બાળકને પછીથી સેવાઓની જરૂર નહીં હોય. 3 વર્ષની ઉંમરે જો કોઈ બાળકને હજુ પણ મદદની જરૂર હોય તો તે શાળા ડિસ્ક્રીટ માટે ખાસ શિક્ષણ પૂર્વશાળા માટે ઉલ્લેખિત થઈ શકે છે. તમારા પિડીયાટ્રીશયન એ તમને એજન્સીને સંદર્ભિત કરવાનો પ્રયત્ન કરે છે જે તમારા વિસ્તારમાં પ્રારંભિક હસ્તક્ષેપ સંભાળે છે. જો નહિ, તો પ્રારંભિક હસ્તક્ષેપના ચાર્જમાં તમારા રાજ્યના કાર્યલયને શોધો અને સીધો સંપર્ક જ કરો. શરૂઆતના બાળપણમાં નિષ્ણાતો દ્વારા તમારા બાળકનું મૂલ્યાંકન કરવા તેને વહેલી તકે થેરાપિસ્ટ કે બાળકોના નિષ્ણાત જોડે લઈ જવું જેથી દરેક રાજ્ય ચોક્કસ અપગતાની ઓળખ માટે અથવા જે પ્રારંભિક હસ્તક્ષેપ માટે બાળકને આપમેળે ક્વોલિફાય કરે છે. અને ત્યારબાદ મૂલ્યાંકન એક ઈન્ડિવિડ્યુઅલાઈઝડ ફેમીલી સર્વિસીઝ પ્લાન (આઈએફએસપી) તમને જણાવશે અને ત્યારબાદ જે તમારા બાળકના પ્રારંભિક હસ્તક્ષેપ માટેની યોજનાઓને રજૂ કરશે. તે બને તેટલું વહેલું તેની સમસ્યાની ઓળખ કરી હસ્તક્ષેપનો પ્રતિસાદ આપી શકે.

1.3.1.1 પ્રારંભિક હસ્તક્ષેપની વ્યાખ્યા :

પ્રારંભિક હસ્તક્ષેપ શિશુઓ અને નાના બાળકો માટે વિવિધ પ્રકારો અને અપંગતાના ડિગ્રીઓ સાથેના પ્રારંભિક ઉત્તેજના અને સંવર્ધન કાર્યક્રમ છે. તેનો ઉપયોગ મુખ્યત્વે વિકાસલક્ષી અપંગ બાળકો સાથે કરવામાં આવે છે. જે બાળકોના વિકાસમાં વધારો કરશે. વિકાસશીલ રાષ્ટ્રોમાં, જ્યાં આરોગ્ય સેવાઓ શહેરી ઝૂંપડપટ્ટીમાં અભાવ હોય છે, ગ્રામીણ વસતિ વંચિત છે અને જ્યાં ગરીબી વ્યાપક છે, આવા જોખમી શિશુઓના યોગ્ય કાળજી અને વ્યવસ્થાપનની ખાતરીના આધારે પ્રારંભિક હસ્તક્ષેપ સેવાઓ આપે છે.

1.3.2 હસ્તક્ષેપનું મહત્ત્વ :

બાળપણના પ્રારંભિક વર્ષોમાં બધા ભવિષ્ય વિકાસ માટેનો પાયા મૂકે છે. તાજેતરના વૈજ્ઞાનિક પુરાવા દર્શાવે છે કે પ્રારંભિક અનુભવો શાબ્દિક રીતે આપણા મગજને અસર કરે છે જેનાથી યુવાન મગજનો વિકાસ થાય છે. શરૂઆતના વર્ષોમાં શું થાય છે તે આપણી પુષ્ટ વયથી જ આપણા સ્વાસ્થ્ય અને સામાજિક વિકાસ પર મોટી અસર કરે છે. તેથી આપણે ખાતરી કરવી જોઈએ કે બાળકોના પ્રારંભિક અનુભવો હકારાત્મક છે ? તેમના વિકાસ માટે એક સુરક્ષિત પાયા છે.

બાળપણનાં પ્રારંભિક વર્ષોમાં બાળકો માટે જ અશક્ય અને વિકાસલક્ષી વિલંબ માટે મહત્ત્વપૂર્ણ છે. તેમના તમામ ભાવિનો વિકાસ આ સમયગાળા દરમિયાન નિર્ધારિત નિર્ણાયક શિક્ષણ પાયા પર આધારિત છે.

પ્રારંભિક વર્ષો સમગ્ર પરિવાર માટે પણ નિર્ણાયક છે. આ ત્યારે જ થાય છે જ્યારે કુટુંબો તેમના બાળકને ટેકો આપી શકે અને પાલન કરી શકે છે. તેમના બાળકની

જરૂરિયાતોને પાર પાડી શકે. અને ડિસેબિલીટી ધરાવતા બાળક અથવા વિકાસલક્ષી વિલંબ માટે હકારાત્મક રીતે અનુકૂલન કરવું તે શીખવી શકે છે. આ લક્ષ્યો હાંસલ કરવા માટે પરિવારોને પ્રારંભિક હસ્તક્ષેપ સેવાઓના સમર્થનની જરૂર છે.

1.3.3 પ્રારંભિક હસ્તક્ષેપના ફાયદા :

પ્રારંભિક હસ્તક્ષેપના આ લાભો છે :

1.3.3.1 પ્રારંભિક હસ્તક્ષેપની તમારા બાળકેન નાટક દ્વારા મોટાભાગના શિક્ષણની મદદ કરે છે.

હેતુપૂર્ણ નાટક એક બાળકનું કાર્ય છે અને મગજ વિકાસ માટે આવશ્યક છે, ખાસ કરીને તેના પ્રથમ ત્રણ વર્ષ દરમિયાન. જો તમારા બાળકેન વિકાસલક્ષી પડકારોનો અનુભવ થતો હોય, ત શરૂઆતમાં ટેકો મળે છે અને તે સમજવામાં આવશ્યક છે કે સેવાઓ કેવી રીતે મદદ કરી શકે તે જરૂરી છે. કેરગિવર અથવા અર્લી ઈન્ટરવેન્શન સ્પેશિયાલિસ્ટ સાથે રમવા માટેની તકો સમસ્યા હલ કરનારા, સ્વ-નિયંત્રણ, સમાજકરણ અને સંદેશાવ્યવહાર માટે જરૂરી કૌશલ્યના વિકાસને સરળ બનાવી શકે છે.

1.3.3.2 પ્રારંભિક હસ્તક્ષેપ બાળકના શાળાના વર્ષો દરમિયાન વિશિષ્ટ સૂચનાત્મક સહાયની જરૂરિયાતને ઘટાડી શકે છે.

પ્રારંભિક હસ્તક્ષેપ મોટાભાગના બાળકોને યોગ્ય વિકાસલક્ષી લક્ષ્યોને હાંસલ કરવા તરફ આગળ વધવામાં મદદ કરી શકે છે. પ્રારંભિક હસ્તક્ષેપનો ટેકો પ્રાપ્ત કરતા બાળકો વધારો શૈક્ષણિક તૈયારી માટેની સંભવિતતા દર્શાવે છે અને તેમના સાથીઓની સાથીઓની સાથે ક્રિયા પ્રતિક્રિયા કરવા માટેની તૈયારી વધુ સારી રીતે કરી શકે છે.

1.3.3.3 પ્રારંભિક હસ્તક્ષેપ થાય છે કે જ્યાં તમારું બાળક સૌથી વધુ આરામદાયક છે અને તે તેના નિયમિતનો ભાગ બની જાય છે.

થેરાપિસ્ટ તમારા પરિવાર સાથે, તમારા ઘર અથવા દિવસની સંભાળ જેવી કુદરતી વાતાવરણમાં મળશે. બાળકો પરિચિત વાતાવરણમાં સૌથી વધુ આરામદાયક છે, અને પરિણામે પ્રારંભિક હસ્તક્ષેપની પ્રવૃત્તિઓ તમારી દિનચર્યાના ભાગ બની જાય છે. તમારા બાળકને ભોજન, સમય, રમવાનો સમય, અને સુવાનો સમયમાં પુનરાવર્તન અને વ્યૂહરચનાઓનો સમાવેશ કરીને પ્રગતિ કરશે.

1.3.3.4 પ્રારંભિક હસ્તક્ષેપ સેવાઓ પરિવારો માટે કોઈ પણ ખર્ચ પર પૂરી પાડવામાં આવે છે.

વિકાસલક્ષી વિલંબને સંબોધવામાં પ્રારંભિક હસ્તક્ષેપની કિંમતને ઓળખવામાં આવ્યું છે. પરિણામે, ઉપલબ્ધ ભંડોળ દ્વારા પ્રારંભિક હસ્તક્ષેપ સેવાો કોઈ ખર્ચ પરિવારોને પૂરી પાડવામાં સક્ષમ છે.

1.3.3.5 પ્રારંભિક હસ્તક્ષેપો પરિવારોને તેમના બાળકની સાચી સંભવિતતા સુધી પહોંચવામાં સહાય કરે છે :

માતાપિતા તરીકે, તમે તમારા બાળકના પ્રાથમિક શિક્ષક છો. પ્રારંભિક હસ્તક્ષેપ સેવાઓ દ્વારા, તમારા વિકસલક્ષી પડાકોર દ્વારા તમારા બાળકને મદદ કરવા માટે જરૂરી સાધનોથી તમને સશક્ત કરવામાં આવશે, જેથી તેઓ તેમની પૂર્ણ ક્ષમતા સુધી પહોંચી શકે.

1.4 પ્રારંભિક હસ્તક્ષેપની પ્રકાર

1.4.1 હોમ-આધારિત

શરૂઆતમાં પ્રારંભિક હસ્તક્ષેપ કાર્યક્રમો મુખ્યત્વે ગ્રામીણ પરિવારોના લાભ માટે મુખ્યત્વે ઘરમાં જ થતા હતા કારણ કે તેઓ આરોગ્ય સુવિધાથી દૂર હતા હોમ આધારિત કાર્યક્રમમાં મુખ્ય વ્યક્તિઓ એવાં ઘર મુલાકાતી છે. જેમની પાસે વ્યવસાયિકોની જરૂર નથી. વાસ્તવમાં, જો તેઓ એસ.એસ.સી. છે. અને 10 અઠવાડિયાના સમયગાળામાં પ્રારંભિક હસ્તક્ષેપમાં સઘન તાલીમ મેળવે છે અને સારી દેખરેખ અને માર્ગદર્શન મેળવે છે, તો તેઓ સમાન બનીને સારી રીતે કામ કરે છે. હોમ વિઝિટર એક સક્રિય એજન્ટ છે જે કુશળતાવાળી આયોજિત પદ્ધતિને અનુક્રમે ઘરને આધાર લે છે અને માતા અને બાળક બંને માટે સલાહકાર અને મિત્રની ભૂમિકા નિભાવે છે. માતા તેના બાળકને કુશળતા પર આધારિત સુચવેલી પ્રવૃત્તિઓ શીખવે છે અને દરેક મુલાકાતમાં ગૃહ મુલાકાતીને પ્રગતિની જાણ કરે છે. તે તેના વળાંકમાં, સુપરવાઈઝરને નિયમિત રીતે રિપોર્ટ કરે છે આ રીતે, બાળકની પ્રગતિ પર સતત દેખરેખ રાખી શકાય છે અને આવશ્યકતા મુજબ કુશળતાને સમાયોજિત કરી શકાય છે.

1.4.2 કેન્દ્ર આધારિત

કેન્દ્ર આધારિત પ્રારંભિક હસ્તક્ષેપ સામાન્ય રીતે બાળકોના હોસ્પિટલ, ક્લિનિક અથવા બાળકો માટેનું કેન્દ્ર અથવા અપંગ બાળકો માટે પુનર્વસવાટનું કેન્દ્ર છે. જો આવા કાર્યક્રમો હોસ્પિટલમાં હોય તો તેઓ ઓપીડી સેવાઓનો ભાગ છે અને દરરોજ આવા કાર્યક્રમો હાથ ધરવામાં આવે છે. તેઓ સામાન્ય રીતે નિયોનેટોલોજી / બાળરોગ વિભાગ સાથે જોડાયેલા હોય છે. પછી તેઓ દરરોજ સંપૂર્ણ સમયના ધોરણે ઓફર કરે છે. કેન્દ્ર આધારિત પ્રારંભિક હસ્તક્ષેપમાં, ફિઝિયોથેરાપી ઓક્યુપેશનલ થેરાપી જેવા એકમોની સેવાઓ પણ ઉપલબ્ધ છે અને તે પ્રોગ્રામના ભાગ રૂપે પ્રદાન કરવામાં આવે છે. વધુમાં, બાળકોના હોસ્પિટલમાં અન્ય એકમો છે જેમ કે ન્યુરોલોજી કાર્ડિયોલોજી, ઈએનટી, નેફ્રીથેલોજી, ઈએનટી, નેફ્રીથેલોલોજી વગેરે. જ્યાં કેન્દ્ર આધારિત બાળકોને પરીક્ષણો અને પરામર્શ માટે ઉલ્લેખ કરી શકાય છે. મલ્ટીપ્લાય અક્ષમ શિશુઓ માટે કેન્દ્ર આધારિત કાર્યક્રમ હિતવાહ બને છે. જો કે, પ્રારંભિક

હસ્તક્ષેપની અસર માત્ર લાંબા ગાળા અને અનુભવ પર, માતાઓ પર જો વધારે પડતો બોજો છે. અથવા અન્ય નાના બાળકો હોય અથવા લાંબા અંતરની મુસાફરી કરતી હોય, સામાન્ય રીતે જ્યાં સુધી કુટુંબનું સમર્થન ન હોય ત્યાં સુધી ચાલુ રાખવામાં અસમર્થ હોય છે. કમનસીબે, ખૂબ થોડા હોસ્પિટલો આવા કાર્યક્રમો હાથ ધરવા તૈયાર છે કારણ કે તેમા વધારાના ખર્ચ સમાવેશ થાય છે.

કેન્દ્ર આધારિત પ્રારંભિક હસ્તક્ષેપમાં સુપરવાઈઝર બાળ વિકાસ અને બાળ વિકાસમાં જ્ઞાન ધરાવતા એક બાળરોગ અથવા પબ્લિક હેલ્થ નર્સ, ચિકિત્સક અથવા વિશેષ શિક્ષક બની શકે છે અને પ્રારંભિક દરમિયાનગીરીમાં અનુભવ કરી શકે છે. તેના હેઠળ, એવા સ્ટાફ હોઈ શકે કે જે તાલીમ પામેલ છે. (ઘર મુલાકાતીઓની સમકક્ષ) અને જે વ્યક્તિગત રીતે માતાને કુશળતાવાળી આયોજિત પદ્ધતિ આપે છે. તેણી ઘર મુલાકાતી તરીકે કામ કરે છે અને કુશળતાના આધારે પ્રવૃત્તિઓ શીખવીને સમયાંતરે માતાને માર્ગદર્શન આપે છે.

1.4.3 મિશ્ર (કેન્દ્ર આધારિત અને ઘર આધારિત) હસ્તક્ષેપ :

કેટલીક એજન્સીઓ ઘર આધારિત પ્રારંભિક હસ્તક્ષેપ છે. શહેરી વિસ્તારોમાં તે કુટુંબોને ઓફર કરવામાં આવે છે, જે પ્રારંભિક હસ્તક્ષેપ આપતા કેન્દ્રોથી દૂર છે અને જ્યાં આરોગ્ય સેવાઓનો અભાવ હોય છે. બાદમાં કાર્યક્રમ એવા પરિવારોને આપવામાં આવે છે જેઓ જિલ્લાઓમાં રહે છે અને પખવાડિક અથવા માસિક ધોરણે કેન્દ્રો પર આવી શકે છે. આ કાર્યક્રમ પણ એવા બાળકોને આપવામાં આવે છે જેઓ અલગ અલગ રીતે વિકલાંગ છે અને જેમને પેરામેડિક અને અન્ય સેવાઓની જરૂર છે.

1.5 હસ્તક્ષેપ પદ્ધતિઓ :

ID સાથેના વ્યક્તિઓ માટેના હસ્તક્ષેપમાં વિવિધ વિકલ્પો અને તકનીકો સંયોજનમાં સામેલ છે. અહીં આપણે વ્યક્તિગત વય અને ભાષા પ્રોફાઈલ, સંદેશાવ્યવહાર જરૂરિયાતો, ભાષાના કાર્યવાહીથી સંબંધિત પરિબળો, સહ હાલની પરિસ્થિતિઓ, સાંસ્કૃતિક પૃષ્ઠભૂમિ અને મૂલ્યોની હાજરી માટે કેટલીક ચોક્કસ તકનીકોની ચર્ચા કરીશું.

1.5.1 વર્તણૂકલક્ષી હસ્તક્ષેપો પદ્ધતિ :

વર્તણૂક પરિવર્તનના મૂળભૂત સિદ્ધાંતોનો ઉપયોગ કરીને વર્તણૂકીય હસ્તક્ષેપો અને તેને દુર કરવાની તકનીકો (ઉદા. વિવિધ અમલના, પ્રોત્સાહન, લુપ્તતા અને મોડેલિંગ) સમસ્યા વર્તણૂકો ઘટાડવા અને વિધેયાત્મક વૈકલ્પિક વર્તણૂકો શીખવવા માટે રચાયેલ છે. આ પદ્ધતિઓ શીખવાની વર્તણૂક/ ઓપરેટ સિદ્ધાંતો પર આધારિત છે. તેઓ એવા પૂર્વજોની તપાસ કરે છે જે ચોક્કસ વર્તણૂકો બહાર કાઢે છે, તે વર્તણૂકને અનુસરતા પરિણામો સાથે, અને પછી આ સાકળમાં ગોઠવણો કરીને ઈચ્છિત વર્તણૂકો વધારી અને અયોગ્ય મુદ્દાઓ ઘટાડે છે. વર્તણૂકલક્ષી હસ્તક્ષેપો એકથી એક, કુદરતી

ટ્રાયલ સૂચનાઓને કુદરતી ચડીયાતી અજમયશો તેમજ અભિગમથી લઈને આવે છે. વર્તણૂક દરમિયાનગીરી માટેની કેટલીક તકનિક નીચે છે :

1.5.1.1 એપ્લાઈડ વર્તણૂક વિશ્લેષણ (એબીએ)

વર્તણૂકમાં અર્થપૂર્ણ અને હકારાત્મક ફેરફાર લાવવા માટે શિક્ષણ સિદ્ધાંતના સિદ્ધાંતોનો ઉપયોગ કરતા સારવારનો અભિગમ. એબીએ તકનિકોનો ઉપયોગ વિવિધ કુશળતા (ઉદા. સંચાર, સામાજિક કૌશલ્ય, સ્વ-નિયંત્રણ અને સ્વ-નિરીક્ષણ) બનાવવામાં મદદ કરવા માટે કરવામાં આવે છે અને આ કુશળતાને અન્ય પરિસ્થિતિઓમાં સામાન્ય બનાવવા માટે મદદ કરે છે. આ તકનિકનો ઉપયોગ બંને માળખાગત (ઉદા. વર્ગખંડ) અને રોજિંદા (દા.ત. કુટુંબની દીવાની સમય) સેટિંગ્સ અને એક-એક - એક અથવા જૂથ સૂચનામાં થઈ શકે છે. એબીએનો ઉપયોગ ID સાથેના વ્યક્તિઓ માટે કરવામાં આવે છે. ખાસ કરીને જેઓ પાસે એએસડી (સ્પ્રેક્લે અને બોયડ, 2009) છે.

વ્યક્તિને જરૂરિયાત, હિતો અને પારિવારિક પરિસ્થિતિ પર આધારિત હસ્તક્ષેપ કસ્ટમાઈઝ કરલ છે. એબીએ તકનિકો ઘણીવાર જીવનની સંપૂર્ણ આવડત (ફરા અને મેકનેર્ની, 2008) ને સંબોધવા માટે સઘન, પ્રારંભિક હસ્તક્ષેપ (4 વર્ષ પહેલાં) કાર્યક્રમોમાં ઉપયોગમાં લેવામાં આવે છે. સઘન પ્રોગ્રામ્સ 1 થી 3 વર્ષ માટે દર અઠવાડિયે 25 થી 40 કલાક જેટલો થાય છે. એબીએ ઉપચાર પૂરી પાડવા માટે યોગ્યતા રાજ્ય દ્વારા બદલાઈ શકે છે; તમારા રાજ્યની ચકાસણી કરો, કારણ કે આ કરેલા કાર્યો પર અસર કરી શકે છે.

1.5.1.2 પર્યાવરણિય વ્યવસ્થા :

એવી તકનિક કે જે સંચારને ઉત્તેજન આપવા પર્યાવરણની ગોઠવણ કરે છે. (હેલ, 1988; મેકકોર્મિક; ફોમ લોએબ, અને શિફેલબુશ, 2003). આ વિચાર પર્યાવરણમાં રસ વધારવા અને પ્રત્યાયન માટે પ્રસંગને સુયોજિત કરવાનું છે. એસએલપી વ્યક્તિઓ પર પર્યાવરણના પાસાઓ પર વિનંતી કરવા અને ટિપ્પણી કરવાની ઈચ્છા રાખે છે. જેમ કે દષ્ટિકોણની દષ્ટિએ રસપ્રદ માહિતી આપવી, પરંતુ પહોંચની બહાર, ગુમ થયેલ ઘટકો સાથે પરિસ્થિતિને સબટાઈગ કરવી અથવા અયોગ્ય ભાગો પૂરા પાડતા; અને પસંદગી-નિર્માણ, અણધારી અથવા અવિવેકી પરિસ્થિતિઓમાં સ્થાપવા.

1.5.1.3 કાર્યાત્મક સંદેશાવ્યવહાર તાલીમ (એફસીટી)

વર્તણૂક હસ્તક્ષેપ કાર્યક્રમ કે જે વૈકલ્પિક પ્રતિભાવો શીખવવા માટે એબીએની કાર્યવાહી સાથે સમસ્યાનું વર્તણૂકનું સંચાર કાર્યનું મૂલ્યાંકન કરે છે. સમસ્યા વર્તણૂકોને લુપ્ત થતાં દૂર કરી શકાય છે અને સંતોષવાની જરૂરિયાતો અથવા વૈકલ્પિક ઈચ્છાની વધુ યોગ્ય સ્વરૂપો સાથે બદલી શકાય છે. સીસીટી (CCT) એ વિવિધ યુગમાં અને જ્ઞાનાત્મક સ્તર અથવા અર્થસભર સંદેશાવ્યવહાર ક્ષમતાઓ (ઈ.જી.કેર એન્ડ ડુરાન્ડ, 1985) ને અનુલક્ષીને ઉપયોગ કરી શકાય છે.

યોગ્ય સંચાર વિકલ્પો (બ્રેડી અને હેલ, 1997; માર્ટિન ડ્રેસ્ગો, હેલ અને બ્રુકેર, 2005; શ્મિટ, ડ્રેસ્ગો, હેલ માર્ટિન અને બ્લિસ 2014) સાથે પડકારરૂપ વર્તણૂકોને બદલવા માટે ID સાથેના વિદ્યાર્થીઓ સાથે એફસીટી અભિગમનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે. પ્રથમ પગલું એ પડકારરૂપ વર્તનની વ્યાખ્યા છે અને પૂર્વગામ અને પરિણામી ચલો તેમને પ્રોત્સાહન આપવા માટે પૂર્વધારણા છે. (ડનલપ એન્ડ ફોક્સ, 1999; લ્યુસીશિન, કેયેસર, ઈરવિન અને બ્લુમબર્ગ, 2002; શ્વાર્ટઝ, બોઉલવેર, મેકબ્રાઈડ અને સાન્ડોલ, 2001). બીજું એસએલપી આ માહિતીનો ઉપયોગ સરળ અને સંભવિત રીતે વધુ કાર્યક્ષમ પ્રત્યાયન કૌશલ્યોને ઓળખવા અને શીખવવા માટે કરે છે જે સમાનવ વિધેયોની સેવા આપે છે. છેલ્લે, તે તે કુશળતા પર વિસ્તરણ કરી શકે છે અને સુનિશ્ચિત કરે છે કે યોગ્ય પ્રત્યાયનમાં યોગ્ય સંચાર કૌશલ્યનો ઉપયોગ અસરકારક રીતે કરવામાં આવે છે અને તે પડકારરૂપ વર્તન બચી છે.

1.5.1.4 આકસ્મિક શિક્ષણ

વિસ્તૃત ભાષા શીખવવા વર્તણૂકની કાર્યવાહીનો ઉપયોગ કરતી એક શિક્ષણ તકનીક; સ્વાભાવિક રીતે શિક્ષણની તકો વ્યક્તિના હિતો પર આધારિત છે. વ્યક્તિની આગેવાની બાદ સંદેશાવ્યવહારના પ્રયાસોને મજબૂત બનાવવામાં આવે છે કારણ કે આ પ્રયત્નો ઈચ્છિત સંચાર વર્તન (મેક્જી, મોરીઅર અને ડેલી, 1999) ની નજીક આવે છે આકસ્મિક શિક્ષણને વ્યક્તિ દ્વારા પ્રારંભની જરૂર છે. જે ભાષા શિક્ષણ શરૂ કરવાની સેવા આપે છે. જો વ્યક્તિ પ્રારંભ ન કરે તો. સગર્ભા દેખાવ અને સમય વિલંબ ભાષાના ઉપયોગને શીઘ્ર કરવા માટે પૂરતા હોઈ શકે છે. ક્લિનિસિનેશન કોઈ પ્રશ્ન સાથે સંકેત આપી શકે છે. (ઉદા. ... તમે શું કરવા માંગો છો ?) અથવા વિનંતીને મોડેલ કરો. (દા.ત. કહો : મને પેઈન્ટ જરૂર છે.)

1.5.1.5 મિલીયુ થેરાપી

વિવિધ પદ્ધતિઓ (અકસ્માત શિક્ષણ, સમયનો વિલંબ અને મન-મોડલ કાર્યવાહી સહિત) જે બાળકના કુદરતી વાતાવરણમાં સંકલિત છે. તેમાં રોજિંદા વાતાવરણમાં તાલીમ અને ઉપચારના સમય કરતાં, સમગ્ર દિવસ દરમિયાન થતી પ્રવૃત્તિઓ દરમિયાન સમાવેશ થાય છે. મિલીનું ભાષા શિક્ષણ અને અન્ય સંબંધિત કાર્યવાહી બાળકોને સંદેશાવ્યવહારના કાર્યોને વિસ્તૃત કરવા અને વધુને વધુ જટિલ ભાષા કૌશલ્યો (કૈસર, યોડર, કેટ્ઝ 1992; કાસારી ટ અલ. 2014) નો ઉપયોગ કરવા માટે પ્રોત્સાહિત કરવા માટે વ્યવસ્થિત અભિગમ અપનાવે છે.

1.5.1.6 સમયનો વિલંબ

શિક્ષણની વર્તણૂક પદ્ધતિ જે સૂચન દરમિયાન પૂછે છે તેનો ઉપયોગ કરે છે. દાખલા તરીકે, પ્રારંભિક સૂચના અને કોઈપણ વધારાની સૂચના અથવા સંકેત આપતી વખતે સમયની વિલંબતા ધીમે ધીમે વધી જાય છે. કારણ કે શીખવવામાં આવતી

કૌશલ્ય પર વ્યક્તિનું વધુ નિપુણ બને છે. જ્ઞાનાત્મક સ્તર અથવા અર્થસભર સંદેશાવ્યવહાર ક્ષમતાઓ (ઉદા. લાઈબર, ફાય અને સિમોન, 2008) ને અનુલક્ષી વ્યક્તિને સમયનો વિલંબ ઉપયોગ કરી શકાય છે.

1.5.2 પીઅર-મેડિએટેડ / અમલમાં હસ્તક્ષેપ ટેકનિક :

પીઅર-મધ્યસ્થ / અમલીકરણ સારવારનો અભિગમ અપંગતાના બાળકો માટે સંચાર ભાગીદાર તરીકે અલગતા ઘટાડવા, અસરકારક રોલ મોડલ્સ પ્રદાન કરવા અને સંચાર ક્ષમતા વધારવા માટે સહયોગી ભાગીદારો તરીકે સામેલ કરે છે. લાક્ષણિક રીતે વિકાસશીલ સહકર્મીઓ રમત અને સામાજિક ક્રિયાપ્રતિક્રિયાઓને સરળ બનાવવા માટે વ્યૂહરચનાઓ શીખવવામાં આવે છે; હસ્તક્ષેપો સામાન્ય રીતે વ્યાપક સેટિંગ્સમાં હાથ ધરવામાં આવે છે જ્યાં કુદરતી રીતે સામાન્ય રીતે વિકસતા ઉમરાવો સાથે રમે છે. (દા.ત. પૂર્વશાળાના સેટિંગ). વ્યક્તિગત સંચાર જરૂરિયાતોને આધારે નીચેના ઉદાહરણનો ઉપયોગ ID સાથેના બાળકો માટે થઈ શકે છે.

1.5.2.1 શીખવાના અનુભવો અને વૈકલ્પિક કાર્યક્રમ (LEAP)

એએસડી અને તેમના માતાપિતા (Hoyson, Jamieson, & Strain, 1984; Strain & Hoyson, 2000)

એએસડી અને તેમના માતાપિતા LEAP વિવિધ વ્યૂહરચનાઓ અને પદ્ધતિઓનો ઉપયોગ કરે છે, જેમાં એબીએ, પીઅર-મધ્યસ્થથી સૂચના, સ્વ-વ્યવસ્થાપન તાલીમ, સૂચન અને પિતૃત તાલીમનો સમાવેશ થાય છે. LEAP ને કલાસરૂમ સેટિંગમાં અમલમાં મૂકવામાં આવે છે જેમાં એએસડી અને ખાસ કરીને વિકસતા ઉમરાવો ધરાવતા બાળકોનો સમાવેશ થાય છે અને બાળ નિર્દેશિત નાટકને ટેકો આપવા માટે રચાયેલ છે.

1.5.2.2 મિત્રોનું વર્તુળ :

ખાસ જૂથ અથવા મિત્રોના વર્તુળની રચના કરીને ખાસ જરૂરિયાતો સાથે સહાધ્યાયીની સામાજિક સ્વીકૃતિને સુધારવા માટે વર્ગખંડમાં જૂથમાં ગ્રુપનો ઉપયોગ કરતી સારવારનો ઉપાય છે. ફોક્સ રોજગારીમાં મૂલ્યના વર્તણૂકોનું નિર્માણ કરવાનો છે. નવા અને યોગ્ય પરિસ્થિતિઓમાં કુશળતાનો ઉપયોગ બને તેટલો જ શક્ય બન્યો છે જેમ કે જુદી જુદી પરિસ્થિતિઓ (લ્હીટેકર બાર્ટ, જોય, પોટર, અને થોમસ, 1998)

1.5.2.3 ઈન્ટિગ્રેટેડ પ્લે જૂથો

એએસડી સાથે વિવિધ ઉંમરના અને ક્ષમતાઓના બાળકોને ટેકો આપવા માટે રચાયેલ એક સારવાર મોડલ, જેમાંના સહભાગીઓ અને ભાઈ-બહેનો સાથે પરસ્પરના અનુભવો ભજવે છે. બાળકોના નાના જૂથો પુષ્પ સુલભતાના માર્ગદર્શન હેઠળ એકસાથે જોડાય છે. બાળકની સંભવિતતા વધારવા અને ઉમરાવો (વુલ્ફબર્ગ અને શુલર, 1993) સાથે સામાજિક આવડતની તેની આંતરિક ઈચ્છાને વધારવાનો છે.

1.6 રેકોર્ડ જાળવણી અને દસ્તાવેજીકરણ

1.6.1 રેકોર્ડ જાળવણી

આ દસ્તાવેજીકરણની પ્રક્રિયા છે અને ખાસ શિક્ષણ પ્રોગ્રામિંગનો એક આવશ્યક ભાગ છે.

1.6.1.1 રેકોર્ડ જાળવણી શું છે ?

અમે જાણી એ છીએ કે ID સાથે બાળકોની શૈક્ષણિક જરૂરિયાતને પૂર્ણ કરવામાં આકારણી અને મૂલ્યાંકનની ભૂમિકા છે. તે દ્વારા બધી રીતે, રેકોર્ડિંગ અવલોકનો અને માહિતી મહત્વ ભાર હતો. આ કારણ છે કે રેકોર્ડ્સ સંખ્યાબંધ હેતુઓ આપે છે. “રેકોર્ડ જાળવણીનો અર્થ એ છે કે પૂર્વનિર્ધારિત હેતુ માટે યોગ્ય કાર્યવાહીનો ઉપયોગ કરીને વિવિધ સ્ત્રોતોમાંથી એકત્ર કરવામાં આવેલી માહિતી વ્યવસ્થિત રીતે દસ્તાવેજીકરણ અને સંગ્રહિત કરવું”.

1.6.1.2 મહત્વ અને હેતુ :

પ્રથમ અને અગ્રણી કાર્ય જ્યારે કોઈ ગ્રાહક તેની પાસે પહોંચે ત્યારે તેનું સંચાલન કરે છે - તે વ્યક્તિને નોંધણી કરાવવું છે - જેમ કે નામ, માહિતીનું સરનામું, મુલાકાતનો હેતુ વગેરે. આ રેકોર્ડિંગની શરૂઆત છે જેમ તમે જાણો છો તેમ, આની જરૂરિયાતોને આધારે આકારણીની સંખ્યા અનુસરવામાં આવશે, જે દરેક વ્યાવસાયિકો દ્વારા યોગ્ય રીતે રેકોર્ડ કરવામાં આવી છે. મલ્ટિ / આંતર શિસ્ત ટીમ જ્યારે મળે છે, ત્યારે આ રેકોર્ડ નિર્ણય લેવા માટે માહિતીના સ્ત્રોત તરીકે સેવા આપે છે.

આ નિર્ણયો ફરીથી નોંધવામાં આવે છે જેથી દસ્તાવેજ ક્લાયન્ટની અનુવર્તી મુલાકાત દરમિયાન ઉપલબ્ધ હોય અને તેથી, સાતત્ય જાળવી શકાય. વ્યાવસાયિકો મુલાકાતો વચ્ચે બદલાયેલ હોય તો પણ રેકોર્ડ્સ નવા વ્યાવસાયિકોને મુશ્કેલી વિના અનુસરવા માટે મદદ કરે છે.

ક્લાયન્ટ અને પરિવાર પાસે રેકોર્ડ માં આધારિતક હોય છે જેના દ્વારા તેઓ તેમના બાળક માટે વધુ યોજનાઓ માટે વધુ યોજનાઓ માટે ચર્ચા કરી શકે છે.

જો કુટુંબ અન્ય શહેરમાં પરિવર્તિત થાય અથવા તેમના બાળક માટે સર્વિસ સંસ્થામાં ફેરફાર કરે, તો હાજરી આપનાર વ્યાવસાયિક દ્વારા આપવામાં આવેલા લેખિત વિસ્તૃત અહેવાલથી નવી એજન્સી કેસને સમજવામાં મદદ કરશે અને તાલીમ સાથે ચાલુ રહેશે. જો કાર્યવાહીના દસ્તાવેજની યોજનામાંથી અમલીકરણમાં કોઈ વિસંગતિ છે. તો ભાવિ પ્રોગ્રામ માટે વિસંગતતા તરત નોંધવામાં આવી છે. બધા દસ્તાવેજો વ્યાવસાયિકો વચ્ચેના એક કડી તરીકે સેવા આપે છે, તેમની વચ્ચે તેમજ પરિવારો સાથે કમમાં કાનૂની જોગવાઈ સાથે, દસ્તાવેજો અને રેકોર્ડ્સ અપંગતા પુનર્વસવાટ સંબંધિત મુદ્દાઓ ઉકેલવા માટે આધાર તરીકે સેવા આપવા માટે સંભવિત છે.

1.6.1.3 રેકોર્ડનો પ્રકાર

હવે ચાલો આપણે વિશિષ્ટ શૈક્ષણિક રેકોર્ડ્સ અને તેમના હેતુઓને જોઈએ. ટીમ આકારણી અને માનસિક મંદતા / નિદાનનું ઉપચાર કર્યા પછી, બાળકોને શાળા અથવા સ્પેશિયલ શૈક્ષણિક સેવાઓ જેવી કે ઘર આધારિત અથવા કેન્દ્ર આધારિત તાલીમ તરીકે ઓળખવામાં આવે છે. રેકોર્ડ જાળવવામાં આવે છે. આવા રેકોર્ડ બે પ્રકારના હોય છે.

1. વહીવટી રેકોર્ડ

2. શૈક્ષણિક / ટેકનિકલ રેકોર્ડ્સ

1.6.1.3.1 વહીવટી રેકોર્ડ :

વહીવટી રેકોર્ડ્સમાં વસતિવિષયક માહિતીનો સમાવેશ થાય છે. તે બાળક જેવા કે નામ, સરનામાં પેરેન્ટલ વ્યવસાય, આવક, કુટુંબની પૃષ્ઠભૂમિની માહિતી, શાળાના ઇતિહાસનો ભૂતકાળના રેકોર્ડ, જો કોઈ હોય તો અને તેથી પરની મૂળભૂત માહિતી છે. આ રજીસ્ટ્રેશન તરીકે ઓળખાય છે. સત્તાવાર ઔપચારિકતાઓ પછી, જ્યારે બાળકને શાળામાં દાખલ કરવામાં આવે અથવા શૈક્ષણિક કાર્યક્રમ. બીજા રજિસ્ટરમાં એડમિશન એન્ટ્રી નામની અલગ એન્ટ્રી હશે. આ કારણ છે કે બધા “રજિસ્ટર કેસ” આવશ્યકપણે ભરતી નથી. સંગઠનનાં નિયમો અને નિયમોના આધારે, દાખલ કરેલ સંખ્યા પ્રતિબંધિત કરવામાં આવશે. અન્ય વિચારણાઓમાં વય, જાતિ, ગંભીરતા સ્તર, એસઈએસ, આપેલ જૂથમાં બેઠકોની પ્રાપ્યતા અને તેથી વધુ સમાવેશ થાય છે. હવે આપણી પાસે બે રજિસ્ટર છે. નોંધણી માટે એક અને પ્રવેશ માટે એક. ત્રીજું મહત્વનું વહીવટી રેકોર્ડ ફીના સંગ્રહ માટે હશે જેમાં વિવિધ ફી, છૂટછાટો વગેરેની નોંધણી કરવામાં આવશે. બાળક સાથે સંકળાયેલ અન્ય વહીવટી રેકોર્ડ્સમાં માતાપિતા દ્વારા શાળામાં માંદગી / અક્સ્માત કેસમાં તાત્કાલિક તબીબી સહાય માટેની સ્વીકૃતિ / બિન-સ્વીકૃતિ પરના ઉદ્દેશનો સમાવેશ થાય છે. માતાપિતાની સંમતિ / વિડિયો / ફોટોગ્રાફીમાં બાળકને સામેલ કરવાના ઈનકાર પ્રચાર હેતુઓ માટે અને તેથી પર. માતાપિતાને ઉપરોક્ત મુદ્દાઓને સ્વીકારવા / નકરાવાનો અધિકાર છે કે જે સન્માન્તિ કાયદેસરની સમસ્યાઓના કિસ્સામાં, સંગઠન માટે સુરક્ષિત તરીકે આ લેખિતમાં મેળવવા માટે હંમેશા વધુ સારું છે.

1.6.1.3.2 શૈક્ષણિક/ટેકનિકલ રેકોર્ડ્સ

ચાલો હવે શૈક્ષણિક અથવા તાલીમના રેકોર્ડ પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરીએ, જે પ્રગતિની દેખરેખ માટે આવશ્યક છે. આ રેકોર્ડ્સમાં આકારણી અહેવાલો, હાજરી નોંધણી, સામયિક મૂલ્યાંકન પ્રક્રિયા અને સ્કોરિંગ, વ્યક્તિગત શૈક્ષણિક કાર્યક્રમો (આઈઈપી), માતાપિતા સાથે ક્રિયાપ્રતિક્રિયાનો રેકોર્ડ, કાર્ય વિશ્લેષણ રેકોર્ડિંગનો સમાવેશ થાય છે. ક્લાસરૂમ ટાઈમ ટેબલ અને બાળકની પ્રગતિ અહેવાલ. શિક્ષક

આ તમામ રેકોર્ડ્સને જાળવે છે. કારણ કે તે પ્રગતિનું નિરીક્ષણ કરવામાં મદદ કરે છે અને કોઈપણ સુધારણા માટે ભૂલનું વિશ્લેષણ કરે છે.

1.7 પૂર્વ-શાળા સમાવેશ માટે અર્લી ઈન્ટરવેન્શનની અસર :

આજે શિશુઓ અને અસમર્થતાવાલા બાળકોની સતત સંખ્યા વધી રહી છે. વિવિધ સ્થળો જેવા કે ઘરો, પડોશી અને અન્ય સમુદયોમાં બાળપણના પ્રારંભિક કાર્યક્રમ કરવાથી બાળકો એક બીજા સાથે રમે છે તેમનો વિકાસ થાય છે અને કંઈક શીખે છે. એવી કલ્પના છે અપંગ બાળકો અને તેમના પરિવારો, સંપૂર્ણ સમુદાયના સભ્યો, વિકાસ અને શિક્ષણ માટેની તકોને પ્રોત્સાહન આપવા અને દરેક બાળક સાથે જોડાયેલા રહેવાની લાગણી વિશે સામાજિક મૂલ્યો પ્રતિબિંબિત કરે છે. તે અસમર્થતાવાળા બાળકોને અલગ અને અલગ કરવાના અગાઉના શૈક્ષણિક સિદ્ધાંતો સામે પ્રતિક્રિયા પણ પ્રતિબિંબિત કરે છે. સમય જતાં, કાયદા હેઠળ ચોક્કસ નિયમો અને રક્ષણ સાથે. અપંગતા અને તેમના પરિવારો સાથેના બાળકને જન્મ આપવાની આ કિંમતો અને સામાજિક અભિપ્રાયો પૂર્વ-શાળાથી ધોરણ - 8 સુધીના સમાવેશ માટે આ પ્રારંભિક હસ્તક્ષેપ તરીકે ઓળખાય છે. છેલ્લા ત્રણ દાયકાથી અમલમાં આવેલ ફેડરલ કાદાનું સૌથી વધુ અસરકારક અસર એ છે કે પ્રારંભિક હસ્તક્ષેપ સેવાઓને આદર્શ રીતે આયોજિત અને વિસ્તરીત કરી શકાય તે રીતે ફેરફાર કરવો. જો કે સામેલ કરવાથી ઘણાં વિવિધ સ્વરૂપો અને અમલીકરણ વિવિધ પરિબળોથી પ્રભાવિત થાય છે. પ્રશ્નો સમાવિષ્ટના ચોક્કસ અર્થ અને નીતિ, અભ્યાસ અને બાળકો અને પરિવારો માટેના સંભવિત પરિણામો માટેના તેના પ્રભાવ વિશે સતત રહે છે. વહેંચાયેલ રાષ્ટ્રીય વ્યાખ્યાના અભાવમાં સમાવેશ વિશે ગેરસમજણોનો ફાળો આપ્યો છે. DEC અને NAEYC સ્વીકારે છે કે ઉચ્ચ ગુણવત્તાની સમાવેશને હાંસલ કરવા કયા પ્રકારનાં પ્રયાઓ અને સ્પોર્ટ્સ જરૂરી છે તે નિર્ધારિત કરવા માટે સામેલ એવા કયા સમાવેશના અર્થમાં એક સામાન્ય સમજ છે તે મૂળભૂત છે. આ DEC / NAEYC સંયુક્ત પોઝિશન સ્ટેટમેન્ટ પૂર્વ-શાળા સમાવેશ માટે પ્રારંભિક હસ્તક્ષેપની વ્યાખ્યા આપે છે. આ પ્રોગ્રામને વ્યાપક સમાવેશ તરીકે ગણવામાં આવે છે કેમ કે તે નક્કી કરવા માટે. ઉચ્ચ ગુણવત્તાની સહાયક કાર્યક્રમોના મહત્વના ઘટકોન ઓળખ માટે એક નકશા તરીકે, વ્યાખ્યા તરીકે ડિઝાઈન કરવામાં આવી ન હતી. વધુમાં, આ દસ્તાવેજ પ્રારંભિક હસ્તક્ષેપ સેવાઓમાં સુધારો કરવા માટે પરિવારો, પ્રેક્ટિશનરો સંચાલકો, નીતિ ઘડવૈયાઓ અને દ્વારા પોઝિશન સ્ટેટમેન્ટનો ઉપયોગ કેવી રીતે કરવો તે માટેની ભલામણો આપે છે.

1.7.1 પૂર્વ-શાળા સમાવેશ માટે પ્રારંભિક હસ્તક્ષેપ વ્યાખ્યા :

પૂર્વ શાળા-સમાવેશ માટે પ્રારંભિક હસ્તક્ષેપ મૂલ્યો, નીતિઓ અને સિદ્ધાંતોનો સમાવેશ કરે છે જે દરેક શિશુ અને નાના બાળક અને તેના અથવા તેણીના પરિવારના અધિકારને સક્ષમ કરે છે, ક્ષમતાને ધ્યાનમાં લીધા વગર, પરિવારોના સંપૂર્ણ સભ્યો તરીકેની પ્રવૃત્તિઓ અને સંદર્ભોની વ્યાપક શ્રેણીમાં ભાગ લેવા માટે, સમુદાયો અને

સમાજ. વિકલાંગો અને તેનાં પરિવારો સાથેના બાળકો માટે અને તેમના પરિવારોમાં સંલગ્ન અનુભવોનો ઈચ્છિત પરિણામ તેમાં જોડાયેલા છે અને હકારાત્મક સામાજિક સંબંધો અને મિત્રતા, વિકાસ અને તેમની પૂર્ણ ક્ષમતા સુધી પહોંચવા માટે શીખવાની લાગણીનો સમાવેશ કરે છે. સમાવેશના નિર્ધારિત વિશેષતાઓ કે જેનો ઉપયોગ ઉચ્ચ ગુણવત્તાની શરૂઆતના બાળપણના કાર્યક્રમો અને સેવાઓને ઓળખવા માટે થઈ શકે છે. એક્સેસ, સહભાગિતા અને સમર્થન છે.

1.7.2 એક્સેસ, ભાગીદારી અને સમર્થનનો અર્થ

1.7.2.1 એક્સેસ

શિક્ષણની તકો, પ્રવૃત્તિઓ ગોઠવણ અને વાતાવરણનું વિશાળ શ્રેણીની એક્સેસ પ્રદાન-પૂર્વ -શાળા સમાવેશ માટે ઉચ્ચ ગુણવત્તાની પ્રારંભિક હસ્તક્ષેપનું વ્યાખ્યાત્મક લક્ષણ છે. સમાવેશ ઘણા વિવિધ સ્વરૂપો લઈ શકે છે અને પ્રારંભિક પ્રાથમિક શિક્ષણ દ્વારા વિવિધ સંસ્થાકીય અને સમુદાય સંદર્ભો, જેમ કે ધરો, હેડ સ્ટાર્ટ, ચાઈલ્ડ કેર, શ્રદ્ધા-આધારિત કાર્યક્રમો, મનોરંજન કાર્યક્રમો પૂર્વશાળા જાહેર અને ખાનગી પૂર્વકિન્ડરગાર્ટન, અને વહેલા પ્રારંભિક પૂર્વ-શાળા સમાવેશ માટે હસ્તક્ષેપ ઘણા કિસ્સોઓમાં સરળ ફેરફારો કરી વ્યક્તિગત બાળકો માટે એક્સેસ સુવિધા કરી શકે છે. સાર્વત્રિક ડિઝાઈન એ એક ખ્યાલ છે જેનો ઉપયોગ ભૌતિક અને માળખાકીય અવરોધોને દૂર કરવાના ઘણાં વિવિધ પ્રકારની ગોઠવણમાં વાતાવરણ પ્રવેશને સમર્થન આપવા માટે થઈ શકે છે. લર્નિંગ માટે યુનિવર્સલ ડિઝાઈન (યુડીએલ) સૂચનો અને શિક્ષણ માટે બહુવિધ અને વૈવિધ્યસભર બંધારણો પૂરા પાડે છે તે પ્રથાઓને પ્રતિબિંબિત કરે છે. યુડીએલના સિદ્ધાંતો ખાતરી કરવા માટે મદદ કરે છે કે દરેક નાના બાળકને શીખવાનું વાતાવરણ, સામાન્ય રીતે ઘર અથવા શૈક્ષણિક દિનચર્યાઓ, પ્રવૃત્તિઓ અને સામાન્ય શિક્ષણ અભ્યાસક્રમમાં ટેકનોલોજી બાળકોને વિધેયાત્મક ક્ષમતાઓ સાથે સંકળાયેલી પ્રવૃત્તિઓમાં ભાગ લેવા અને વ્યાપક સેટિંગ્સમાં ભાગ લેવા માટે સક્ષમ કરી શકે છે.

1.7.2.2 સહભાગીતા:

જો પર્યાવરણ અને પ્રોગ્રામ્સને એક્સેસની સુવિધા આપવા માટે રચવામાં આવી હોય તો પણ, કેટલાક બાળકોને વધારાની વ્યક્તિગત સવલતોની જરૂર પડશે તે પેઢીઓ અને પુષ્ટ વયના લોકો સાથે નાટક અને શીખવાની પ્રવૃત્તિઓમાં ભાગ લેવા માટે સપોર્ટ કરશે. જુદી જુદી ઈરાદાપૂર્વકની રીતોમાં સમાવિષ્ટ ગોઠવણમાં વચસ્કો અને અસમર્થતાવાળા બાળકોની ભાગીદારી, સહભાગિતા અને સગાઈને પ્રોત્સાહન આપવું. પ્રારંભિક બાળપણમાં ટાયર્ડ મોડેલો વ્યુત્પત્તિને તીવ્રતાના સ્તર દ્વાર મૂલ્યાંકનો અને દરમિયાનગીરીઓનું આયોજન કરવા માટે વચન આપે છે. વ્યક્તિગત જરૂરિયાતો અને નાના બાળકો અને કુટુંબોની અગ્રતાઓ પર આધાર રાખીને, સમાવવાનું અમલીકરણમાં વિવિધ અભિગમોનો સમાવેશ થાય છે. જડિતથી; દિનચર્યાઓ વધુ

સ્પષ્ટ હસ્તક્ષેપોને શિક્ષણ આધારિત - તમામ બાળકો માટે અધ્યયન અને સહભાગિતા માટે. સમાજ -ભાવનાત્મક વિકાસ અને વર્તણૂકો જે સહભાગિતાને સરળ બનાવે છે તે અન્ય તમામ ડોમેન્સમાં શિક્ષણ અને વિકાસ સાથે, ઉચ્ચ ગુણવત્તાના પ્રારંભિક બાળપણનું મહત્વ છે.

1.7.2.3 સમર્થન:

પ્રવેશ અને સહભાગિતાને સંબોધતા જોગવાઈઓ ઉપરાંત, બાળકો અને કુટુંબોને લગતી સેવાઓ પૂરી પાડવા માટે વ્યક્તિઓ અને સંગઠનોના પ્રયત્નોને સંતોષવા માટે સિસ્ટમ-સ્તરના સમર્થન ઈન્ફ્રાસ્ટ્રક્ચર હોવું જોઈએ. ઉદાહરણ તરીકે, પરીવારના સભ્યો, પ્રેક્ટિશનર્સ, નિષ્ણાંતો અને સંચાલકોને અસરકાર સંકલિત પ્રણાલીઓના અમલ કરવા માટે જરૂરી જ્ઞાન, કુશળતા અને સ્વભાવ મેળવવા માટે ચાલુ વ્યાવસાયિક વિકાસ અને સમર્થન હોવા જોઈએ. કારણ કે, મહત્વના હિસ્સેદારો (દા.ત. પરિવારો, પ્રેક્ટિશનર્સ, નિષ્ણાંતો અને સંચાલકો) વચ્ચે સહયોગ પૂર્વ-શાળા સમાવેશ માટે ઉચ્ચ ગુણવત્તાની પ્રારંભિક હસ્તક્ષેપના અમલીકરણ માટેના એક પાયાનો છે. કારણ કે આ જૂથોમાં સંદેશાવ્યવહાર અને સહયોગ માટેની બહુવિધ તકને પ્રોત્સાહન આપવા માટે સાધનો અનવે પ્રોગ્રામ નીતિઓ જરૂરી છે. વિશિષ્ટ સેવાઓ અને ચિકિત્સાને એક સંકલિત ફેશનમાં અમલ અને સામાન્ય પ્રારંભિક સંભાળ અને શિક્ષણ સેવાઓ સાથે સંકળાયેલ હોવું આવશ્યક છે. પૂર્વ શાળા - સમાવેશ / બાળપણના ખાસ શિક્ષણ કાર્યક્રમો માટે પ્રારંભિક હસ્તક્ષેપ કેવી રીતે પ્રાપ્ત થઈ શકે તે એક ઉદાહરણ આપે છે. ભંડોળ નીતિઓ સ્ત્રોતોના એકત્રીકરણને પ્રોત્સાહન આપવી જોઈએ અને ઉચ્ચ ગુણવત્તાની વ્યાપક તકોનો ઉપયોગ વધારવા માટે પ્રોત્સાહનોનો ઉપયોગ કરવો જોઈએ. જાત માળખા (દા.ત. પ્રોગ્રામ ગુણવત્તા ધોરણો, પ્રારંભિક શિક્ષણ ધોરણો અને દિશાનિર્દેશો, અને વ્યવસાયિક સ્પર્ધાત્મકતા અને ધોરણો) બધાને પ્રારંભિક બાળપણ પ્રેક્ટિશનરો અને કાર્યક્રમો શિશુઓ અને નાના બાળકોની જરૂરિયાતો અને પ્રાથમિકતાઓને સંબોધિત કરવા માટે તૈયાર કરવામાં આવે તેવું સુનિશ્ચિત કરવા માટે સંકલિત પ્રણાલીઓને પ્રતિબિંબિત કરવી જોઈએ અને માર્ગદર્શન આપવું જોઈએ.

1.7.3 પ્રારંભિક હસ્તક્ષેપ સેવાઓ માટેની ભલામણો

પૂર્વ-શાળા સમાવેશ માટે પ્રારંભિક હસ્તક્ષેપના અર્થમાં સર્વસંમતિ પર પહોંચવું આ મહત્વપૂર્ણ મુદ્દા પર ક્ષેત્રના સામૂહિક શાણપણ અને મૂલ્યોને કલાત્મક બનાવવા માટે જરૂરી પ્રથમ પગલું છે. વધુમાં સમાવિષ્ટની સંમતિ પરની વ્યાખ્યામાં શિશુઓ અને અપંગ બાળકો માટે ઉચ્ચ અપેક્ષાઓ બનાવવા અને શૈક્ષણિક નીતિઓ અને સિદ્ધાંતોને આકગાર આપવા માટે ઉપયોગ કરવો જોઈએ જે પ્રારંભિક હસ્તક્ષેપ કાર્યક્રમો અને ગોઠવણન વિશાળા શ્રેણીમાં ઉચ્ચ ગુણવત્તાની સમાવેશને મદદ સપોર્ટ કરે છે. આ લક્ષ્યાંકોને પરિપૂર્ણ કરવા માટે આ સ્થિતિના નિવેદનનો ઉપયોગ કરવા માટે ભલામણોમાં નીચેનાનો સમાવેશ થાય છે.

1.7.3.1 દરેક બાળકને તેની સંપૂર્ણ ક્ષમતા સુધી પહોંચવા માટે ઊંચી અપેક્ષાઓ બનાવો

પૂર્વ-શાળાના સમાવેશ માટે પ્રારંભિક હસ્તક્ષેપની વ્યાખ્યાએ દરેક બાળક માટે ઉચ્ચ અપેક્ષાઓ બનાવવી જોઈએ. ક્ષમતાને ધ્યાનમાં લીધા વિના, તેના પૂર્ણ ક્ષમતા સુધી પહોંચવા માટે. વહેંચાયેલ અપેક્ષાઓ, પરિણામે, યોગ્ય લક્ષ્યાંકોની પસંદગી તરફ દોરી શકે છે અને પરિવારો, પ્રેક્ટિશનર્સ વ્યક્તિઓ અને સંગઠનોના પ્રયત્નોને ઉચ્ચ ગુણવત્તાની સમાવેશ માટે સમર્થન આપી શકે છે.

1.7.3.2 સમાવેશ પર એક કાર્યક્રમ ફિલસૂફી વિકાસ: સમાવેશ પરની પોતાની તત્વજ્ઞાનના વિકાસ માટે પ્રારંભિક હસ્તક્ષેપ કાર્યક્રમોના વ્યાપક વિવિધતા દ્વારા સામેલ કરવાની સંમતિ - પરની વ્યાખ્યાનો ઉપયોગ કરવો જોઈએ. પ્રોગ્રામ્સને તેમના વ્યાપક કાર્યક્રમના મિશન નિવેદનના એક ભાગ તરીકે સામેલ કરવા અંગેની ફિલસૂફીની જરૂર છે કે જેથી પ્રેક્ટિશનરો અને સ્ટાફ શિશુઓ અને તેમના બાળકો અને તેમના કુટુંબીજનોને આધાર આપવા માટેના સૌથી અસરકારક માર્ગો વિશે ધારણા, મૂલ્યો અને માન્યતાઓના સમાન સેટ હેઠળ કાર્યરત હોય. અપંગતા અને નાના બાળકોને અને તેમના પરિવારોને પ્રારંભિક હસ્તક્ષેપ સમુદાયના સંપૂર્ણ સભ્યો અને બાળકોને હકારાત્મક સંબંધો શીખવા, વિકસિત કરવા અને રચના કરવા માટે ઘણી તક હોય તે સુનિશ્ચિત કરવા માટેના સમાવેશ પરના એક કાર્યક્રમની ફિલસૂફીનો ઉપયોગ કરવો જોઈએ.

1.7.3.3 સેવાઓ અને સપોર્ટ્સની પદ્ધતિ સ્થાપિત કરો :

સામેલગીરીના અર્થ વિશે વહેંચાયેલ સમજૂતીઓ સેવાઓની એક સિસ્ટમ બનાવવા અને અપંગ બાળકો અને તેમના પરિવારો માટેના સમર્થન માટેના પ્રારંભિક બિંદુ હોવા જોઈએ. આવા તંત્રમાં સેવાઓ અને સપોર્ટ કે જે અસમર્થતાવાળા પ્રકારો અને ઉગ્રતાના સ્તરો ધરાવતા બાળકોની જરૂરિયાતો અને લક્ષણોને પ્રતિસાદ આપે છે. જે બાળકોને અપંગતાના જોખમમાં છે તે સહિતની સેવાઓને પ્રતિબિંબિત કરે છે. જો કે, આ સિસ્ટમોના ડિઝાઇનરોએ ડ્રાઈવિંગ સિદ્ધાંત અને સેવાઓ કે જે તેઓ નાના બાળકો અને કુટુંબીજનોને પ્રદાન કરે છે તેના આધાર માટે ફાઉન્ડેશન તરીકે સમાવેશની દૃષ્ટિ ગુમાવતા નથી. સર્વિસ અને સપોર્ટ સિસ્ટમ દરમિયાન, લક્ષ્યાંકનો સમાવેશ અને સમાવેશની સાથે સંબંધિત ઈચ્છિત પરિણામોને પ્રાપ્ત કરવા માટે જરૂરી સહાયતા, સહભાગિતા અને માળખાકીય સુવિધાઓને સુનિશ્ચિત કરવાનું છે. આદર્શ રીતે, કુદરતી પ્રમાણના સિદ્ધાંતમાં પ્રારંભિક બાળપણના કાર્યક્રમોના ડિઝાઇનને માર્ગદર્શન આપવું જોઈએ. કુદરતી પ્રમાણના સિદ્ધાંતનો અર્થ એ છે કે સામાન્ય વસતિમાં તેમની હાજરીના પ્રમાણમાં અપંગ બાળકોનો સમાવેશ થાય છે. સહાયકો અને સેવાઓની સિસ્ટમમાં સામેલ થવા માટેની પ્રોત્સાહનો, જેમ કે બાળક સંભાળ સબસીડી, અને સ્ટાફ બાળકના ગુણોત્તરમાં ગોઠવણ, તે સુનિશ્ચિત કરવા માટેનો કાર્યક્રમ જે દરેક બાળકની જરૂરિયાતોને યોગ્ય રીતે પ્રસ્તુત કરી શકે છે.

1.7.3.4 પુનરાવર્તિત કાર્યક્રમ અને વ્યવસાયિક ધોરણો

સમાવિષ્ટની વ્યાખ્યા ઉચ્ચ ગુણવત્તાની વ્યાપક પ્રણાલીઓનો સમાવેશ કરવા માટે કાર્યક્રમ અને વ્યવસાયિક ધોરણોના પુનરાવર્તન માટેના આધાર તરીકે ઉપયોગ કરી શકાય છે. કારણ કે પ્રારંભિક હસ્તક્ષેપ પ્રોગ્રામના ધોરણો મુખ્યત્વે નાના બાળકોની સામાન્ય વસતિની જરૂરિયાતોને પ્રતિબિંબિત કરે છે. પ્રારંભિક બાળપણની વર્ગખંડમાંની એકંદર ગુણવત્તા સુધારવા માટે જરૂરી છે. પરંતુ તે પૂરતું નથી; દરેક બાળકની વ્યક્તિગત જરૂરિયાતોને સંબોધિત કરવા. સમાવેશના એક શેર કરેલી વ્યાખ્યાને ઉચ્ચ ગુણવત્તાની વ્યાપક પ્રોગ્રામ્સના પરિમાણો અને વ્યવસાયીઓના વ્યવસાયિક ધોરણો અને સ્પર્ધાત્મકતાઓને ઓળખવા માટે પાયા તરીકે ઉપયોગ કરી શકાય છે. જે આ સેટિંગ્સમાં કામ કરે છે.

1.7.3.5 સંકલિત વ્યવસાયિક વિકાસ વ્યવસ્થાને પ્રાપ્ત કરો :

રાજ્યો દ્વારા સામેલ કરવામાં આવતી સંમતિ પરની વ્યાખ્યા, ઉચ્ચ ગુણવત્તાવાળા વ્યવસાયિક વિકાસની સંકલિત પ્રણાલીને પ્રોત્સાહન આપવા માટે, અને બાળકો અને તેમના કુટુંબીજનો સાથે અને અક્ષમતાવાળા બાળકોને સામેલ કરવામાં સહાય કરવા જોઈએ. આવા સિસ્ટમના વિકાસ માટે કુટુંબોના ભાગ અને અન્ય પ્રારંભિક ક્ષેત્રોમાં (જેમ કે, ઉચ્ચ શિક્ષણ, બાળ સંભાળ, હેડ સ્ટાર્ટ, જાહેર પૂર્વ કિન્ડરગાર્ટન, પૂર્વશાળાના, પ્રારંભિક હસ્તક્ષેપ, સ્વાસ્થ્ય સંભાળ)ના વ્યૂહાત્મક આયોજન અને પ્રતિબદ્ધતાની જરૂર છે માનસિક સ્વાસ્થ્યની). વ્યવસાયી વિકાસથી કોણ લાભ લેશે, ક્યા વ્યવસાયીઓને જાણવાની જરૂર છે અને શું કરી શકાય અને કેવી રીતે શીખવાની તકોને એકીકૃત વ્યવસાયિક વિકાસ પ્રણાલીના ભાગ રૂપે સંગઠિત કરવામાં આવે છે. અને કેવી રીતે ફાયદો થાય છે તે નક્કી કરવા માટે શામેલ કરવામાં આવનારી ધારણાઓ જટિલ છે.

1.7.3.6 ફેડરલ અને રાજ્યની જવાબદારી પ્રણાલીઓને પ્રભાવિત કરો

સમાવેશ અર્થમાં સર્વસંમતિ સંકળાયેલા કાર્યક્રમોમાં અપંગ બાળકોની સંખ્યા વધારવા માટે સંબંધિત ફેડરલ અને રાજ્ય જવાબદાર ધોરણોને પ્રભાવિત કરી શકે છે. હાલમાં યુ.એસ. ડિપાર્ટમેન્ટ ઓફ એજ્યુકેશનને દર વર્ષે વાર્ષિક અપંગ બાળકોની સંખ્યા જાણ કરવી જરૂરી છે, જેઓ પ્રારંભિક બાળપણના કાર્યક્રમોમાં ભાગ લે છે. પરંતુ સંલગ્ન સેવાઓ પ્રાપ્ત કરતા બાળકો ના પ્રસાર પર ભાર મૂકે છે ગુણવત્તા અને બાળકોના અનુભવની અપેક્ષિત પરિણામોની અવગણના કરે છે. વધુમાં, પ્રસાર ડેટા પર ભાર મૂકવામાં આવે છે કે આ ગોઠવણ અને પ્રવૃત્તિઓના અંતર્ગત અપંગતાની સાથે અને તેના સહિતના બાળકોના પ્રમાણમાં ક્યા પ્રકારનાં કાર્યક્રમો અને અનુભવો સમાવિષ્ટની તીવ્રતાના સંદર્ભમાં સમાવેશ થાય છે. સામેલગીરીની સહભાગીની વ્યાખ્યાનો સમાવેશ કરીને જવાબદારી સેવાઓમાં સુધારો કરવા માટે અપંગ બાળકોની

સંખ્યાને વધારવાની જરૂરિયાતને સંબોધિત કરવા માટે ઉપયોગમાં લેવાય છે જે સમાવિષ્ટ સેવાઓને પ્રાપ્ત કરે છે અને તેજ સામેલ કરવામાં સંકળાયેલ ગુણવત્તા અને પરિણામોને સુધારવાનો ધ્યેય છે.

1.8 તમારી પ્રગતિ ચકાસો

- પ્રારંભિક હસ્તક્ષેપ શું છે ?
- પ્રારંભિક હસ્તક્ષેપની વ્યાખ્યા સ્પષ્ટ કરો.
- હસ્તક્ષેપ પદ્ધતિઓની ચર્ચા કરીશું
- રેકોર્ડ જાળવણી શું છે ?
- એક કાર્યક્રમ ફિલસૂફી વિકાસ મા શેનો સમાવેશ થાય છે ?
- ફેડરલ અને રાજ્યની જવાબદારી પ્રણાલીઓને કઈ રીતે પ્રભાવિત કરે છે ?

1.9 ચર્ચા / સ્પષ્ટીકરણના મુદ્દા :

.....

.....

.....

.....

.....

.....

1.10 ચર્ચાના મુદ્દા:

.....

.....

.....

.....

.....

- 2.0 હેતુઓ
 - 2.1 પ્રસ્તાવના
 - 2.2 વ્યાખ્યા અને અર્થ
 - 2.3 ભાષાનું બંધારણ
 - 2.3.1 ધ્વનિ શાસ્ત્ર
 - 2.3.2 રૂપ ઘટક શાસ્ત્ર
 - 2.3.3 શબ્દ રચના
 - 2.3.4 અર્થ વ્યવસ્થા
 - 2.3.5 ઉપયોગ, વ્યવહાર
 - 2.4 માનવીય ભાષાના લક્ષણો
 - 2.4.1 દ્વિ પદ્ધતિ
 - 2.4.2 સ્થાનાંતરણ
 - 2.4.3 સાંસ્કૃતિ પ્રસારણ
 - 2.4.4 રીફલેક્સીવીટી
 - 2.5 ભાષાના કાર્યો
 - 2.5.1 બાળકો માટે ભાષાનું વિકાસલક્ષી કાર્ય
 - 2.6 યોગ્યતા અને પ્રભાવ (કાર્ય)
 - 2.7 બાહ્ય અને આંતરિક બંધારણ
 - 2.8 સારાંશ
 - 2.9 સ્વાધ્યાય
 - 2.10 શૈક્ષણિક કાર્ય
 - 2.11 સંદર્ભ

2.0 હેતુઓ

આ ઘટકના અભ્યાસ પછી વિદ્યાર્થી

- ભાષાની વ્યાખ્યા કરી શકશે અને ભાષાના અભ્યાસમાં કેટલાક અગત્યના પારિભાષિક શબ્દો શીખી શકશે.

- ભાષાનું બંધારણ સમજી શકશે અને તે માહિતી માતૃભાષાના સંદર્ભમાં સરખાવશે
 - ભાષાના લક્ષણો વર્ણવી શકશે
 - શ્રવણ બાળકને શિક્ષણ આપતી વખતે પ્રાપ્ત માહિતીનો ઉપયોગ કરી શકશે.
- આ ઘટકમાં તાલીમાર્થી ભાષાની વ્યાખ્યા, તેનું બંધારણ, લક્ષણો અને કાર્યો વિશે જાણશે.

2.1 પ્રસ્તાવના

“આપણી જિંદગીમાં દરેક તબક્કે, દરેક પાસાંમાં ભાષા ઠાસોઠાંસ ભરેલી છે. તે આપણા વિચારને શબ્દો આપે છે. અવાજ આપે છે અને આપણી લાગણીને રજૂ કરે છે. તે સમૃદ્ધ છે અને અલગ માનવીય કુશળતા છે - જે આપણે વાદવિવાદ કર્યા વિના જ વાપરીએ છીએ જેને બાળકો સ્વાભિક્તા અને સહજતાથી શીખી લે છે અને જેને ભાષાશાસ્ત્રી જટિલ પણ વર્ણવી શકાય તેવી જણાય છે.” (જાનેડી, પોલેટો અને વેલડોન 1991)

ઉપરોક્ત પંક્તિ આ પાઠની ખૂબ સુંદર ભૂમિકા તૈયાર કરે છે. ઉપરોક્ત પંક્તિઓ વાંચ્યા પછી ભાષા વિશે તમે શી હકીકત ધ્યાન પર લીધી ?

1. વિચારોની આપ લે - આદાન પ્રદાન - એ ભાષાનું અગત્યનું કાર્ય છે.
2. ભાષા એ માનવીય કુશળતા છે.
3. ભાષાનો ઉપયોગ સાહજિક છે તેમાં આપણે ખાસ પ્રયત્ન કરતા નથી
4. બાળકો ભાષા વિકાસ કોઈપણ શિક્ષણ, સૂચન વિના જ કરે છે અને સ્વાભાવિકતાથી કરે છે.
5. ભાષા અતિ જટિલ છે
6. આમ છતાં તેને યોગ્ય રીતે વર્ણવી શકાય છે.

ઉપરોક્ત માહિતીના આધારે હવે પછીની બધી જ ચર્ચા, વિસ્તાર કરવામાં આવશે. આથી ત્યારથી જ આ માહિતી યાદ રાખી લેવી આવશ્યક છે.

2.2 વ્યાખ્યા અને અર્થ

આપણી રોજિંદી જિંદગીમાં ભાષા એ ખૂબ જ અગત્યનો ભાગ ભજવે છે પણ આપણે તેને ઘાન આપતા નથી. આપમે તેને સહજ સ્વીકારી લઈએ છીએ. તે આપણો એક ભાગ છે તેવું માનીએ છીએ. ખરેખર ભાષા એ આપણી સામાજિક આવશ્યકતાનું પરિણામ છે. જરૂરિયાત છે. ઘણા બધા ભાષા શાસ્ત્રીઓએ ભાષાની વ્યાખ્યા આપી છે પણ આપણે ત્રણ જ શીખીશું.

1. ભાષા એ યાદચ્છક સંકેતોની પરંપરાગત પદ્ધતિ છે. આ સંકેતો વિચારીને વસ્તુઓને પ્રદર્શિત કરે છે (લાહેલી 1978)

2. ભાષા (મર્યાદિત, અમર્યાદિત, અનંત) વાક્યોનો સમૂહ દરેક લંબાઈમાં મર્યાદિત વાક્યોમે મર્યાદિત તત્વોના સમૂહમાંથી બનાવવામાં આવે છે. (કોમોસ્કી 1957)
3. ભાષા એ સંપૂર્ણ પણે માનવીય પદ્ધતિ છે જે અસહજિકતાથી અને ઈચ્છાપૂર્વક ઉત્પાદિત, ઉચ્ચારાયેલ સંકેતો દ્વારા વિચાર, લાગણી, ઈચ્છા વગેરેનું આદાન પ્રદાન કરે ચે. સાપીર (1921) ભાષાશાસ્ત્રી અને વિદ્વાન

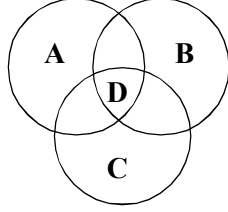
વિચારો : વ્યાખ્યા ધ્યાનપૂર્વક વાંચો તેમાંના પારિભાષિક શબ્દોનો અર્થ સમજવાની કોશિશ કરો

વ્યાખ્યા સમજવા માટે કેટલાક પારિભાષિક શબ્દો સમજવા જરૂરી છે જે નીચે પ્રમાણે છે.

1. **પદ્ધતિ (system) :** આપણે ભાષા સ્વેચ્છાથી વાપરીએ છીએ. બોલતી વખતે. આપણે થોભીએ. વાક્ય અધૂરુ છોડીએ. અથવા ભૂલો છોડી દઈએ છીએ પમ મૂળભૂત રીતે ભાષા નિયમ સંચાલિત પદ્ધતિ છે. તેને જટિલ બંધારણ શું તમે ભાષાના નિયમો બદલી શકો. તમે શું નિયમ વિના ચલાવી શકશો ? ના. જો આપણે નિયમોનો ઉપયોગ ન કરીએ તો વાતચીત થશે નહી. આનો અર્થ એવો થયો કે ભાષા એવી પદ્ધતિ છે જેમાં નિયમ અનુસરવાથી જ અર્થ સમજી શકાય.
2. **ઈચ્છાધીન :** ભાષામાં વપરાતા ધ્વનિ સંકેતો ઈચ્છાધીન છે દરેક શબ્દને બે બાજુ છે. રચના અને વિષય (સામગ્રી) છે. રચના એટલે બોલાયેલા અથવા લખાયેલ શબ્દ અને વિષય એટલે તેની સાથે જોડાયેલ અર્થ. રચના અને અર્થ (વિષય) વચ્ચે શું સંબંધ છે ? ટેબલ, ફૂલ, ઘર જેવા શબ્દો વાંચો ત્યારે તમારી આંખ સામે જેનું ચિત્ર રજૂ થાય તે રચના અને તેનો જે અર્થ મગજમાં થાય તે વિષય અર્થ આ બંને વચ્ચેનો સંબંધ કુદરતી કે તાર્કિક નથી. ટેબલને ટેબલ શા માટે કહેવામાં આવે છે ? તેવી જ રીતે ખુરશીને શા માટે કહેવામાં આવે છે ? તેનું કોઈ કારણ નથી પણ આપણે રચના અને વિષય વચ્ચેના સંબંધો શીખ્યા છીએ એટલા માટે આપણે કરીએ છીએ કે બંને વચ્ચેના સંબંધો કુદરતી નથી સ્વભાવિક નથી આ કારણથી ભાષાના સંકેતોને ઈચ્છાદીત કહેવાય છે.
3. **ફક્ત માનવીય :** કુદરતી અને માવજતનો વાદવિવાદ ખૂબ જાણીતો છે. ભાષા શા માટે પ્રાપ્ત કરીએ છીએ કે આપણે ભાષાના બંધારણને સંરચનાને ધ્યાન આપતા જ નથી. આપણે ભાષા રચનાની જટિલતા ધ્યાને લેતા નથી જ્યારે આપણે બીજી ભાષા શીખીએ ત્યારે જ ખ્યાલ આવે છે કે ભાષાની રચના કેટલી જટિલ છે અને મુશ્કેલ છે. બે નાના શબ્દો 'હોશિયાર છોકરો' બોલવામાં પણ વિવિધ પ્રક્રિયા થાય છે દરેક શબ્દ ઘણા ધ્વનિઓનો બનેલો છે. શબ્દ ગોઠવણીનો ક્રમ હોય છે જે નિશ્ચિત છે.

તમે તમારી માતૃભાષા સરળતાથી બોલો છો પણ તેના વ્યાકરણના નિયમો જણાવી શકશો ? કદાચ થોડા ઘણા બધા નહીં આ એવું દર્શાવે છે કે ભાષાના ઉપયોગ માટેનું જ્ઞાન, સમજ મગજમાં સચવાયેલ છે જે આપણને આપોઆપ પ્રાપ્ત થતી નથી આ જ્ઞાન, સમજ શું છે ? બીજા શબ્દોમાં તમે ભાષા જાણો ત્યારે શું જાણો છો ? ઉપરોક્ત ઘટકો જેના વિશે આપણે વાત કરી તે બધાં એક સાથે ભાષાની રચના બનાવે છે જે આપણે મગજમાં સચવાય છે.

વિદ્વાનો આ ઘટકોને (પાંચ) નીચે પ્રમાણે પ્રકારોમાં વહેંચે છે.

- (એ) રચનામાં ધ્વનિશાસ્ત્ર, અવશ્યશાસ્ત્ર, વાક્ય, શબ્દ રચનાનો સમાવેશ થાય છે.
- (બી) વિષયમાં અર્થ વ્યવસ્થાનો સમાવેશ થાય છે
- (સી) ઉપયોગમાં ભાષાનો વપરાશ આવે છે.

2.3.1 ધ્વનિશાસ્ત્ર

માનવી વાચિક અવયવો દ્વારા વિવિધ વાણીના ધ્વનિઓ ઉત્પન્ન કરી શકે છે. આ ધ્વનિના સામાન્ય લક્ષણોના અભ્યાસને ધ્વનિશાસ્ત્ર કહે છે તેમાં ત્રણ પાસાંઓનો અભ્યાસ કરવામાં આવે છે.

1. ઉચ્ચારણ ધ્વનિશાસ્ત્ર : વાણીના ધ્વનિ કેવી રીતે ઉત્પન્ન થાય છે ?
2. એકોસ્ટીક (ધ્વનિ) ધ્વનિશાસ્ત્ર : વાણીના ધ્વનિ હવામાં કેવી રીતે પ્રસારણ પામે છે ?
3. શ્રવણ ધ્વનિશાસ્ત્ર : કાન, વાણીના ધ્વનિ કેવી રીતે સમજે છે ?

માનવી ઘણા બધા વાણીના ધ્વનિઓ ઉત્પન્ન કરી શકે છે પણ બધા જ ધ્વનિઓ ભાષામાં ઉપયોગમાં આવે છે ? ના. દરેક ભાષા વાણી ધ્વનિના નિશ્ચિત સમૂહનો જ ઉપયોગ કરે છે અને આ સમૂહ દરેક ભાષા માટે અલગ હોય છે. આ પદ્ધતિ અને પ્રકારના વાણીના ધ્વનિને લગતા અભ્યાસને ધ્વનિશાસ્ત્ર કહે છે.

ધ્વનિશાસ્ત્રમાં ઉચ્ચારણ એ એક એકમ છે અને તે વાણીના ધ્વનિનો પારિભાષિક શબ્દ છે. દરેક વાણી ધ્વનિ જે જુદો અર્થ કરે તેને ઉચ્ચારણ કરે છે. કોઈ એક ધ્વનિ ઉચ્ચારણ છે કે નહીં તે નક્કી કરવા માટે બીજા ધ્વનિ સાથે અર્થ તફાવત કરે છે કે કેમ તે નક્કી કરવું જોઈએ. દા.ત. રામમાં /રા/ ની જગ્યાએ મૂકતાં દામ થાય જે અર્થનો તફાવત કરે છે. માટે /રા/ અને /શ/ ઉચ્ચારણો છે.

2.3.2 રૂપ ઘટક શાસ્ત્ર

આ રૂપઘટકનો અભ્યાસ છે એટલે કે ભાષામાં રચનાનો અભ્યાસ, સ્વરૂપનાં અભ્યાસ ઘણી ભાષામાં એક શબ્દમાં, શબ્દ જેવા ઘણા તત્વો સમાયેલા હોય છે. રૂપઘટક ભાષાનું મૂળભૂત, નાનામાં નાનું અર્થપૂર્ણ એકમ છે એટલે કે નાનામાં નામું અર્થપૂર્ણ તત્વ, ઘટક, એકમ. ગુડલક (1991)ના જણાવ્યા પ્રમાણે રૂપઘટક વાણીનું નાનું ઘટક છે જે થઈ ધરાવે છે

રૂપઘટક બે પ્રકારના હોય છે.

મુક્ત ઘટક

બધ્ધ રૂપઘટક

દા.ત. છોકરો, છોકરી, ચાલવું, ઉભવું વગેરે દા.ત. ઓ - જલ્દી-નાર વગેરે

મુક્ત રૂપ ઘટક : વાક્યમાં ગમે ત્યાં સ્વતંત્ર રીતે આવી શકે છે. પ્રયોજાઈ છે.

બધ્ધ રૂપઘટક : વાક્યમાં સ્વતંત્ર રીતે આવી શકતું બધ્ધ રૂપઘટક, મુક્ત રૂપ ઘટક સાથે જોડાયેલ હોય ચે. દા.ત. છોકરા સરસ રીતે વોલીબોલી રમતા હતા.

મુક્ત રૂપ ઘટક : છોકરા, સરસ, રમતા

બધ્ધ રૂપઘટક : ઓ, રીતે, હતા

મુક્ત રૂપઘટકમાં બાધ રૂપઘટક જોડીને, ઉમેરીને ઘણા શબ્દો બનાવી શકાય છે. દા.ત રમત, મુક્ત ઘટક છે. તેની સાથે વિવિધ બધ્ધ રૂપઘટક જોડવાથી ઘણા બધા શબ્દો બનાવી શકાય જેમ કે રમવું, રમનાર ફરી રમ, રમિયાળ વગેરે.

2.3.3 શબ્દ રચના (વાક્યમાં)

વાક્યમાં શબ્દોની ગોઠવણી એટલે સીન્ટેક્ષ અથવા શબ્દ રચના. શબ્દો ક્રમાનુસાર વ્યવસ્થિત ગોઠવવાથી વાક્ય બને છે. આ શબ્દોની ગોઠવણી કરવાની પદ્ધતિને અભ્યાસ અહીં કરવામાં આવે છે. દા.ત. 'શિક્ષકે પાટિયા પર (બ્લોક બોર્ડ) લખ્યું' એ વ્યાકરણની દૃષ્ટિએ સાચું વાક્ય છે પણ 'લખ્યું પર શિક્ષક પાટિયા' એ વાક્ય વ્યાકરણની દૃષ્ટિએ ખોટું છે કારણ કે વાણીનાં એકમો, ઘટકો, જેવાં કે ક્રિયાપદ, નામ, કર્મ વગેરે યોગ્ય ક્રમમાં નથી ગોઠવાયેલા. કોમોસ્કી (1975,1988) કરું છે કે શબ્દ રચનાના સંબંધોના બે પ્રકાર છે રેખિય અને અધિકમિક (Linear hierarchical) રેખિય માળખું સરળ છે - વિષય (નામ) - ક્રિયાપદ - કર્મ (વસ્તુ) (SVO Subject - Vub

- Object) ગુજરાતીમાં - નામ કર્મ, ક્રિયાપદ પ્રમાણે ગોઠવણી છે.
દા.ત. છોકરાએ બારી તોડી રીટાએ ચોપડી વાંચી.

અધિકમિક માળખુ જટિલ છે. દા.ત. જે છોકરાએ બારી તોડી તે ભાગી ગો

રીટા ચોપડી વાંચતા વાંચતા ખુરશીમાં સુઈ ગઈ.

અંગ્રેજીમાં SVO અને હીન્દીમાં SOV (વિષય વસ્તુ (કર્મ) અને ક્રિયાપદ) આ પ્રમાણે ગોઠવણી થાય.

આ માળખાની રચના અને તેમ દરેક ભાષા પ્રમાણે બદલાય છે.

2.3.4 અર્થ વ્યવસ્થા

અર્થ વ્યવસ્થાનો અભ્યાસ અહીં (semester) કરવામાં આવે છે.

અર્થ દરેક કક્ષાએ - ધ્વનિશાસ્ત્ર (વાણીના ધ્વનિઓ), રૂપઘટક શાસ્ત્ર (રૂપઘટક અને શબ્દો) અને રચના (વાક્યોમાં) - અગત્યનો છે. અર્થ વ્યવસ્થામાં કેટલાંક પાસાંઓનો અભ્યાસ કરવામાં આવે છે જેમ કે

- કલ્પનાત્મક અને સમૂહનો અર્થ

- અર્થના લક્ષણો

- શાબ્દિક સંબંધો

પણે ભાષાનો ધ્વનિ સાંભળીએ અને આપણ ભાષાના જ્ઞાન સંગ્રહમાંથી તેને અર્થ આપીએ છીએ તો ક્યારેક બીજા ધ્વનિ (શબ્દ)ના સંદર્ભમાં તેનો અર્થ કરીએ છીએ. દા.ત સરસ, સારુ, સુંદર આ શબ્દોર્થ જાણતા હોવાથી ક બીજાની જગ્યાએ કરી શકાય. તે જ પ્રમાણે 'ખરાબ' નો વિરુદ્ધાર્થી કરી શકાય. શબ્દો જે અર્થ દર્શાવે તે પ્રમાણે વિવિધ સંબંધોથી સંબંધિત હોઈ શકે છે.

આ સંબંધોને શાબ્દિક સંબંધો કહે છે જેમાં...

સમાનાર્થી, વિરુદ્ધાર્થી.. એક કરતાં વધુ અર્થ ધરાવતા (વિવિધાર્થી)

સમાનાર્થી : બે અથવા વધુ સરખા અર્થવાળી રચના (શબ્દ) તેઓની અદલાબદલી શક્ય હોય, ન પણ હોય. દા.ત સારું, સુંદર

વિરુદ્ધાર્થી : બે અથવા વધુ વિરુદ્ધ અર્થવાળી રચના (શબ્દ) દા.ત. સારું - ખરાબ ધીમુ ઝડપી વગેરે વગેરે

વિવિધાર્થી : એક ધ્વનિ અથવા શબ્દને બે અથવા વધારે વધારે અર્થ હોય.

દા.ત. ગુરુ શિક્ષક

વારનું નામ

વિચારો : દરેક પ્રકાર જે ઉપર ચર્ચા કરી તેના બે ઉદાહરણ, તમારી માતૃભાષાના આપો

2.3.5 ઉપયોગ, વ્યવહાર

વાતચીત સમજવામાં સંદર્ભ પણ અગત્યનો ભાગ ભજવે છે. આ સંદર્ભ ભાષાકીય અને/થવા પ્રત્યક્ષ હોઈ શકે. વું માનવામાં આવે છે કે જે બાળકો ભાષાનો વિકાસ કરી રહ્યા છે તે ભાષાના સંકેતો સમન્વય પરિસ્થિતિના સંદર્ભ પર આધાર રાખે છે. ઉપયોગ () સાદી ભાષામાં એવી પદ્ધતિનો અભ્યાસ કરે છે જે સાંભળનારને કોણે શું કરવું, કોને કહ્યું, કેવી રીતે કહ્યું અને શા માટે કહ્યું વગેરે માહિતી આપે છે. તે ભાષા ઉપયોગની પદ્ધતિઓ અભ્યાસ છે (બેટ્સ 1976. બ્લુચ અને લાહેલી 1978, ક્રીસ્ટલ 1987)

ઘણી રીતે ઉપયોગમાં અભ્યાસ () એ જોઈ ન શકાય તેવરૂર્થનો અભ્યાસ છે થવા જે કરવાયુ નથી તે આપણે કેવી રીતે સમજીએ તેનો અભ્યાસ છે (અથવા લખાયુ નથી)

દા.ત. 1

ઉચ્ચારણ

અદૃશ્ય અર્થ

અ કરે - મારો દિકરો ચૌદ વર્ષનો છે. અ, બ પાસેથી રૂપ ભાડે લેવાનો પ્રયાસ કરે છે.

બ કરે - સારુ, બરાબર છે બ કરે છે અ કમ રાખી શકે છે.

અ કહે - મારી પાસે કુતરા પણ છે. બ કહે - ઓહ, મને માપ કરશો ?

બ કહે છે અ રૂમ રાખી શકશે નહીં

(હાર્વે સાક્સ - 1992)

ઉપરના દાખલામાં અ અને બ રૂપ ભાડે રાખવા અંગે કઈ બોલતા જણાય છે ? જો આપણે બીજું કોલમ ન વાંચીએ તો ચર્ચાનો વિષય રૂમ ભાડે રાખવાનો તે જાણી શકીશું નહીં અ અને બ એકબીજાને કેવી રીતે સમજી શકશે ? કારણ કે તેમને સંદર્ભ ખબર છે.

દા.ત. 2

(a) તમે સાચકલ ચલાવી શકો ? (એ) પ્રશ્ન છે જવાબની અપેક્ષા છે.

(b) તમે શાકભાજી આપશો ? (બી) વિનંતી છે. જવાબની અપેક્ષા નથી સાંભળનાર શાકભાજી આપશે તેવી અપેક્ષા છે.

ઉપયોગને બોલનારના હેતુ, ઈરાદા, આશય સાથે સંબંધ છે અને બોલનાર અને સાંભળનાર/પાછળ જે દુનિયા છે તેની જાણકારી સાથે સંબંધ છે.

ભાષામાં કેટલાક એવા શબ્દો જે ભૌતિક સંદર્ભમાં જ સમજી શકાય આ શબ્દો છે. અહીં ત્યાં, આ તે, હમણા, ગી કાલે અને મોટા ભાગતા સર્વનામ, હું તમે, તે તેઓ અંગ્રેજીમાં કેટલાક વાક્યો સમજવાં અશક્ય હોય છે. દા.ત. યુલ (1996) તમારે તે કાલે પાછુ લાવવું પડશે કારણ કે તેઓ અત્યારે અહીં નથી. વ્યાકરણની દૃષ્ટિએ સાચુ હોવા છતાં સંદર્ભ નથી. આ વાક્ય તદ્દન અસ્પષ્ટ છે. આ વાક્ય કોણ સમજી શકશે ? જે વ્યક્તિને તેનો સંદર્ભ ખબર છે અથવા ભૂમિકા (પૂર્વ ભૂમિકા) ખબર છે. આથી ઉપયોગ () તે પણ ભાષાકીય જ્ઞાનનું અગત્યનું પાસું ગણવામાં આવે છે.

2.4 માનવીય ભાષાના લક્ષણો

માનવિય ભાષાના લક્ષણો નક્કી કરવાના પુષ્કળ પ્રયત્નો થયા છે. આ લક્ષણો ખરેખર ભાષાની પૂર્વ જરૂરિયાત છે. જો આ લક્ષણો હાજર હોય તો જ વાતચીતની પધ્ધતિને ભાષા કરી શકાય.

સર્જનાત્મકતા એ માનવીય ભાષાનો અગત્યનો ભાગ છે. દુનિયાની દરેક ભાષામાં સતત નવા નવા ઉચ્ચારણો બનતા રહે છે અને સમજતા રહે છે અને આ દરેક ભાષાનું લક્ષણ છે. આ લક્ષણને લીધે જ બોલનાર તેણે કદી ન સાંભળ્યા હોય તેવાં વાક્યો સમજવા અને બનાવવા સક્ષમ બનાવે છે. ભાષા શિખતી વખતે (વિકસાવતી) સતત નવા નવા ઉચ્ચારણો કરે છે જે તેણે પહેલાં ક્યારેય સાંભળ્યા નથી.

વિચારો : નીચેનું વાક્ય વાંચો અને બે બાબતોનો વિચાર કરો - તમે આ વાક્ય પહેલાં ક્યારેય વાંચ્યું છે ? તમે તેનો અર્થ સમજ્યા ?

‘ગઈકાલે ફાટેલા કપડાવાળો, ગરીબ બુઢ્ઢો માણસ ભેટ પડી ગયો’ આપણે આ વાક્ય સમજી શક્યા કારણ કે આપણે ભાષા જાણીએ છીએ પણ આવું વાક્ય કદાચ પહેલાં સાંભળાયું નથી. માતૃભાષા બોલનારની સતત નવા વાક્યો બનાવવાની ક્ષમતા જ ભાષાની સર્જનાત્મકતા છે. માનવીય ભાષાના વિકાસમાં દરેક તબક્કે સર્જનાત્મકતા અગત્યનું લક્ષણ છે. દરેક નવી પરિસ્થિતિ અને વસ્તુ સાથે વ્યક્તિ ભાષાના સ્ત્રોતનો ઉપયોગ કરી નવા શબ્દો, નવાં વાક્યો બનાવે ચે. આપણી ભાષામાં સ્પષ્ટ અને મર્યાદિત ધ્વનિઓ છે જેનો ઉપયોગ આપણે અસંખ્ય, અમર્યાદિત વાક્યો બનાવવામાં કરીએ છીએ. આ દર્શાવે છે અને તેની વ્યાખ્યામાં તે જણાઈ આવે છે. જેની ચર્ચા ઉપર કરી છે.

2.4.1 દ્વિપધ્ધતિ (Duality)

ભાષાનું બીજું લક્ષણ છે. ‘બેવડાં ઉચ્ચારણ’ અને ‘બેવડી પધ્ધતિ’ ભાષા બે કક્ષામાં એક સાથે ગોઠવાયેલ છે. એક કક્ષા છે જ્યાં (બ, ન, ઈ) જેવાં ધ્વનિ આપણે ઉત્પન્ન કરી શકીએ છીએ પણ આ કક્ષાએ

તેમને કોઈ અર્થ હોતો નથી તેમને યોગ્ય ક્રમ અથવા યોગ્ય જોડકામાં બોલવા જોઈએ. દા.ત. બીન, નીલ વગેરે તો તેમનો અર્થ થાય છે.

પ્રથમ કક્ષા - વિશિષ્ટ ધ્વનિ જેવા કે /ન, બ, ઈ, યુ/ વગેરે

બીજી કક્ષા - વિશિષ્ટ અર્થ (a) નીલ, (b) નીલ જે વિશિષ્ટ ધ્વનિના જોડકાં દ્વારા રજૂ થાય છે.

આમ મર્યાદિત વિશિષ્ટ ધ્વનિના સમૂહ દ્વારા આપણે પુષ્કળ અર્થપૂર્ણ જોડકાં બનાવી શકીએ છીએ (રૂપઘટક, શબ્દો, શબ્દપદ, વાક્યો છે.)

યાદચ્છિકતા એ ભાષાનું અનુરૂપ લક્ષણ છે. ભાષામાં શબ્દ રચના અને અર્થ વચ્ચે કોઈ સીધો સંબંધ હોતો નથી. દરેક ભાષામાં એક જ વસ્તુ માટે અલગ અલગ શબ્દો હોય છે. દા.ત. ટ્રી - વૃક્ષ, પેડ, ઝાડ વગેરે

ઝાડ (મરાઠી)

ટ્રી (અંગ્રેજી)

ઝાડનું ચિત્ર મૂકવું

પેડ (હીન્દી)

વૃક્ષ (સંસ્કૃત)

આ ધ્વનિ શબ્દો અને ઝાડ વચ્ચે કોઈ કુદરતી સંબંધ નથી. શબ્દ અને અર્થને કોઈ સંબંધ નથી

એ નોંધવું જોઈએ કે બહુ ઓછા શબ્દો કુદરતી પરિસ્થિતિના ધ્વનિ જાળવી રાખે છે. દા.ત. 'Hiss' 'Buzz' 'cpash' આવા ધ્વનિને ઓનોમેટોપાઈક ધ્વનિ કહે છે. યાદચ્છિકતા બોલનારને તેની મરજી પ્રમાણેનો ક્રમ. કોઈપણ અર્થ માટે વાપરવાની છૂટ આપતી નથી. રચના અને અર્થનો યોગ્ય સંબંધ ભાષા વિકાસ દરમ્યાન શીખવો પડે છે અને તે સંબંધને અનુસરવો પડે છે અને વાતચીતમાં તે જ પ્રમાણે ઉપયોગ કરવો પડે છે.

2.4.2 સ્થાનાન્તરણ

ભાષાનું વધુ એક અગત્યનું લક્ષણ છે સ્થાનાન્તરણ. આ લક્ષણથી જે સંદર્ભમાં વાત થતી હોય તે હાજર ન હોય તો પણ તે સમય/સ્થાન વિશે ભાષાનો પ્રયોગ કરી શકાય છે. દા.ત. દૂધ, દૂધ ખરેખર હાજર ન હોય તો પણ આપણે તેને વિશે સમજી શકીશું. ભાષામાં આપણે વસ્તુ, ખોરાક, ચોપડી વગેરે વિશે વાત કરી શકીએ છીએ. વળી પૌરાણિક, પરિકથા વગેરે વિશે કરી શકીએ અને જે હવે થવાનું

છે તેના વિશે વાત કરીએ છીએ તે ભાષાના સ્થાનાંતરણના લક્ષણને આભારી છે. આથી પ્રાણી વાતચીત ભાષાકીય વાતચીત નથી.

2.4.3 સાંસ્કૃતિ પ્રસારણ

માતાપિતા શારિરીક લક્ષણોની જે ભાષા વારસામાં મેળવતા નથી. ભાષા આપણે તે સંસ્કૃતિના બીજા લોકો સાથે તે સંસ્કૃતિમાં રહી મેળવીએ. શીખીએ છીએ. બાળક હીંદી બોલતા માતાપિતાને ત્યાં જન્મે પણ મદ્રાસમાં ઉછેરવામાં આવે તો તામીલ ભાષા શીખશે. બાળક ભાષા સામાજિક સંદર્ભમાં શીખે છે. જે પ્રક્રિયા દ્વારા એક પેઢીથી બીજી પેઢી સુધી ભાષા પહોચાડવામાં આવે છે. તેને સાંસ્કૃતિક પ્રસારણ કહે છે. આમ ભાષા બાળકને વારસામાં મળતી નથી પણ ભાષા શિખવાની ક્ષમતા બાળકને વારસામાં મળે છે.

2.4.4 રીફ્લેક્સીવીટી

ભાષા આપણા વિચારો, ઈચ્છાઓ બીજાને જણાવવા માટે ઉપયોગમાં આવે છે. કલ્પના અને વિચારો મગજમાં વ્યક્ત રૂપે રહે છે. ભાષામાં એ ક્ષમતા છે કે તે આ કલ્પના, વિચારોને ભાષાકીય માળખામાં (પ્રતિબિંબિત) રજૂ કરે અને તેને જાહેર કરતાં પહેલાં તેમાં સુધારા કરે.

પુનરાવર્તન એ પણ ભાષાનું લક્ષણ છે. એક વાક્યમાં બીજું વાક્ય સમાવી શકાય પોલિસે, બેમકમાંના ઝવેરાતની ચોરી કરનાર ચોરને પકડ્યો.

પુનરાવર્તન સંબંધિત ખંડ વડે અથવા સંયોજન વડે કરી શકાય.

2.5 ભાષાનાં કાર્યો

ભાષા ઘણા કાર્યો ઉપયોગ છે

1. આપણા વિચારો રજૂ કરવા : સૌથી સામાન્ય કાર્ય છે (કર્ઈર્સ 1986) તેને સંદર્ભ માટે વપરાતું, નામયોગી અને ચિંતનશીલ પણ કરે છે. ભાષા વાપરનારાઓ વચ્ચે વિચારો, અભિપ્રાય, હકીકત અને માહિતીની આપ લે એટલે વાતચીત વિસ્તૃતપણે વિચારોની આપ લે બે સંદર્ભમાં થાય છે.

(I) રોજિંદી વાતચીત જે કોઈ સંદર્ભ ધરાવે છે

(II) શૈક્ષણિક પરિસ્થિતિકાયદો, સરકાર, ધંધો વગેરે (ક્યુમીન્સ 1979, 1980, 1984)

આમ આપણે જોઈ શકીએ કે શિક્ષણ માટે પણ ભાષા આવશ્યક છે.

2. **સામાજિક ક્રિયા પ્રતિક્રિયા :** 'સુપ્રભાત તમને મળીને આનંદ થયો' વગેરે શબ્દપદ રોજીંદા વ્યવહારમાં વપરાય છે. જે કોઈ વિચાર રજૂ કરતા નથી પણ તેનો ઉપયોગ તે જ ભાષાનો ઉપયોગ કરતા લોકો સાથે સારા સંબંધો રાખવા વપરાય છે.
3. **ભાવાત્મક અભિવ્યક્તિ :** નીચેના ઉદાહરણો જુઓ (1) એક સ્ત્રી તેની નજર સામે અકસ્માત થતો જોઈ 'ઓહ ભગવાન.!' કહે છે (2) ભર ઉનાળાની બપોરે એક વ્યક્તિ બસ પકડવા દોડે છે પણ બસ રોકાતી નથી તે વ્યક્તિ ગુસ્સે થાય છે અને બધાને ભાંડે છે. આ ભાષાનો સામાન્ય ઉપયોગ છે. ભાષાનું કાર્ય આપણી ભાવનાઓને પ્રદર્શિત કરવાનું છે અને બોલતી વખતે તે પ્રદર્શિત થવું જોઈએ.
4. **વિચારનું સાધન :**
વિચારો : તમે ભાષા વિના વિચારી શકશો ? ભાષા, વિચાર, બુદ્ધિ શક્તિ એકબીજા સાથે કેવી રીતે સંકળાયેલા છે ? (બૌદ્ધિક કાર્ય)
 મોટેભાગે આપણે વાક્યોમાં વિચારીએ છીએ ભાષાને આપણે સાધન તરીકે વાપરીએ છીએ- મનમાં (મગજમાં) દાખલા ગણતી વખતે, આપણે જ્યારે વાણી વડે વાતચીત અથવા સાંકેતિક કરીએ ત્યારે તેની સાથે મગજમાં કસરત ચાલુ હોય છે.
 કેટલાક એવું માને છે કે પહેલેથી જ મગજમાં હોય તેવા વિચારો રજૂ કરવા ભાષાતંત્ર ઉપયોગ થાય છે અને વિચારો મોટેથી બોલીને બોલીને રજૂ કરવાની જરૂર ઊભી થાય ત્યારે.
5. **ઓળખની અભિવ્યક્તિ :** આપણે ભાષાના ઉપયોગ દ્વારા સાંભળનારને આપણી પરિસ્થિતિ, શિક્ષણ વગેરે વિશે માહિતી આપીએ છીએ. ઘણી વખત સ્ત્રી અને પુરુષ બોલેલી ભાષા પણ જુદી જુદી હોય છે. ભાષાનું કાર્ય છે કે તે વ્યક્તિની ઓળખ રજૂ કરે. બીજાને જાણ કરે કે આપણે કોણ છીએ ? ક્યાં છીએ ? વગેરે
6. **હકીકતની નોંધ :** ભવિષ્યમાં ઉપયોગ કરવા માટે માહિતી સંગ્રહ કરવો જરૂરી છે. ભાષા દરેક પ્રકારની માહિતી સંગ્રહ કરવામાં વપરાય છે. દા.ત. કાયદા, ઐતિહાસિક, હકીકત, ભૌગોલિક નોંધ, વૈજ્ઞાનિક અભ્યાસ, બેંક લોકોની માહિતી વગેરે
7. **વાસ્તવિકતા નિયંત્રણ :** અલૌકિક માન્યતાના દરેક પ્રકારમાં ભાષાનું નિયંત્રણ દરેક શક્તિ જે શ્રદ્ધાળુની જિંદગીને અસર કરે તે વર રહે છે. મહંત દ્વારા બોલાતા મંત્રો એકઠા થયેલા લોકો પર નિયંત્રણ ધરાવે છે.

2.5.1 બાળક માટે ભાષાનું વિકાસ કાર્ય (વિકાસ લક્ષી)

1. સાધન : બાળકો પોતાની ભૌતિક જરૂરિયાત માટે ભાષાનો પ્રયોગ કરે છે.
2. નિયમનકારી : બીજાના વર્તન પર નિયંત્રણ માટે ભાષાનો પ્રયોગ દા.ત. મને તેડો, ઘેર ચાલો વગેરે
3. સંશોધનાત્મક : ભાષાનું શીખવાનું કાર્ય છે. બાળકો પોતાના વાતાવરણને સમજવા ભાષાનો પ્રયોગ કરે, પ્રશ્નો પૂછે ‘આ શું છે’ ? શા માટે ? ક્યાં ? વગેરે
4. માહિતી માટે : જાણકારી માટે : પ્રસંગ વિશે જણાવવા ભાષાનો પ્રયોગ. દા.ત. હાથી જોયો, કાકાને ત્યાં ગયા વગેરે
શ્રવણમંદ બાળકના શિક્ષણના ક્ષેત્રમાં આ કાર્યનો પ્રયોગ સમાચાર અને વાતચીતના તાસમાં (પીરીયડમાં) થાય છે.
5. કલ્પના : બાળકો કલ્પનાશીલ હોય છે. તોએ ટીચર - ટીચર રમે છે. ડોક્ટર બને છે. વગેરે કાલ્પનિક રમત દ્વારા બાળક ખરેખર જિંદગી વિશે શીખે છે અને ત્યાં ભાષાનો પ્રયોગ કરતા શીખે છે.

2.6 યોગ્યતા અને પ્રભાવ (કાર્ય)

આ એકમમાં ભાષાનું માળખું (બંધારણ) શીખ્યા. એવું જણાવ્યું છે કે દરેક ભાષાને તેનું માળખું હોય છે એટલે આપણે જ્યારે ભાષાના માળખાની વાત કરીએ ત્યારે ભાષા પદ્ધતિના સંપૂર્ણ ચિત્રની વાત કરીએ છીએ. હવે જ્યારે આપણે ‘યોગ્યતા અને પ્રભાવ (કાર્ય) ની અને ‘ઊંડા અને સપાટી પરના (ઉપરના) બંધારણ માળખા’ જે ભાષામાં છે (જે આધુનિક ભાષાવિજ્ઞાનના ચાવીરૂપ ખ્યાલો છે) તેની વાત કરીશું ત્યારે ફક્ત વાક્યને બનાવવા માટેના મૂળભૂત નિયમોની જ ચર્ચા કરીશું તમે આ યુનિટ 5 માં મૂળભૂત ભાષાકીય ક્ષમતા ... વાંચો એટલે આપણે ધ્વનિ, શબ્દ રચનાની વાત અહીં કરીશું નહીં. અહીંયાં આપણે ફક્ત વ્યાકરણની દૃષ્ટિએ સાચાં (યોગ્ય) વાક્યો જે બોલનાર બનાવે છે અને તેના દ્વારા જરૂરી અર્થ કરે છે જે સંભળનાર સમજે છે તેની જ ચર્ચા કરીશું આપણે કોમોસ્કીના મૂળભૂત તફાવતથી શરૂ કરીશું.

(1) વ્યક્તિની ભાષાના નિયમોની જાણકારી, સમજણ.

(2) વાસ્તવિક પરિસ્થિતિમાં તેનો ભાષાનો ઉપયોગ

પહેલું ‘યોગ્યતા’ છે અને બીજું ‘પ્રભાવ (કાર્ય)’ છે. જાણકારી પોતે જ. નિયમ ગણવાની ક્ષમતા છે અને તેને સામાન્યીકરણ કરવાની આવડત છે. સ્ટીવન્સન (1998) ‘યોગ્યતા’ સિધ્ધાંત એ આપણી વાક્ય વ્યાકરણની દૃષ્ટિથી સાચુ છે કે ખોટુ તે નક્કી કરવાની ક્ષમતા જાણવા માટે બનાવ્યો છે.

બીજા શબ્દોમાં યોગ્યતા એ વ્યક્તિની કંઈક સરળતાથી અને સાચી રીતે યોગ્ય રીતે કરવાની ક્ષમતા, આવડત છે. ભાષાની યોગ્યતા એ બોલનારની પોતાની માતૃભાષાની જાણકારી જે તેને તેણે ક્યારેય ન સાંભળ્યા હોય તેવા ઉચ્ચારણો કરવા અને સમજવાની આવડત આપે છે. માતૃભાષા બોલનાર વ્યાકરણના નિયમોની સભાન જામકારી વિના જ આ 'યોગ્યતા' નો ઉપયોગ કરે છે.

દા.ત. મૂળભૂત વાક્ય રચના NPIT VERBT NPL જે નીચેના વાક્યો બનાવવા વપરાય છે.

રામે પક્ષી માર્યું, શિકારીએ વાઘ માર્યો, મોહને કરી ખાદ્ય બળવાન છોકરાએ નાના છોકરાને માર્યો વગેરે.

હિન્દીમાં.. શંકરને બલ્લીકો પકડા

મીનાને બોલ ફેંકા

દયાલુ લડકેને બુકે ચાચા કો સંભાલા

માતૃભાષા બોલનાર કેવી રીતે આ ઉચ્ચારણો કરે છે અને સમજે છે ? તેણે પોતાની માતૃભાષાના અર્થ વ્યવસ્થા અને રચનાના નિયમો આત્મસાત કર્યો છે અને આ જ્ઞાન તેને પરિવર્તનના નિયમો અને મૂળભૂત વાક્ય રચનાની પધ્ધતિ વડે અસંખ્ય વાક્યો બનાવવાની આવડત આપે છે.

આ વિવિધ કક્યો બનાવવાની યોગ્યતા, સંવાદોને પ્રભાવિત કાર્ય કહેવાય છે. કોમોસ્કી પ્રમાણે સામાન્ય ભાષાક્રિય વર્તનમાં, ભાષાના અવ્યક્ત અને જટિલ નિયમોને ઠારે નવિન વાક્યો બનાવવા. નવિન પ્રકારના વાક્યો બનાવવાનો સમાવેશ થાય છે. માતૃભાષા બોલનાર તેમની ભાષાની યોગ્યતાને કૂબ જ સહજતાથી, સરળતાથી સમજીએ ચીએ કે આપણા ધ્યાન પર એ બાબત આવતી જ નથી કે વાક્ય આપણે સાંભળીએ છીએ તે પહેલાં ક્યારેય પણ સાંભળ્યુ નતી તે તદ્દન નવુ નકોર છે. ઉપરોક્ત વાક્યો ફરીથી વાંચો. તમે પહેલાં ક્યારેય આ વાક્યો અનુકરણથી શીખી શકતાં નથી. વારંવાર બોલવાથી શીખી શકાતા નથી પણ તે શીખનારની સમજ “પ્રભાવ (કાર્ય)” તે કારણે બનાવાય છે તેઓ તે કાર્યમાંની ભૂલો સમજી અને ઓળખી શખે છે. દા.ત બોલનાર કહે છે ‘રાજુ ફૂલ પકડેગી’ આનો અર્થ સમજાશે પણ માતૃભાષા જાણકાર એ પણ સમજશે કે બોલનારની હીંદી ભાષા સારી નથી. માતૃભાષા બોલનાર કેવી રીતે આ ભૂલ શોધે છે ? ભાષાકીય યોગ્યતા દ્વારા સાંભળનાર આ ભૂલ નક્કી કરે છે.

કોમોસ્કીએ એવી દલીલ કરે કે ભાષાશાસ્ત્રીઓએ માતૃભાષા બોલનારની ભાષાકીય યોગ્યતા વર્ણવવા પર વધુ ધ્યાન આપવું જોઈએ. તેનો સંદર્ભ (ઈશારો) બોલનારના કાર્યમાંના ઉચ્ચારણમાં જોવા મળતા નિયમોની પધ્ધતિ સમજવા તરફ હતો. કોમોસ્કીની સમજ પ્રમાણે વ્યાકરણ એ બોલનારના કાર્ય (પ્રભાવ) નું વર્ણન સમજ નથી પણ તેની યોગ્યતાનું છે.

ભાષાને વાસ્તવિક પરિસ્થિતિમાં વાપરતી વખતે માતૃભાષા બોલનાર વ્યક્તિ કોઈપણ લંબાઈના જટિલ વાક્યો બનાવી (બોલી) શકે છે અને સમજી શકે છે પણ તે ટૂંકા વાક્યોનો પ્રયોગનું પસંદ કરે છે. બોલનાર તેની કુદરતી અને સર્જનાત્મક શક્તિઓનો ઉપયોગ કરીને ભાષામાં રહેલા નિયમો (વ્યાકરણના) જાણે છે બનાવે છે હાલના વિદ્વાનોએ ભાષાકીય યોગ્યતામાં નવું પરિમાણ ઉમેર્યું છે જેથી તે સમાજ સાથે વધુ સંબંધ ધરાવે. હાયમસ (1975) તેને 'વાતચીતની યોગ્યતા' એવું નામ આપે છે.

કાનટલ અને સ્વર્ઠન (1980) વાતચીતની યોગ્યતાના (ક્ષમતા) ના ચાર પરિણામ જણાવે છે જે...

- **વ્યાકરણ ક્ષમતા (યોગ્યતા) :** આ કોમોસ્કીના ભાષાકીય યોગ્યતાના સંદર્ભમાં છે તે વ્યાકરણ અને શબ્દની ક્ષમતાનું ક્ષેત્ર છે.
- **સામાજિક ભાષા ક્ષમતા :** આ સામાજિક સંદર્ભમાં છે જેમાં વાતચીત થાય છે. જેમાં બોલનાર, સાંભળનાર દ્વારા એકબીજાને અપાતી માહિતી, જેમાં ભૂમિકા અને સંબંધોનો સમાવેશ થાય છે.
- **વાર્તાલાપ ક્ષમતા :** વાર્તાલાપના સંદર્ભમાં અર્થ કેવી રીતે રજૂ થયો છે. તે સમજવાની ક્ષમતા
- **વ્યુહાત્મક ક્ષમતા :** (અનીતિ વિષયક) : બોલનાર કેવી પદ્ધતિ વાતચીત શરૂ કરવામાં તેને ચાલુ રાખવામાં અને વાતચીત પૂરી કરવામાં તેમજ સુધારવામાં અને પુનઃ કહેવામાં વાપરે છે તે સંદર્ભ વિશે.

વિચારો : શ્રવણમંદના ભાષાને લગતા પ્રશ્નો/તેનું નિરાકરણ, સાથે ભાષાકીય યોગ્યતા અને કાર્યની વિશિષ્ટતાને જોડી શકાય ?

સૌથી પહેલાં તો જો શિક્ષક વૈચારિક વિશેષતા કરી શકે તો કાર્યને લગતા હેતુની બદલે યોગ્યતાને લગતા હેતુઓ કરશે અને વધુ સારી રીતે ભાષા શિખવાડશે. કોઈને આ માહિતી ફક્ત સિધ્ધાંત પૂરતી જ મર્યાદિત લાગે અને વર્ગમાં અભ્યાસ કાર્યમાં ઉપયોગી ન જણાય પણ તેવું નથી જો સિધ્ધાંત સ્પષ્ટ સમજાયો હોય તો તેની અસર રોજની પ્રવૃત્તિમાં જોઈ શકાશે. દા.ત. વારંવાર પૂછાતા પ્રશ્નો બાળકને યાદ રાખતાં શિખવાડવું, જે વર્ગમાં દરરોજ થાય છે. તેવી પ્રવૃત્તિ છે જો શિક્ષક સિધ્ધાંત સ્પષ્ટ રીતે સમજાયો હશે તો તે યાદ રાખવા કે ગોખવાની પ્રવૃત્તિ પર જરા પણ ભાર મૂકાશે નહીં પરંતુ શિક્ષક અનુભવ, સંદર્ભ અને ભાષાને જોડતી પરિસ્થિતિ ઉભી કરશે. જેથી બાળક તેને ભાષા સાથે જોડી શકે. હવે કાનાલિ અને સ્વર્ઠન (1980) એ આપેલા ચાર પરિમાણ ફરીથી વાંચો. શ્રવણમંદ બાળકોના શિક્ષક હોવાને નાતે આપમે તે ચારે પરિમાણ પર કાર્ય કરવું પડશે. જો શિક્ષક ફક્ત વ્યાકરણ ક્ષમતા પર જ કાર્ય કરે તો ભાષા વિકાસનો હેતુ સિધ્ધ થશે નહીં ?

‘બાળકની વાતચીતનો વિકાસ અને ઉપયોગ, બોલીને (વાણી), સંકેત અથવા લખીને, કોઈપણ પધ્ધતિએ થયો હોય તેને સામાજિક ક્રિયા પ્રતિક્રિયાના સંદર્ભમાં જોવો. મૂલવવો જોઈએ. બાળકને વાતચીતનું મોડેલ અને પોતાનું વાતચીત યોગ્યતા વિકસાવવા માટે જરૂરી છે’ (કેટ્શ્મર અને કેટ્ટસ્મર 1998) ક્વીગ્લી અને કોશ્મર (1982) એ નોંધ્યા પ્રમાણે “શ્રવણમંદ બાળકની (દરેક બાળકની) શૈક્ષણિક ક્ષમતાના વિકાસ માટે પુષ્કળ અને યોગ્ય શિક્ષણનો અનુભવ સાથે તેવું વાતાવરણ હોવું જોઈએ”

આ અનુભવો સમજી શકાય તેવી વાતચીતની પદ્ધતિ વડે બાળક અને લોકો સાથે ક્રિયા પ્રતિક્રિયા કરી બાળક માટે અર્થપૂર્ણ બનાવી શકાય. અનુભવ પ્રવૃત્તિઓમાં ક્રિયા પ્રતિક્રિયા કરી. બાળક માટે અર્થપૂર્ણ અનુભવ પ્રવૃત્તિઓમાં યાદશક્તિ અને યાંત્રિક કૌશલ્યોની જગ્યાએ, અર્થપૂર્ણ શિક્ષણ અને ભાષા પ્રયોગ હોવો જોઈએ. કોમોસ્કીનો પરિવર્તનીય વ્યાકરણનો સિધ્ધાંત એવું કરે છે કે, સૂચિત કરે છે કે ભાષાના મૂળભૂત ગુણધર્મો લોકો નુભવને ભાષા દ્વારા કેવી રીતે સમજે છે તેના આધારે આવે છે.

જે બાબતની ચર્ચા ભાષા શિક્ષણ માટે કરી તે જ બાબત ભાષા મુલ્યાંકનને પણ લાગુ પડે છે. શૈક્ષણિક પરિસ્થિતિમાં વ્યક્તિની ભાષાનો મર્યાદિત ખ્યાલ જ આવી શકે. કેરોલ (1961) બે પ્રકારની કસોટી વચ્ચે સ્પષ્ટતા કરે છે. એક જે મર્યાદિત માહિતી આપે અને બીજી ક્રિયા પ્રતિક્રિયા કૌશલ્યની માહિતી આપે.

2.7 બાહ્ય અને આંતરિક બંધારણ

ભાષાના બંધારણ (માળખું) ની રચનાને લગતા ઘણા સિધ્ધાંતો ભાષાશાસ્ત્રમાં છે. કેમોસ્કીએ પોતાના પ્રકાશનો દ્વારા ‘ઉત્પાદક (સર્જક) વ્યાકરણ’ નો ખ્યાલ વિકસાવ્યો. તેના કહેવા પ્રમાણે શરૂઆતનું વાક્યોનું પૃથ્થક્કરણ અયોગ્ય હતું કારણ કે પૃથ્થકરણમાં વ્યાકરણની બે કક્ષા ‘બાહ્ય’ અને ‘આંતરિક’ વચ્ચેનો તફાવત ધ્યાને લીધો ન હતો.

દા.ત. નીચેના વાક્યો જુઓ

(I) શાર્ક ખાવા માટે બેચેન હતી

(II) શાર્ક ખાવા માટે લિજ્જતદાર હતી

આ બંને વાક્યો ઉપલક્ષ્ય દૃષ્ટિએ સરખાં લાગે. વ્યાકરણની રચના સરખી છે અને શબ્દ પદ સરખાં છે પણ બંને અર્થમાં જુદા પડે છે. પહેલાં વાક્યમાં શાર્ક ભૂખી છે અને ખાતી હતી. બીજા વાક્યમાં શાર્ક ખાવામાં આવી રહી છે (કોઈ તેને ખાઈ રહ્યું છે)

વાક્યોને ફરી રચવાથી અર્થ સ્પષ્ટ થશે

- શાર્ક ખાતી બેચેની હતી

- શાર્ક ખાતી લિજ્જતદાર હતી

આમ પ્રથમ વાક્યનો કોઈ અર્થ નથી જ્યારે બીજું વાક્ય અર્થપૂર્ણ છે. બીજો દાખલો જોઈએ.

બીજો દાખલો જોઈએ.

(I) જહોન રાજ કરવા ઉત્સુક છે

(II) જહોનને રાજ કરવો સહેલો છે.

અહીં પણ બાહ્ય કક્ષાએ બંને વાક્યોનું પૃથક્કરણ એક સરખી રીતે થશે બંને સરખા દેખાય છે પણ આંતરિક દૃષ્ટિએ, અર્થની દૃષ્ટિએ બંને એકબીજાથી અલગ છે. પહેલાં વાક્યમાં જહોન કાર્યને રાજ કરવા માંગે છે. બીજા વાક્યમાં કોઈ જહોનને રાજ કરવા માંગે છે

આવા કિસ્સાઓમાં કરી શકાય કે વાક્યો બાહ્ય દૃષ્ટિએ સરખું બંધારણ ધરાવે છે. પણ આંતરિક રચનામાં જુદા પડે છે. બાહ્ય રીતે આંતરિક રચના સમજવા માટે આપણે ‘બાહ્ય વિષય’ અને “આંતરિક વિષય” ને લગતા ખ્યાલો જોઈશું.

આંતરિક રચના એટલે ‘નામ પદ’ જે આંતરિક રચનામાં વિષય છે પણ તે બાહ્ય વિષય ફક્ત પહેલા વાક્યનો જ છે. મોહન બીજા વાક્યનો બાહ્ય વિષય છે. જ્યારે શ્યામ બંને વાક્યમાં આંતરિક વિષય છે. આમ ક્રિયા કરનાર છે (એજન્ટ) અને મોહન તે ક્રિયા મેળવે છે.

ભાષા શાસ્ત્રીઓ એવો દાવો કરે છે કે વાક્ય સમજવા માટે જરૂરી અર્થ અને રચનાની માહિતી પર આંતરિક રચના ભાર મૂકે છે. જે બોલનારના મગજમાં રહેલ છે.

વર્ધાક (1972) એવું સૂચન કરે છે કે આપણે દરેક વાક્યને બે રચનાવાળા વાક્ય તરીકે વિચારવું જોઈએ. એક જે વાક્ય રચના ખરેખર રજૂ થાય છે અને બીજી રચનામાં બધા જ એકમો (ઘટકો) અને સંબંધો જે વાક્યનો અર્થ સમજવા માટે જરૂરી છે નીચેના વાક્યો જુઓ.

‘જુનુ યા પડી ગયું’ ‘The Old House Fell down’ તે બે રચના છે તેમ કરી શકાય. પહેલી વાક્ય જેવું કહેવાયું છે અથવા લખાયું છે તે રચના અને બીજી રચના તેનું સાર તત્વ અથવા અર્થ જે વાક્યનો અર્થ સમજવામાં મદદ કરે છે અને તે એવું કહે છે કે ‘ઘર જૂનું હતું’ અને ‘ઘર પડી ગયું’

આંતરિક રચના - “The House The (the house who old) fell down”

બાહ્ય રચના - “The old house fell down”

અર્થની આ સ્પષ્ટતા, વિશેષતા, પરિવર્તનીય વ્યાકરણમાં મહત્વ ધરાવે છે. ભાષામાં એવા ઘણાં વાક્યો છે જે બાહ્ય રચનામાં સરખાં છે પણ બોલનારાના તર્કથી આંતરિક રચનામાં કોઈ અર્થની કક્ષાએ સંબંધિત છે. આથી ઘણી વખત બાહ્ય રચનામાં સરખાં લાગતાં વાક્યો બનાવી શકીએ મુખ્ય વાક્યને ‘કર્નલ’ વાક્ય કહે છે.

દા.ત. (Kernal) કર્નલ વાક્ય “સાપે દેડકા ખાધા” ‘The Snake eat the frog’ પરિવર્તન કરીને વિવિધ બાહ્ય રચનાવાળા વાક્યો બને છે.

- Diet the snake eat the frog

સાપે દેડકો ખાધો ?

- The Frog was eaten by the snake?

દેડકો આપ વડે ખવાયો

દેડકો સાપ વડે ખવાયો હતો ?

- The Snake frog by snake

સાપે દેડકો ખાધો ?

વાક્ય બોલતી વખતે/લખતી વખતે જે રચના વપરાય તે બાહ્ય રચના

આ બાહ્ય રચના, આંતરિક રચના એક કે વધુ પરિવર્તનથી બને છે.

આંતરિક રચના - પરિવર્તન - બાહ્ય રચના

આનો અર્થ એ એ કે પરિવર્તનના નિયમોનુંસાર આંતરિક રચનાને બાહ્ય રચનામાં અને બાહ્ય રચનાને આંતરિક રચનામાં પરિવર્તિત કરી શકાય છે. વાતચીત દરમ્યાન ભાષાનો ઉપયોગ કરનાર, શ્રેણીબધ્ધ કાર્યો કરે છે તેમ કરી શકાય જેમાં બાહ્ય રચના સાંભળવી અને યોગ્યતા દ્વારા આંતરિક રચનાનો અર્થ સમજવો. શ્રવણમંદના શિક્ષક તરીકે આપણો હેતુ, શ્રવણમંદ બાળકોને સાંભળતા બાળકોને જેમ, આ કાર્ય વારંવાર અને સરળતાથી કરતા કરવાનો હોવો જોઈએ.

2.8 સારાંશ

ભાષા માનવ દ્વારા સામાજિક વાતચીતમાં વપરાતું સાધન છે. માતૃભાષા બોલનારને તેની માતૃભાષાના સંકેતો અને નિયમોની જાણકારી હોવી જોઈએ.

ઉત્પાદક વાતચીત ફક્ત માનવી જ કરી શકે છે જે તેને વાસ્તવિકતા રજૂ કરવાની શક્તિ, આવડત આપે છે. ભાષા ઉત્પાદક પધ્ધતિ છે. ભાષાના વિષય જાણનારને તે અસંખ્ય વાક્યો બનાવતા અને સમજાવવાની આવડત આપે છે. સગવડતા છે ભાષાના મુખ્ય ત્રણ અંગો છે. - રચના, વિષયાર્થ અને ઉપયોગ રચનામાં - ધ્વનિશાસ્ત્ર, રૂપઘટકશાસ્ત્ર, વાક્ય રચના, શબ્દ રચનાનો સમાવેશ થાય છે. વિષયાર્થમાં - અર્થનો સમાવેશ થાય અને ઉપયોગમાં-વ્યવહારનો સમાવેશ થાય છે.

એ પણ જોઈ શકાય કે ભાષાને વિશિષ્ટ લક્ષણો છે અને વાતચીત સિવાય અન્ય કાર્યો પણ છે.

2.9 સ્વાધ્યાય

1. ભાષાની વ્યાખ્યા જણાવો
2. ભાષાના કાર્યો ઉદાહરણ સાથે લખો
3. ભાષાનાં લક્ષણો ઉદાહરણ સાથે લખો

4. ભાષાની રચના / અંગો વર્ણવો
5. ધ્વનિશાસ્ત્ર, રૂપઘટક વચ્ચેનો તફાવત જણાવો.
6. શબ્દ અને રૂપઘટક વચ્ચેનો તફાવત જણાવો

2.10 શૈક્ષણિક કાર્ય

1. તમારી ભાષામાં ઉદાહરણ આપો
(એ) સમાનાર્થી (બી) વિવિધાર્થી (સી) વિરુદ્ધાર્થી
2. તમારી ભાષા અને ઈંગ્લીશમાં ઉદાહરણ આપો
(એ) મુખ્ય રૂપઘટક (બી) બધા રૂપઘટક
3. તમારી ભાષામાં બાહ્ય અને આંતરિક વાક્ય રચનાના ઉદાહરણ આપો

ખાલી જગ્યા પૂરો :

- (1) ઉચ્ચારણને અસર કરે છે
- (2) ના પ્રમાણે સામાન્ય ભાષાશાસ્ત્ર નવિનતા ધરાવે છે.
- (3) મોટાભાગના વાક્યોને ... અને રચના હોય છે.

2.11 સંદર્ભ

1. લ્યોનસ જે (1995) “થીયોરેટીકલ લીંગ્વિસ્ટીકસ્ટ” કેમ્બ્રીજ યુનિવર્સિટી પ્રેસ પામર એન યાન્ટીસ (1990) કોમ્યુનિકેશન ડીસઓર્ડર્સ
2. ક્વેગલે એન્ડ પાઉસ (1984) લેંગ્વેજ એન્ડ ડિફેન્શ કોલેજ - હીલ પ્રેસ ઈન્કો કેલીફોર્નિયા
3. રીચાર્ડ જેક સી. એન્ડ રોજર્સ એસ - એપ્રોચીઝ એન્ડ મેથડઝ ઈન લેંગ્વેજ ટીચીંગ
4. રોડાન્ડ વર્ડાઉફ : ઈન્ટ્રોડક્શન ટુ લેંગ્વિસ્ટીક્સ 1972 મેકગ્રો હીલ ઈન્કો.
5. વેન્કેટેશ્વરન (1995) ‘પ્રિન્સીપલ્સ ઓફ ટીચીંગ ઈંગ્લીશ’
6. પુલ જ્યોર્જ (1997) ‘ધી સ્ટડી ઓફ લેંગ્વેજ’ કેમ્બ્રીજ યુનિવર્સિટી પ્રેસ

: રૂપરેખા :

- 3.0 હેતુઓ
- 3.1 પ્રસ્તાવના
- 3.2 ભાષા વિકાસની (પૂર્વ શરત) પૂર્વાપ્રેક્ષિત આવશ્યકતા
- 3.3 ભાષા વિકાસના તબક્કાઓ
 - 3.3.1 ભાષા વિકાસ પહેલાંનો તબક્કો
 - 3.3.2 ભાષાક્રિય તબક્કો
- 3.4 સારાંશ
- 3.5 સ્વાધ્યાય
- 3.6 શૈક્ષણિક કાર્ય
- 3.7 સંદર્ભ

3.0 હેતુઓ

આ ઘટકનો અભ્યાસ કર્યા પછી વિદ્યાર્થી

- ભાષા વિકાસની પૂર્વ જરૂરિયાતની યાદી બનાવી વર્ણવી શકશે
- સામાન્ય બાળકમાં ભાષા પૂર્વનો તબક્કો ભાષા વિકાસ તબક્કો વર્ણવી શકશે
- સામાન્ય બાળકમાં ભાષા તબક્કામાં ભાષા વિકાસ વર્ણવી શકશે
- આ માહિતીને શ્રવણમંદ બાળકની ભાષા સાથે સરખાવી જોડી શકશે

3.1 પ્રસ્તાવના

અગાઉ આપણે શીખ્યા કે ભાષા શું છે? તેનું બંધારણ શું છે? અને માનવીની જિંદગીમાં શું ભાગ ભજવે છે હવે આપણે એટલા જ રસ - પ્રદ પ્રશ્નોના બીજા સમૂહ જોઈશું - સન્મુખ થઈશું.

ભાષાનું સરનામું શું? ભાષા ક્યાં રહે છે? ભાષા ક્યાં મળે? આ પ્રશ્નોનો જવાબ શું?

એક સમાજશાસ્ત્રી કહે છે “ભાષા સમાજમાં છે જ્યાં તે ઉપયોગમાં લેવાય છે” એક મનો ભાષાશાસ્ત્રી (સાયકો લેંગ્વીસ્ટીક) કહે છે - ભાષા મગજમાં છે ત્યાં તે જન્મે છે અને વિકસે છે ‘ ખૂબ જ હોશિયારીથી આપણે બંને સાથે સંમત થઈ જઈશું - આ આપણને બીજા પ્રશ્નોના સમૂહ તરફ લઈ જશે. તે આપણે કેવી રીતે શીખીએ છીએ ?

ભાષા ક્યાંથી આવે છે ? જન્મ સમયે આપણે બોલી શકતા નથી. સમજી શકતા નથી, છતાં 4 વર્ષે આપણે મૂળભૂત શબ્દ ભંડોળ, વ્યાકરણના નિયમો, ઉચ્ચારણ અને તેના ઉપયોગ માટેના પૂરતાં કૌશલ્યો ધરાવીએ છીએ. આ કેવી રીતે થાય છે ? હવે તમને ખ્યાલ આપ્યો હશે ? પ્રશ્નો ઘણા છે. આપણે થોડા પ્રશ્નો, ચોક્કસ પ્રશ્નો પ્રત્યે આપણું ધ્યાન કેન્દ્રિત કરીશું જેથી ભવિષ્યના શિક્ષક તરીકે તમે આ જ્ઞાનનો ઉપયોગ કરી શકો.

1. ભાષા પ્રાપ્તિ શા માટે થાય છે ?
2. ભાષા પ્રાપ્તિ કેવી રીતે થાય છે ?
3. ભાષા પ્રાપ્તિ (વિકાસ) તે ક્યા પરિબલો મદદ કરે છે ?

પ્રથમ પ્રશ્નનો જવાબ ભાષા પ્રાપ્તિના સિધ્ધાંતોના સંદર્ભમાં ચર્ચા શકાય- જે આ અભ્યાસક્રમનો ભાગ નથી બીજા પ્રશ્નનો જવાબ અહીં ઘટક 3.3 માં ચર્ચવામાં આવશે. ત્રીજા પ્રશ્નનો જવાબ આપણને ભાષા વિકાસની પૂર્વ જરૂરિયાત તરફ લઈ જાય છે જેની ચર્ચા 3.2 માં છે. બાળકના ભાષા પ્રાપ્તિના અભ્યાસમાં ક્ષેત્રમાં સો વર્ષથી વધુ સમયના સાહિત્યનો સમાવેશ થાય છે. વળી આ જ્ઞાન ભંડોળમાં દરરોજ વધારે થતો રહે છે. આ સમૂહ જેટલું વિશાળ સાહિત્ય છે. તેમાં પસંદગી કરી તેને 10.15 પાના ગોઠવવાનું, સમાવવાનું કેવી રીતે શક્ય બને ? અહીં હવેના પાનામાં એવી માહિતી આપવાનો નિષ્ઠાપૂર્વક પ્રયત્ન કર્યો છે જે તમને ઉપયોગી થશે.

3.2 ભાષા વિકાસની પૂર્વ જરૂરિયાતો

આપણી આસપાસ ઘણા બાળકો છે. તેમાંના મોટાભાગનાં બાળકોને ‘સામાન્ય’ કરી શકાય તેવી ભાષા અને વાણી છે. તેમાંથી થોડાને ભાષાના મંદ કે તીવ્ર પ્રશ્નો હશે. આ બાળકોના અવલોકનથી આપણે ભાષા વિકાસ માટે જરૂરી પૂર્વ જરૂરિયાત વિશે નિર્ણય લઈ શકીએ ? પૂર્વ જરૂરિયાતનો અર્થ સમજવો આવશ્યક છે આનો અર્થ એવો છે કે આ એવા પરિબલો છે જેની હાજરીમાં જ ભાષા વિકાસ થઈ શકે. દા.ત. DSE (HS) માં દાખલ થવા માટે HSC પાસ થવું આવશ્યક છે. HSC ને પૂર્વ જરૂરિયાત કહેવાય.

- દૈનિક બાળક
- સામાન્ય ગુજરાતી ભાષી બાળક
- બંગાળી માતાપિતાને ત્યાં જન્મેલું પણ મરાઠી કુટુંબમાં ઉછરેલું સામાન્ય બાળક
- પોપટ
- ગામડામાં અનાથાશ્રમમાં ઉછરેલ બાળક
- શ્રવણમંદ માતાપિતા જે સાંકેતિક ભાષા (FSL) જાણે છે તેમને ત્યાં શ્રવણમંદ બાળક

- સામાન્ય પોલિયોગ્રસ્ટ બાળક
- જંગલમાં પ્રાણીઓ સાથે ઉછરેલ બાળક
- ભાષા તાલીમ મેળવતો ચિમ્પાન્ઝી
- શ્રવણમંદ બાળક

વિચારો : ઉપરની યાદીને ત્રણ પ્રકારમાં વહેંચો

(એ) જેનો ભાષા વિકાસ કુદરતી અને આપોઆપ થાય છે.

(બી) ભાષા વિકાસ થતો નથી

(સી) ભાષા વિકાસમાં સમસ્યા, અવરોધ

3.2.1 જન્મજાત ભાષાકીય ક્ષમતા

આપણે માનવ અને પ્રાણીને જુદા પાડીએ. તમે પોપટ અને ચિમ્પાન્ઝીને ક્યા વર્ગમાં મૂક્યા તેઓ 'બી' વર્ગમાં આવશે. પ્રાણીઓ ભાષા શા માટે પ્રાપ્ત કરી શકતાં નથી? અથવા માનવી ઉડતો કેમ નથી / સરળ તેઓની રચના જ એવી છે. પ્રાણીનું શારીરિક અને ચેતાકીય ટિપાતંત્ર બંધારણ નક્કી કરે છે કે પ્રાણી શું કરી શકશે અને શું નહીં. આનો અર્થ એ કે માનવી પાસે જન્મજાત ભાષાકીય ક્ષમતા છે જેને કારણે તે ભાષા વિકાસ કરે છે જે બીજા પ્રાણીઓ પાસે નથી પામર અને પેન્ટીસ (1990) કહ્યું છે. આ પદ્ધતિ ભાષાના ઉપયોગની શક્યતા ધરાવે છે. જેને કાર્ય કરવા માટે ઉત્તેજનની જરૂર પડે છે. આ ચેતાતંત્ર અને શારીરિક તંત્રમાં હોય જ છે જેનો ઉપયોગ કરવાનો હોય છે. મોટાભાગના વિદ્વાનો આ બાળકોની જન્મજાત ભાષાનો સ્વીકાર કરે છે. કોમોસ્કી (1995) ભાષા વિકાસને માટે આ ક્ષમતાને મહત્વ આપે છે તે અને લેગ્વેજ એક્વીઝીશન ડીવાઈસ નામ આપે છે. આ ક્ષમતા વિના ભાષા વિકાસની મુખ્ય પૂર્વ જરૂરિયાત છે. "ભાષા" અને "ભાષા વિકાસની ક્ષમતા" બંને વચ્ચેનો તફાવત ધ્યાનમાં રાખો. બાળક ગુજરાતી, મરાઠી, હિંદી ભાષા સાથે જન્મતો નથી પણ ભાષા શીખવાની ક્ષમતા સાથે જન્મે છે.

3.2.2 સામાન્ય બૌદ્ધિક ક્ષમતા

શ્રવણમંદની જેમ મંદબુદ્ધિ બાળકને પણ આપોઆપ ભાષા પ્રાપ્ત કરવામાં મુશ્કેલી પડે છે. આ માટે શું કારણ હોઈ શકે? ભાષા અને બુદ્ધિ શક્તિ કેવી રીતે જોડાયેલા છે? ભાષા અને બુદ્ધિ શક્તિ એકબીજા સાથે ઘનિષ્ટ રીતે જોડાયેલા છે બંને એકબીજાના વિકાસમાં મદદ કરે છે. ભાષા બૌદ્ધિક વિકાસ માટે અને બૌદ્ધિક ક્ષમતા ભાષા વિકાસ માટે અને બૌદ્ધિક ક્ષમતા ભાષા વિકાસ માટે અતિ આવશ્યક છે.

બાળકને લાગણી, વિચાર, પોતા વિશે જાણકારી, વિચાર અને દુનિયાને લગતા વિચાર, માહિતી હોવી જોઈએ. તેઓ આ વિચારને જાણી શકવા જોઈએ. સમજી શકવા જોઈએ. તેના પર પ્રક્રિયા કરી શકવા જોઈએ અથવા તેમનો સંગ્રહ કરી શકવા જોઈએ (યાદ રાખવા). આ ક્ષમતાને બૌદ્ધિક ક્ષમતા કરે છે. આથી વાણી વિકાસની પૂર્વ જરૂરિયાત બૌદ્ધિક ક્ષમતા છે. આથી એ સ્પષ્ટ છે કે મંદબુદ્ધિ બાળક જેની બૌદ્ધિક ક્ષમતા મર્યાદિત છે તેમની ભાષા પણ મર્યાદિત રહેશે.

3.2.3 સામાન્ય સંવેદનાત્મક સમજ શક્તિની ક્ષમતા

જો બંગાળી કુટુંબ, તામિલ માતાપિતા દ્વારા જન્મેલ બાળકને ઉછેરશે તો તે બાળક કઈ ભાષા શીખશે? સ્વાભાવિક છે બંગાળી. બાળક જે ભાષા સાંભળે તે જ ભાષા શીખે છે. આથી ભાષા વિકાસમાં શ્રવણ અગત્યની ભૂમિકા ભજવે છે. જે શ્રવણમંદના ક્ષેત્રમાં કામ કરે છે તેઓ આ સારી રીતે જાણે છે. શ્રવણમંદ બાળકના ભાષાના પ્રશ્નો ગંભીર પ્રકારના હોય છે. બાળકની શ્રવણમંદતા જેટલી વધારે ટેલા જ વધુ ગંભીર પ્રકારના હોય છે. શ્રવણમંદ બાળકની શ્રવણમંદ તેને માટે શબ્દ ભંડોળનો વિકાસ, વ્યાકરણના નિયમો ઘડવા, અને તેને ઉપયોગમાં લેવા માટેના કૌશલ્યો વિકસાવવામાં ખૂબ જ મુશ્કેલીઓ પેદા કરે છે. જ્યારે આ શ્રવણમંદ બાળકની ભાષા વિકાસ માટે તાલીમ આપવામાં આવતી નથી ત્યારે તેમની ભાષા મર્યાદિત અને અપૂરતી રહે છે. શ્રવણ વિકલાંગતા ભાષા વિકાસમાં ગંભીર અવરોધ ઉભો કરે છે આથી આ ક્ષમતાને પણ વધુ એક પૂર્વ જરૂરિયાત તરીકે સ્વીકારવામાં આવે છે.

સમજ શક્તિ એટલે બાળકની ઉત્તેજકને ઓળખવાની અને મેળવવાની ક્ષમતા માનવીની સંવેદનાત્મક, સમજશક્તિમાં પાંચ ઈન્દ્રિયોનો સમાવેશ થાય છે, શ્રવણ અને દૃષ્ટિ, ભાષા વિકાસમાં સૌથી વધુ અગત્યની ઈન્દ્રિયો છે. આ બંને ઈન્દ્રિયોમાં દૃષ્ટિ, શ્રવણ કરતાં ઓછી નકારાત્મક અસર ભાષા વિકાસ પર કરે છે. આથી એમ કહી શકાય કે સામાન્ય સંવેદનાત્મક સમજ શક્તિ કુદરતી ભાષા વિકાસ માટે આવશ્યક છે. આથી આપણે શ્રવણમંદ અને દૃષ્ટિહીન બાળકને યાદીના 'સી' પ્રકારમાં મૂકીશું.

3.2.4 ભાષા સંપર્ક

આગળ આપણે જોયું કે માનવ બળ ... નામના એક વાપરવા માટે તૈયાર સાધન સાથે જ જન્મે છે પણ સાધન હોવું જ પર્યાપ્ત છે ?

સાધનને વસ્તુ બનાવવા વાપરવું પડે છે. એવી જ રીતે માનવ ... રૂપ સાધન સાથે જન્મ્યુ છે પણ સાધનનો ઉપયોગ થશે તો જ ભાષા ઉત્પન્ન થશે. જંગલમાં ઉછરેલ બાળકને તમે કયા પ્રકારની યાદીમાં મૂક્યું? આ બાળકને 'સી' પ્રકારમાં મૂકવું પડે. બાળક પાસે જન્મજાત ... છે. યોગ્ય બૌદ્ધિક ક્ષમતા છે અને અકબંધ સંવેદનાત્મક - સમજશક્તિની ક્ષમતા છે. આમ છતાં આ બાળક જે જંગલમાં, માનવ સમાજથી દૂર ઉછરે છે તેને કુદરતી ભાષા વિકસાવવામાં મુશ્કેલી પડશે. આમ થવાનું કારણ એ છે કે તે બાળકને યોગ્ય ભાષા પૂરી પાડવામાં આવી નથી તેનું ... સાધન કાર્યાન્વિત કરવામાં આવ્યું નથી. આગળ એ પણ જોઈ ગયા કે બાળક જે ભાષા સાંભળશે તે જ બોલતાં શીખશે. આ આડકતરી રીતે જમાવે છે કે શ્રવણમંદ બાળક કઈ ભાષા પ્રાપ્ત કરશે. જંગલમાં ઉછરેલ બાળકનું શું થશે? તેણે ભાષા સાંભળી જ નથી..!!!

ભાષા આપવામાં ક્ષતિ કે અપૂરતી ભાષા આપવાથી કુદરતી ભાષા વિકાસમાં તકલીફ પેદા થાય છે. આથી આ ક્ષમતાને પણ પૂર્વ જરૂરિયાત ગણવામાં આવે છે.

ભાષા આપવામાં ગણ 'E' નો વિચાર કરી શકાય છે તે experiment, environment, exposure (અનુભવ, પર્યાવરણ અને સંપર્ક) આ ભાષા વિકાસ માટે અતિ આવશ્યક છે. આ ભાષા (આપવાના) સંપર્કના પરિબલો..

- ભાષા સંપર્ક
- ભાષા ઉત્તેજન
- ભાષા ઉપયોગની તક
- ભાષા ઉપયોગની જરૂરિયાત પેદા કરવા
- પ્રતિસાદ અને પ્રોત્સાહન
- બાહ્ય અને જાતે નિયંત્રણ

અત્યાર સુધીમાં જે ચાર પૂર્વ જરૂરિયાતની ચર્ચા કરી તે દરેકનું મહત્વ સરખું જ છે અને આમાંથી કોઈપણ એકમો/સમસ્યા કે અપૂર્ણતાઓ રહી જાય તો અમૂક તે ભાષા વિકાસના પ્રશ્નો ઉપસ્થિત કરે.

નીચે ભાષા વિકાસની પૂર્વ જરૂરિયાતની (ગ્રાફિકલ) આકૃતિમાં રજૂઆત કરી છે તે જુઓ.

A = જન્મજાત ભાષા ક્ષમતા

B = યોગ્ય બૌદ્ધિક ક્ષમતા

C = યોગ્ય, પર્યાપ્ત, સંવેદનાત્મક સમજ શક્તિ

D = ભાષા સંપર્ક

E = ભાષા વિકાસ

આ દર્શાવે છે કે ભાષાનો કુદરતી વિકાસ ત્યારે જ શક્ય બને જ્યારે આ બધી જ પૂર્વ જરૂરિયાતો પૂર્ણ કરવામાં આવે.

શ્રવણમંદ બાળકના ભાષાક્રિય પ્રશ્નો સમજવા માટે, ભાષા વિકાસની પૂર્વ જરૂરિયાતો સમજવી પડે. કરી શકશે જો આ જરૂરિયાતો પૂરી કરવામાં આવે તો જ બાળક ભાષા વિકાસ કરી શકે.

વિચારો : શ્રવણમંદ બાળકના કિસ્સામાં, ભાષા વિકાસની કઈ પૂર્વ જરૂરિયાત પૂરી થતી નથી ?

સાંભળતા બાળકની પરિસ્થિતિ એવી છે જેમાં ચારેય પૂર્વ જરૂરિયાતો પૂરી થઈ જાય છે. આથી આ બાળકોમાં ભાષા, વાણી વિકાસ સામાન્ય છે. શ્રવણમંદ બાળકની વાત જુદી છે. અતિતીવ્ર શ્રવણમંદતાવાળા બાળકમાં 'સી' પ્રકારનું પરિભળ પરિપૂર્ણ થતું નથી. આપણે જાણીએ છીએ કે આ બાળક ભાષા 'સાંભળતુ' નથી અને તેથી બાષાની ગંભીર સમસ્યાઓ પેદા થાય છે પરંતુ એ પણ સમજવું જોઈએ કે 'બી' અને 'ડી' પરિભળો પણ, શ્રવણમંદ બાળકની ભાષાના પ્રશ્નોની માત્રામાં અપ્રત્યક્ષ રીતે વધારો કરે છે. આ બંને પરિભળો પણ પરિપૂર્ણ થતાં નથી અને તેમને દુષ્ટા સમસ્યા સર્જક ગણવા જોઈએ. આમ શ્રવણમંદ બાળક જન્મજાત ભાષા ક્ષમતા સાથે જન્મ લે છે પણ તેણે ભાષા વિકાસમાં ઘણા પ્રશ્નોનો સામનો કરવો પડે છે.

3.3 ભાષા વિકાસના તબક્કા

આ પેટા ઘટકમાં સાંભળતા બાળકની ભાષા વિકાસનો ટૂંકો ખ્યાલ આપ્યો તે પહેલા નીચેની હકીકત માન્ય રાખવી પડે.

- (1) ભાષા વિકાસ તબક્કાઓ એકબીજાથી સ્પષ્ટપણે અલગ કરી શકાતા નથી, તેમજ તેમનો ક્રમ પણ બદલાઈ શકે છે. આ તબક્કાઓ ફક્ત ભાષા વિકાસનો ક્રમ દર્શાવે છે. જે સાંભળતા બાળકોમાં જોવા મળે છે.
- (2) બાળક ભાષા વિકાસ ક્યારે કરવો, કેવી રીતે કરશે તે નક્કી કરવામાં કેટલાંક પરિભળો ભાગ ભજવે છે. દરેક બાળક વિશિષ્ટ છે અને બીજા બાળક સાથે સરખાવી શકાય નહીં. છતાં સ્વસ્થાપક 'સ્વરૂપ અને ક્રમ' સંસ્કૃતિમાં જોવા મળે છે.

- (3) શારિરીક વય જે તબક્કા સાથે દર્શાવવામાં આવી છે તે અંદાજીત છે. તે ચોક્કસ માહિતી કે વર્ષ નહીં પણ સમય ગાળો દર્શાવે છે.
- (4) સાહિત્યમાં ભાષા વિકાસનું વર્ણન ત્રણ મુદ્દા આધારિત હોય છે. સંપર્ક (Input) પ્રાપ્તિ, રજૂઆત. અહીં આપણે પ્રાપ્તિ અને રજૂઆતની વાત કરીશું.
- (5) હાલની માહિતી સાહિત્યમાં ભાષાકીય પાસાં પ્રમાણે પણ વર્ગીકૃત કરવામાં આવે છે. ધ્વનિશાસ્ત્ર, રૂપઘટક શાસ્ત્ર, વાક્ય રચના, અર્ત વ્યવસ્થા ઉપયોગ
- (6) અહીં ભાષા વિકાસની ચર્ચા 4 થી 5 વર્ષ સુધીની જ કરવામાં આવી છે પણ એ ધ્યાનમાં રાખવું કે ભાષા વિકાસ પુત્ર થયા પછી પણ ચાલુ રહે છે. ખરેખર તો એ જિંદગી આખી ચાલે છે. આથી ભાષાવિકાસ 5 થી 6 વર્ષ પૂરો થઈ જાય છે તેમ કહેવું યોગ્ય નથી.
- (7) ભાષા વિકાસ, બાળકના બીજા ગેત્રના વિકાસ સાથે ગાઢ રીતે સંકળાયેલ છે જેમ કે શારિરીક-મોટર, બૌદ્ધિક, સામાજિક વગેરે. આથી દરેક ક્ષેત્રનાં વિકાસ એક સાથે ચર્ચામાં લેવો જોઈએ પણ અભ્યાસક્રમની જરૂરિયાત મુજબ અહીં ફક્ત ભાષા વિકાસની જ ચર્ચા કરી છે.

બાળકના બાળપણને બે સામાન્ય તબક્કામાં વહેંચીને ભાષા વિકાસની ચર્ચા થઈ શકે. ભાષા વિકાસ પહેલાનો તબક્કો અને ભાષાકીય તબક્કો. ભાષા વિકાસ પહેલાનો તબક્કો એવું દર્શાવતો નથી કે તે તબક્કા દરમ્યાન ભાષા વિકાસ થતો નથી. ભાષા વિકાસ એ અનિશ્ચિત (અખંડ) પ્રક્રિયા છે. તેમ છતાં સામાન્ય રીતે પ્રથમ વર્ષને ભાષા વિકાસ પહેલાંનો તબક્કો કહે છે. જે મહદઅંશે તૈયારીનો તબક્કો છે. આ સમય દરમ્યાન બાળક ભાષા મેળવે છે. આત્મસાત કરે છે જે પ્રથમ વર્ષ પછી જણાવા લાગે છે ઉપયોગમાં આવે છે.

3.3.1 ભાષા વિકાસ પહેલાંનો તબક્કો

બાળક વાણીના ધ્વનિને સાંભળવા માટે શું કરવા સક્ષમ છે તે જાણવા માટેના ઘણાં થયા છે. નીચે જન્મ પછીના વિકાસની ચર્ચા કરી છે. બધા જાણે છે તેમ બાળક જન્મતા પહેલાંથી જ ભાષા પ્રાપ્ત કરવા લાગે છે.

1. પહેલો મહિનો : પ્રાપ્તિ (Aceptation)

બાળક સાથે, એક ધાર્યું, સતત બોલવામાં આવે છે. વિદ્વાનો માને છે કે પ્રથમ મહિનામાં જ બાળક, અવાજના તફાવતને ધ્યાન આપી શકે છે. પસંદ કરી શકે છે. યાદ રાખી શકે છે. ઓળખી શકવાની ક્ષમત્નો નિર્દેશ કરે છે. ડેકાસ્વર અને ફીક્ટ 1980 જોયું કે બાળક (2) અને (5) નો તફાવત કરી શકે છે. તેઓ માતાનો અને બીજાઓનો અવાજ અલગ ઓળખી શકે છે. તેથી એવું કરી શકાય કે બાળક અજાણ્યા અવાજને જુદી રીતે પ્રતિભાવ આપે છે.

રજૂઆત : Expression

જન્મ સમયે રડવાનો મુદ્દો અગત્યનો ગણાય છે કારણ કે તે જણાવે છે કે બાળકનું શ્વસનતંત્ર કાર્ય કરે છે.

આ સમય દરમ્યાન મુખ્ય ત્રણ પ્રકારના ઉચ્ચારણ જોવા મળે છે.

- રડવું

- સ્વયં ઉચ્ચારણ (કફ, ખાંસી, ઓડકાર વગેરે)

- આનંદદાયક અવાજો

આ ત્રણમાંથી ભાષા વિકાસની દૃષ્ટિથી રડવું એ એતી વધુ સુસંગત છે. રડવું જ વાતચીત કરવાની જરૂરિયાત પૂરી કરવાનું સાધન છે. એક માત્ર સાધન છે તે રડવું જણાવે કે

- ભૂખ લાગી છે

- દર્દ છે

- અમુખ છે.

2.1 થી 4 મહિના : પ્રાપ્તિ

પ્રથમ મહિનામાં બાળક સ્વભાવિક પ્રતિક્રિયાઓનું પોટલું હોય છે. તે પોતાના ચેતા, સ્નાયુતંત્ર પર મર્યાદિત નિયંત્રણ ધરાવે છે. 1 થી 4 મહિનાનો ગાળો વાતચીતના વર્તનની દૃષ્ટિથી અગત્યનો છે. કેટલાંક પરિબળો બાળકને તેના વાતચીતના લોકો સાથે જોડવામાં, મદદ કરે છે. સંબંધ બાંધવામાં મદદ કરે છે. આ પરિબળો ભાષા વિકાસમાં સરળતા પેદા કરે છે.

- બાળક બોલનારની સાથે આંખમાં આંખ મિલાવે છે. થોડો સમય જોઈ રાખે છે.

- સામાજિક રચીત આપે છે

- વાતચીતમાંથી આનંદ મેળવે છે. તેની સાથે વાતચીત કરતા તેને આનંદ આવે છે. તેની સાથે વાત કરતાં તેના હાથ પગનું હલનચલન વધે છે.

એવું કહે છે કે અહીં બાળક (મ) અને (પ) અથવા (આ) અને (ઈ) વચ્ચે તફાવત કરી શકે છે.

રજૂઆત

આ સમયગાળામાં બાળક જુદી જુદી રીતે રડે છે. પહેલાં દુખાવા માટે કે ભૂખ માટેનું રડવું એક સરખું જ રહેતું પણ હવે જુદી જુદી રીતે

બાળક રડે છે. તેથી માતાપિતા કે સંભાળ રાખનાર સમજી શકે છે.
બાળક શા માટે રડે છે. બાળક રડવામાં તફાવત આ રીતે કરે છે.

- પીચમાં ફેરફાર (અવાજની ખીચમાં)
- અવાજની તિવ્રતામાં ફેરફાર
- સતત રડવાના પ્રકાશમાં તફાવત

આ તફાવતને કારણે રડવું વાતચીત તરીકે જણાય છે.

આ સમયે કિલકિલાટ એ અગત્યનું વિકાસલક્ષી સીમાચિન્હ છે.
કિલકિલાટના ધ્વનિ સ્વાભાવિક ઉત્પન્ન થતા નથી અને તે સ્વર જેવા જણાય છે. બાળકો (ઉ) અને (ઊ) જેવા વાણીના ધ્વનિથી શરૂઆત કરે છે. પછીથી (ક) અને (ગ) જેવા ધ્વનિ આવે છે. આ કિલકિલાટ બાળક જ્યારે સ્વસ્થ અને આરામદાયક સ્થિતિમાં હોય ત્યારે જોવા મળે છે. વળી માતાપિતા તેની સાથે બોલે તો બાળકનો કિલકિલાટ વધે છે. આ અગત્યની બાબત છે એ એવો નિર્દેશ કરે છે. કે બાળક વાતચીતમાં ભાગ લેવા માટે તૈયાર છે. માતાપિતા સાથે વાત કરવા માંગે છે.

3.4 થી 8 મહિના : પ્રાપ્તિ

બાળક જેમ જેમ મોટું થાય તેમ તેમ તેની વાણીના ધ્વનિ વચ્ચે ભેદ પારખવાની ક્ષમતા પણ વધે છે. એક અગત્યની સિધ્ધિ આ તબક્કામાં બાળક વિકસાવે છે તે છે અવિભાગીય ઘટકોને (.....) સમજવાની. અહીં જ બાળક ગુસ્સો અને આનંદ, ખુશીને પ્રતિભાવ આપતાં શીખે છે. જો માતા તેને ધમકાવે તો બાળક અર્થ સમજતું નતી પણ અવાજની વધઘટ અને સુરને તે સમજે છે તથા માતાની શારિરિક ક્રિયાઓને સમજે છે. આ જ પ્રમાણે બાળક ખુશીનો, આનંદનો અવાજ સમજે છે અને એવી વાતચીતની મજા લે છે.

રજૂઆત : (Expression)

આ સમયને અવાજની રમતનો સમય કહી શકાય. તમે જોયું હશે કે બાળકને તેના હાથનો અંગૂઠો ચૂસવો ગમે છે અથવા તેની સાથે રમે છે. આનાથી બાળકને મજા આવે છે. એવી જ રીતે બાળક અવાજ કરીને આનંદ મેવવે છે. અવાજ સાથે રમવાથી બાળકને શ્રવણ અને સ્પર્શથી પુનઃ માહિતી પ્રાપ્ત થાય છે. (ફીડબેક)

બેબલીંગ સૌથી વધુ ચર્ચાતું સીમાચિન્હ છે જે આ જ સમયગાળામાં વિકસે છે. બાળક અવાજ કરીને આનંદ મેવવે છે તે આપણે જોઈ ગયા.

બાળકને કેવી રીતે ખબર પડે કે આ પ્રવૃત્તિથી તેને આનંદ મેળશે ? બાળકો આ આનંદ અકસ્માત જ પ્રાપ્ત થાય છે તે અંગૂઠો મોઢામાં નાખે છે અને મજા આવે છે એક વખત આ ખબર પડે પછી બાળક વારંવાર અંગૂઠો ઘૂસે અથવા વારંવાર બોલે આમ બાળક અકસ્માત જ બબડાટ (બેબલીંગ) શરૂ કરે અને પછી થોડા સમય સુધી ચાલુ રાખે છે.

બેબલીંગ એ વારંવાર બોલાતા ધ્વનિની શ્રેણી છે જે બાળક આ સમયગાળામાં ઉત્પન્ન કરે છે. (4 થી 8 મહિના). શરૂઆતમાં તે શ્રેણી ન હોતાં થોડા છુટા છુટા ધ્વનિ જ હોય તેવું બને. બેબલીંગ ખૂબ જ અગત્યનું છે કારણ કે

- (1) આ તબક્કાને લગતાં ઘણા સંશોધનો, અભ્યાસ થવા છે કારણ કે બેબલીંગને બાળકને જન્મજાત ભાષા શિખવાની ક્ષમતાની સાબિતી માનવામાં આવે છે. દુનિયાના સાંભળતા બધા જ બાળકો એક જ સરખા સમયે ક્રમ પ્રમાણે અને સરખા પ્રકારનું બેબલીંગ કરે છે તેથી એવું પ્રતિ મર્યાદિત થાય છે કે ભાષા કુદરતી પ્રક્રિયા છે.
- (2) બેબલીંગ વાતચીતની રજૂઆતની દૃષ્ટિએ પણ અગત્યનું સીમા ચિન્હ છે કારણ કે હવે બાળક પ્રસંગોપાત સ્વયં ઉત્પન્ન થતાં ધ્વનિની જગ્યાએ વધુ નિયંત્રિત રીતે વાણીના ધ્વનિ ઉત્પન્ન કરે છે. સમય સાથે બાળકો વાણીના ધ્વનિ પર વધુ પ્રભુત્વ પ્રાપ્ત કરી લે છે.
- (3) ઘણા વિદ્વાનો પણ બેબલીંગને મહત્વ આપે છે. તેઓ માને છે કે બેબલીંગ કરવાથી બાળક પોતાના વાણી ઉચ્ચારણ તંત્રને વધુ અસરકારક અને નિયંત્રિત રીતે વાપરતા શીખે છે. વારંવાર થતા ઉચ્ચારણથી બાળકનું નિયંત્રણ વધતુ જાય છે. કેવા પ્રકારનો અભ્યાસ અને તેના ફાયદા વિશે પ્રત્યક્ષ માહિતી નથી પણ ઉચ્ચારણનો અભ્યાસ જરૂર થાય છે.

બેબલીંગના લક્ષણો

1. બેબલીંગ છૂટા છવાયા ધ્વનિથી શરૂ થાય છે અને શ્રેણીમાં વાણીના ધ્વનિઓ ઉત્પન્ન થાય છે. ધીમે ધીમે બાળક વ્યંજન, સ્વર અને અવાજમાં પ્રયોગો કરતું જોવા મળે છે. તેમાં વિવિધતા લાવે છે.

2. સામાન્ય રીતે આ જોડકા જોવા મળે - (ab) (સ્વંર વ્યંજન), (ba) (વ્યંજન સ્વર) અથવા (aba) (વ્યંજન, સ્વર) અથવા (aba) (સ્વર, વ્યંજન, સ્વર)
3. બેબલીંગ કંઈય (ક) થી શરૂ થાય પણ સૌથી વધુ વપરાતી ધ્વનિઓ (પ), (બ), (ટ) અને (ડ) છે.

બેબલીંગનો હેતુ :

આગળ જોયુ તેમ બેબલીંગનો મુખ્ય હેતુ આનંદ મેળવવાનો છે. આતી શરૂમાં બેબલીંગ વાતચીતનો હેતુ પૂરો કરતું નથી આથી બાળક જ્યારે બેબલીંગ કરે ત્યારે કોઈ જ પ્રકારની વાતચીત કરતું નથી ધીમે ધીમે જોઈ શકાશે કે બાળકનું બેબલીંગ આજુબાજુમાં લોકો હોય ત્યારે વધુ પ્રમાણમાં થાય છે. બેબલીંગનો ઉપયોગ કરી બાળકો માતાપિતા અને લોકોને પોતાની સાથે વાતચીત કરતા રાખે છે. શરૂઆતમાં અખંડ માટે શરૂ થયેલ બેબલીંગ લોકોના પ્રતિભાવને લઈને દૃઢતા ધારણ કરે છે.

આ પ્રતિભાવ...

દૃશ્ય : બાળક બેબલીંગ કરે ત્યારે માતાપિતા નજીક આવે છે, તેની સાથે જુએ છે આપ તેઓ આનંદ વ્યક્ત કરે છે.

શ્રવણ : બાવક બેબલીંગ કરે ત્યારે માતાપિતા પણ બોલે છે, તેમજ બાળક પણ પોતાની ધ્વનિને પોતે પણ સાંભળે છે તે પણ એટલું જ અગત્યનું છે.

સ્પર્શ : બેબલીંગ કરતા બાળકને માતાપિતા વ્હાલ કરે, ભેટે, થાબડે વગેરે કરે છે. જે બાળકને સ્પર્શ સંવેદનો પૂરા પાડે છે તો વળી વાચિક અવયવોના હલનચલન દ્વારા આંતરિક સ્પર્શ સંવેદનો મેળવે છે.

વિચારો : તમે બાળકો બેબલીંગ શા માટે કરે છે અને ચાલુ રાખે છે તે સમજ્યા, શીખ્યા. શ્રવણમંદ બાળક સાથે શું થાય છે ?

એવું કહેવાય છે કે બેબલીંગ એ જન્મજાત ભાષા ક્ષમતાનું લક્ષણ છે શ્રવણમંદ બાળકો પણ આ ક્ષમતા ધરાવે છે. તેઓ પણ સાંભળતા બાળકોની જેમ જ આ પ્રવૃત્તિમાંથી આનંદ મેળવે છે. તેઓ પણ આ જ સમયગાળા દરમ્યાન જ બેબલીંગ કરતાં શીખે છે. તેઓ પણ બેબલીંગ ચાલુ રાખતા નથી કારણ કે તેમને શ્રેણી ઉત્પન્ન કરે છે પણ તેઓ બેબલીંગ ચાલુ રાખતા નથી કારણ કે તેમને શ્રવણ ફીડબેક મળતુ નથી આતી બેબલીંગને સહાયતા મળતી નથી વધારામાં તેઓ

પોતાના ધ્વનિને સાંભળી શકતા નથી. માતાપિતાની ધ્વનિ સાંભળી શકતા નથી. તેથી માતાપિતાના પ્રોત્સાહક ઉચ્ચારો તેમને મળતા નથી આમ થવાથી શ્રવણમંદ બાળકો બેબલીંગ કરવાનું છોડી દે છે. ખરેખર હકીકતમાં બાળક બેબલીંગ કરવાનું વહેલું છોડી દે છે. ખરેખર હકીકતમાં બાળક બેબલીંગ કરવાનું વહેલું છોડી દે તો માતાપિતાને બાળકની શ્રવણ ક્ષમતા વિશે શંકા થવી જોઈએ.

4.9 થી 12 મહિના : પ્રાપ્તિ

પ્રથમ વર્ષ પુરુ થવાનો સમય અર્થ વ્યવસ્થા માટે અગત્યનો સમય છે. અત્યાર સુધી બાળક સંદર્ભ, શારિરીક ક્રિયાઓ અને અવિભાગીય તત્વોને (Supre Sagment) જ પ્રતિભાવ આપતુ હતુ હવે 9 મહિનાની ઉંમરથી બાળક ભાષાનો અર્થ પણ સમજવા લાગે છે આ સમજ ત્રણ કક્ષાએ જોવા મળે છે.

શબ્દપદ/વાક્ય/ કક્ષા : બાળક, કુટુંબીઓ દ્વારા ઉપયોગમાં લેવાતા રોજિંદા સામાન્ય શબ્દપદ અને શબ્દ જેવા કે “હું દૂધ લાવું છે.” વગેરે સમજવા લાગે છે. આ સમજ શબ્દ કક્ષાએ કારણ તે બાળક કેટલાક શબ્દો એકલા સમજી શકતુ નથી. દા.ત. થોભો, દૂધ લાવવું વગેરે

શબ્દ કક્ષા : બાળક કેટલાક શબ્દોને પ્રતિભાવ આપતાં શીખે છે કારણ કે કુટુંબીજનો તે શીખવવા દર્શાવવા આતુર હોય છે. (બીજાને બતાવવા) કે બાળક કેટલું બધુ સમજે છે. તેથી તેઓ કહે છે ‘મને બતાવો’ ‘... ક્યાં છે?’ અને બાળક તે બતાવે છે આ પ્રતિભાવ પછી બાળકને સકારાત્મક પ્રોત્સાહન મળે છે. આને લીધે શબ્દ અને અર્થનો સંબંધ બાળકના મગજમાં દઢ થઈ જાય છે. તમે માતાપિતાને બાળકને શરીરના અવયવો અને ઘરની વસ્તુઓ પૂછતા જોયા હશે. આ પ્રવૃત્તિ શબ્દ ભંડોળ વિકસાવવામાં ખૂબ મદદરૂપ થાય છે.

બાળકોની જાણીતી રમતો : ઉપરોક્ત પ્રવૃત્તિ ઉપરાંત દરેક ભાષામાં ઘણી બધી બાળકોની રમતો મળે છે. જે માતાપિતા અને બાળકો પસંદ કરતા હોય છે. ભારતીય ભાષામાં નાના જોડકાં, બાળગીતો જે બે, ત્રણ, ચાર લીટીના હોય છે તે જાણીતી વાત છે. જે ગાવામાં આવે છે અને બાળકો તે પ્રમાણે ક્રિયા કરી શકે છે. આ રમતોથી અર્થ વ્યવસ્થાને ખૂબ ફાયદો થાય છે. - બાળક તે શીખે છે જે બાળકની બૌદ્ધિક કક્ષાને અનુરૂપ હોય છે.

રજૂઆત (Expression)

રજૂઆતની દૃષ્ટિએ આ સમને સંક્રાંતિ સમય કહે છે. બાળક પોતાના ઉચ્ચારમો પર વધુ નિયંત્રણ ધરાવે છે. સ્વર, વ્યંજનના ઉપયોગની સંખ્યા વધે છે. સ્વર, વ્યંજન કરતા વધુ પ્રમાણમાં હોય છે. આ તબક્કાના બીજા લક્ષણો.

ઈકાલેલીઆ - અનુકરણ : માતાપિતા જે બોલે તે જ શબ્દોનું તરત જ અનુકરણ કરવું જો કે ઉચ્ચારણમાં પૂર્તા પ્રમાણમાં સ્પષ્ટતા હોતી નથી કે બાળક જે બોલે છે. તેનો અર્થ સમજતું નથી. બાળક આ નુકરણ જાતે જ કરે છે અથવા કહેવામાં આવે છે માટે કરે છે.

જારગન (કલબલ) : આ ધ્વનિની શ્રેણીનું ઉત્પાદન છે જેમાં અવિભાગીય તત્વોનો આજુબાજુની ભાષાના પ્રમાણે ઉપયોગ થતો હોય છે. બાળકો સતત વાત કરતાં હોય તેવું લાગે પણ શ્રેણીમાંના ધ્વનિનો અર્થ થતો નથી

પ્રોટો શબ્દો : એક જ અર્થ દર્શાવવા શબ્દ જેવા ઉચ્ચારણનો ઉપયોગ પણ તે સાચા શબ્દો હોતા નથી.

તમે સમજી શક્યા હશો કે પ્રાપ્તિની દૃષ્ટિએ આ તબક્કો ખૂબ જ અગત્યનો છે કારણ કે તે હવે પછીના ભાષા વિકાસનો પાયો નાખે છે. શ્રવણમંદ બાળક અને સાંભળતા બાળકનો બેબલીંગ સુધીનો ભાષા વિકાસ સરખો જ છે તેવો દાવો અયોગ્ય છે કારણ કે આ તફાવત આ તબક્કે સ્પષ્ટ થાય છે પણ શ્રવણમંદ બાલકની ભાષા પ્રાપ્તિની પ્રક્રિયા તો શ્રવણમંદ શરૂ થયો ત્યારથી જ અસ્તવ્યસ્ત થઈ ગઈ હોય છે.

3.3.2 ભાષાક્રિય તબક્કો

1.11 થી 18 મહિના : એક શબ્દનો તબક્કો

વાતચીતની દૃષ્ટિએ આ તબક્કો અગત્યનો છે કારણ કે અહીં બાળક એક ભાગીદાર તરીકે વાતચીત કરે છે. તે (બાળક) ભાષા વપરાશની પ્રવૃત્તિમાં ભાગ લઈ શકે છે જેવી કે વારા પ્રમાણે બોલવું, બોલનાર તરફ ધ્યાન આપવું વગેરે.

હોલિડે (1975) એ એક વર્ષના બાળક માટેના વાતચીતના છ કાર્યો નોંધ્યા છે જે બાળક કરી શકે છે તે આ પ્રમાણે છે.

- સાધન તરીકે (મને જોઈએ છીએ)

- નિયંત્રણ (જતા રહો)

- ક્રિયા પ્રતિ ક્રિયાત્મક (આવજો, કેમ છો)
- સંશોધાત્મક, ઈતેજારી (શું, મને બતાવો)
- કલ્પનાત્મક (રીંછ હીંચકે છે)

આ દર્શાવે છે કે બાળક વાતચીતની જરૂરિયાતને બરાબર સમજે છે અને તેને રજૂ કરે છે. માનવી પોતાની રોજની વાતચીતની જરૂરિયાત પૂરી કરવા સંપૂર્ણપણે ભાષા પર આધાર રાખે છે. એવું લાગે છે કે દોઠ વર્ષનું બાળક પણ ભાષાનો ઉપયોગ પુષ્ટ વ્યક્તિની જેમ અસરકારક રીતે કરી શકે છે.

પ્રાપ્તિ : આ સમય શબ્દ ભંડોળ વધારવાનો છે. આ સમયે યોગ્ય રીતે ઉત્તેજન પ્રાપ્ત કરેલ બાળકો તેમને ન સંબોધાયેલ ઉચ્ચારણને પણ પ્રતિભાવ આપે છે. દા.ત. પિતા જ્યારે બાળક સામે જોઈને કહે કે હું બજારમાં જાઉં છું ત્યારે બાળક હાથ ઉંચા કરી પોતાને પણ સાથે આવવું છે તેમ કહેશે. એક વર્ષ પછી બાળક પ્રાપ્તિ કૌશલ્ય વિકસાવી ચૂક્યું છે અને તેથી પિતા, બાળકની માતાને કહેશે તો બાળક પોતાની સાથે જવાની ઈચ્છા જણાવશે.

રજૂઆત (expression)

પહેલાં જન્મ દિવસ આસપાસ બાળક વધુ એક સીમા ચિન્હ ઓળગી જાય છે. તે પોતાનો પહેલો શબ્દ કહેશે. માતાપિતા પ્રથમ શબ્દ સંબંધે અતિશયોક્તિ કહે પણ તે ખરેખરો પહેલો શબ્દ નથી. બાળક જ્યારે વારંવાર એક જ અર્થ સાથે તે જ શબ્દનો પ્રયોગ કરે તો જ તેને પ્રથમ શબ્દ ગમી શખાય વળી તે બાળકે જાતે વાપરવો જોઈએ અને નહીં કે તેને કહેવામાં આવે ત્યારે.

બાળકના પ્રથમ શબ્દ તરીકે બાળક જે શબ્દ બોલે છે તેની જ ચર્ચા કરવામાં આવે છે કારણ કે બાળક પ્રથમ શબ્દ ક્યારે પ્રાપ્ત કર્યો તે કોઈ ખાત્રીપૂર્વક કરી શકતું નથી.

એક શબ્દ ઉચ્ચારણ : એક શબ્દ ઉચ્ચારણ જે આ સમયગાળામાં વપરાય છે. એ બે પ્રકારના છે.

(1) સંદર્ભ એકમ : બાળક દ્વારા પર્યાવરણમાં, વ્યક્તિ, ક્રિયા, વસ્તુ દર્શાવવા વપરાતા એકલા શબ્દોને સંદર્ભ એકમ કહે છે. માતાપિતા ઘણીવાર બાળકને પૂછે છે આ શું છે? આ કોણ છે? વગેરે અને બાળક તેના નામ બોલ્યા કરે છે આનં સંદર્ભ એકમ કરું છે.

(2) હોલો ગ્રાફીક્સ : સંદર્ભ એકમ એક જ શબ્દ છે અને એક વસ્તુ દર્શાવે છે. હોલો ફેઝીસ પણ એક જ શબ્દ છે પણ તે એક વાક્ય તરીકે કાર્ય કરે છે એ સંપૂર્ણ વિચાર રજૂ કરે છે અને આથી તેને એક શબ્દનું વાક્ય કહે છે. દા.ત. બાળક 'મમ' કહે છે અને માતાપિતા સમજે છે 'મને ભૂખ લાગી છે' મને ખાવાનું આપો.

વિચારો : બાળક જ્યારે એક જ શબ્દનો ઉપયોગ કરે ત્યારે માતાપિતા તેને કેવી રીતે સમજી શકે ? દા.ત. 'કરવું' 'કરો'

બાળકના એક શબ્દનો અર્થ માતાપિતા, સંદર્ભથી, શારીરિક ક્રિયાઓને કારણે અથવા મોઢાના હાવભાવથી સમજે છે.

એક શબ્દ ઉચ્ચારણના લક્ષણો

1. આ શબ્દો મુખ્યત્વે ધ્વનિ ઘટક જે દરેક ભાષામાં જોવા મળે છે તેના બને છે.
દા.ત. (પ), (બ), (ડ), (ટ) અને (મ) વગેરે
2. શરૂઆતમાં ઘટકનું બંધારણ મુખ્યત્વે, સ્વયંજન/સ્વર, સ્વર/વ્યંજન અથવા નકલ કરતા શબ્દો જેવા હોય છે. દા.ત. વ્યંજન-સ્વર-વ્યંજન-સ્વર અથવા સ્વર-વ્યંજન-સ્વર-વ્યંજન વગેરે (મામા, અપાઅપા વગેરે) ધીમે ધીમે તેમાં વિવિધતા જોવા મળે છે.
3. આ શબ્દોની સ્પષ્ટતા ઘણી જ ઓચી હોય છે અને ફક્ત મા બાપ જ તેને સમજી શકે છે.
4. આ શબ્દ ભંડોળના 50% નામ અને ક્રિયાપદ હોય છે.

2.18 મહિનાથી 24 મહિના : બે શબ્દનો તબક્કો :

પ્રાપ્તિ (Reception)

આ તબક્કે શબ્દ ભંડોળ વિકાસનો દરેક વિદ્વાન જુદા જુદા આંકડા આ શબ્દ ભંડોળ માટે રજૂ કરે છે. શબ્દ ભંડોળના આંકડા પર્યાવરણને અનુલક્ષીને બદલાય છે. શબ્દની સંખ્યા જ નહીં ગુણવત્તા પણ સુધરે છે બાળકની શબ્દની સમજ વધે છે . દા.ત એક શબ્દના બે કે ગણા અર્થ વસ્તુ દર્શાવી શકે. પુત્ર વ્યક્તિ સંદર્ભ આધારે આ અર્થ સમજી શકે છે. બાળક પણ સંદર્ભની મદદથી જ સમજે છે.

વારવારં કહ્યા પ્રમાણે ભાષા વિકાસ, સામાજિક અને બૌદ્ધિક વિકાસની સાથો સાથ, સમાંતર થાય છે. આ તબક્કે બાળકનું સામાજિક ક્ષેત્ર

કુટુંબથી આગળ વધે છે અન્યો સુધી જાય છે. હવે તેઓ પડોશી, મુલાકાતી, મિત્રો, સંગા વગેરે સાથે જોડાઈ શકે છે. સંપર્ક સાંધી શકે છે. બીજુ કે માતાપિતા, બાળકને વારતા કહેતા થાય છે. આ વાર્તા અને કવિતા બાળકને શબ્દ ભંડોળ વધારવામાં મદદ કરે છે. વાર્તાઓ બાળક માટે બૌદ્ધિક/પડકાર છે કારણ કે તે કલ્પિત હોય છે અને બાળકને કલ્પના કરવી પડે છે કારણ જાણવું પડે છે.

આ ઉંમરે બીજુ લક્ષણ એ જોવા મળે છે કે બાળક જુદી જુદી વાક્ય રચનાને સમજી અને પ્રતિભાવ આપી શકે છે દા.ત. નકારાત્મક 'નકારાત્મક' 'તને ચોકલેટ નહી મળે' 'રમકડુ કબાટમાં નથી' વગેરે પ્રશ્નાત્મક 'બોલ ક્યા છે?' 'કોણ આવ્યુ?' વગેરે (ઈમ્પરેટૂવ) સૂચનાત્મક - 'જાઓ અનેકયા લઈ આવો' 'રમકડુ લઈ લો' વગેરે.

રજૂઆત

ધ્વનિશાસ્ત્રની દૃષ્ટિએ આ તબક્કે બાળક બધા જ સ્વર અને ઘણા વ્યંજન શીખી જાય છે. અગાઉ પ્લામ ધ્વનિ ઘટકો સુધરે છે અને બાળક વધુ જોડકાં બોલી શકે છે.

આજ સમયે બાળક બે શબ્દો સાથે બોલતાં શીખે છે આ અગત્યનું લક્ષણ છે. આ તબક્કામાં થતા ઉચ્ચારણોને ટૂંકક્ષરી કહે છે. () (બ્રાઉન અને ફેઝર 1973) કારણ કે આ તબક્કે બાળક વિભક્તિ પ્રત્યયોનો ઉપયોગ કરતું નથી અને બીજી જાણીતી વિગતો પણ રહી જાય છે. શબ્દો મોટેભાગે નામ હોય છે અને ક્રિયાપદ રહી જાય છે.

બ્રાઉન (1973) ના અભ્યાસ પ્રમાણે સૌથી વધુ વપરાતાં જોડકાં ... નામ અને ક્રિયાપદ (મમ્મી સૂંતા) અથવા નામ અને વસ્તુ છે.

3. બે શબ્દથી આગળ : 3 વર્ષ થી ઉપર

આ તબક્કો ભાષાની પ્રાપ્તિ અને રજૂઆત ઝડપી વિકાસ કરે છે. બાળક જો પ્લે ગ્રુપ, નર્સરી કે આંગણવાડીમાં જાય તો આ ઝડપ વધુ હોય છે. બાળક તેની ઉંમરના બાળકો સાથે ક્રિયા પ્રતિક્રિયા કરે તો તે એક શૈક્ષણિક અનુભવ છે. અત્યાર સુધી બાળક અને પુખ્ત વચ્ચે જ આ ક્રિયા પ્રતિ ક્રિયા થતી હતી અને પુખ્ત ખાસ પ્રકારની વાતચીતનો ઉપયોગ કરતા હોય છે. દા.ત. સરળ, વારંવાર બોલવું (શબ્દ), ટૂંકા વાક્યો જેવી ભાષાનો પ્રયોગ, મોટી ઉંમરના બાળકો આવું કરતા નથી તેથી બાળકે વાતચીત કરવા માટે પોતાના કૌશલ્યો ધારદાર બનાવવા પડે છે. આમ મોટો બાળકો સાથે ક્રિયા પ્રતિ ક્રિયા વધારે કરવાથી ભાષા વિકાસ સારો થાય છે.

આ તબક્કાના બીજા લક્ષણો :

1. બાળક અવાજમાં લય પ્રાપ્ત કરે છે
2. સંયુક્ત વાક્યોના ઉપયોગની શરૂઆત, વ્યાકરણ યોગ્ય ન પણ હોય
3. બાળક ચાર પ્રકારની નકારાત્મક વાક્ય રચના સમજે છે. જે નીચેના ક્રમમાં હોય છે.

- ગેરહાજરી 'લાડુ નથી' ત્યા લાડુ નથી
- ના પાડવી 'લાડુ નથી' મારે લાડુ જોઈ તો નથી
- ના પાડવી 'લાડુ નથી' મેં લાડુ ખાધો નથી
- રોકવું 'લાડુ નથી' હું લાડુ ખાતો નથી

બાળક આ દર્શાવવા ફક્ત 'લાડુ નથી' નો જ ઉપયોગ કરે (એક જ ઉચ્ચારણ)

4. પ્રશ્નાત્મક રચના : શરૂઆતમાં બાળકો અવિભાગીય ઉપયોગ કરી પ્રશ્નો પૂછે છે. મમ્મી જાય છે ? માં અવાજ ઉંચો કરવાથી પ્રશ્ન બને છે. તેમજ બાળકો કોણ અને શું ના પ્રશ્નો પૂછે છે.

અત્યાર સુધી આપણે સાંભળતા બાળકના શરૂઆતના વર્ષોમાં થતા ભાષા વિકાસની ચર્ચા કરી ભાષા વિકાસ ઘણા વર્ષો સુધી ચાલુ કરહે છે. ત્રણ થી ચાર ઉંમરે બાળક વાતચીતની જરૂરિયાત માટે ભાષાનો અસરકારક ઉપયોગ કરતાં શીખી જાય છે. શ્રવણમંદના શિક્ષકે આ તબક્કા ભાષા વિકાસમાં આવે છે. તે જાણવા અને સમજવા જરૂરી છે કારણ કે આ તબક્કા શ્રવણમંદના શિક્ષકે આ તબક્કા ભાષા વિકાસમાં આવે છે તે જાણવા અને સમજવા જરૂરી છે કારણ કે આ જ તબક્કા શ્રવણમંદ બાળકના ભાષા વિકાસના હેતુ બને છે. આ હેતુ શિક્ષકે સ્પષ્ટ રીતે સમજવા પડે ત્યાર પછી જ તેની પ્રાપ્તિને માટે આયોજન થઈ શકે.

3.4 સારાંશ

- ભાષા વિકાસ પર થતાં અભ્યાસ પરથી ત્રણ પ્રશ્નોના ઉત્તર આપવાનો પ્રયત્ન કરી શકાય
- ભાષા શા માટે પ્રાપ્ત થાય ?
- ભાષા વિકાસની પૂર્વ જરૂરિયાતો શું છે ?

3.5 સ્વાધ્યાય

વર્ણન કરો

- 1.
2. મંદબુદ્ધિવાળા બાળકોની ભાષા
3. ભાષા સંપર્ક (Input)
- 4 રડવું - વાતચીતનો પ્રકાર
- 5 કિલકિલાટ
- 6 શ્રવણમંદ અને સાંભળતા બાળકોમાં બેબલીંગ
- 7 ભાષા વિકાસમાં બાળકોની રમતનો ફાળો
- 8 હોલો ફેગીસ
- 9 ટૂંકાશરી વાણી - ટેલિગ્રાફીક વાણી

3.6 શૈક્ષણિક કાર્ય

1. શ્રવણમંદ બાળકના માતાપિતા માટે બેબલીંગનું મહત્વ સમજાવતાં અને તેને દઢ કરવાની પધ્ધતિ વિશે જાણકારી આપતી નોંધ તૈયાર કરો
2. તમારી માતૃભાષામાં બાળ-રમતની યાદી તૈયાર કરો જે ભાષા વિકાસમાં મદદરૂપ થાય
3. બે વર્ષના શ્રવણમંદ બાળકનું 8 થી 10 કલાક જુદા જુદા દિવસે નિરીક્ષણ કરો. તેના શબ્દ ભંડોળની અને વાક્યની સૂચી બનાવો
4. અનાથ આશ્રમના બાળકમાં બેબલીંગનો અભ્યાસ

3.7 સંદર્ભ

1. બ્રાઉન, રોજર (1973) ફર્સ્ટ લેગ્વેજ : અર્લી સ્ટેજીસ
2. ગી. જેમ્સ પાઉલ, (1990) એન ઈન્ટ્રોડક્શન ઓફ હ્યુમન લેગ્વેજ, પ્રીન્ટાઈસ હોલ, ન્યુ જર્સી
3. ઈન્ગ્રામ, ડેવીડ (1989) ચાઈલ્ડ લેગ્વેજ એક્વીઝીશન, કેમ્બ્રીજ યુનિવર્સિટી પ્રેસ ન્યુયોર્ક
4. ઓવન્સ રોબર્ટ (2001) લેગ્વેજ ડેવેલોપમેન્ટ. એન. ઈન્ટ્રોડક્શન, એલન એન્ડ બોઉમ : એમ.એ
5. પાપટ જહોન એમ એન્ડ ચાન્ટીસ ફીલીપ્સ એ (1990) સર્વે ઓફ કોમ્યુનિકેશન ડીસઓર્ડર્સ. વિલિયમ્સ એન્ડ વીલ્કીન્સ : લંડન

રૂપરેખા :

- 4.0 હેતુઓ
- 4.1 પ્રસ્તાવના
- 4.2 અર્થ અને વ્યાખ્યા
- 4.3 ભાષા મૂલ્યાંકનનું કાર્યક્ષેત્ર
- 4.4 શિક્ષણમાં ભાષા મૂલ્યાંકનની ભૂમિકા
- 4.5 ઔપચારિક, અનૌપચારિક મૂલ્યાંકનનો તફાવત
- 4.6 મૂલ્યાંકન પદ્ધતિની કસોટી (TMT)
- 4.7 મૂલ્યાંકન પદ્ધતિની પસંદગી
- 4.8 ભારતમાં સ્ટાન્ડર્ડ માન્યતા પ્રાપ્ત કસોટીઓ
- 4.9 અનૌપચારિક મૂલ્યાંકન
 - 4.9.1 અનૌપચારિક કસોટીને પદ્ધતિસર બનાવવી
 - 4.9.2 સુસંગતા
 - 4.9.3 નોંધ : દસ્તાવેજીકરણ
 - 4.9.4 પ્રતિ માહિતી - પુનઃ માહિતી ફીડબેક
- 4.10 સારાંશ
- 4.11 સ્વાધ્યાય
- 4.12 શૈક્ષણિક કાર્ય (એસાઈનમેન્ટ)
- 4.13 સંદર્ભ

4.0 હેતુઓ

વિદ્યાર્થી આ ઘટકનો અભ્યાસ કરીને

- ભાષા મૂલ્યાંકનનો અર્થ, તેનું ક્ષેત્ર અને ભૂમિકા વર્ણવી શકશે
- ઔપચારિક, અનૌપચારિક મૂલ્યાંકનનો તફાવત સમજી શકશે
- શિક્ષક નિર્મિત કસોટીનો ખ્યાલ, વિચારસ સમજી શકશે
- ભાષાની સ્ટાન્ડર્ડ કસોટીઓના વિકલ્પો અને તેની સમસ્યાઓ જાણશે
- અનૌપચારિક ભાષા મૂલ્યાંકનની ગુણવત્તાની જરૂરિયાત અને માર્ગો જાણી શકશે.

4.1 પ્રસ્તાવના

મોટાભાગના પારિભાષિક શબ્દોનો વિશાળ અર્થ હોય છે. મૂલ્યાકંન પણ એવો જ એક શબ્દ છે જેને આપણે નજીકથી સમજીશું

- તમે ડોક્ટર પાસે જાઓ છો તે કોઈ સાધનથી કોઈ તપાસ કરે છે.
- શિક્ષક શાળામાં પરીક્ષા લે છે.
- તમે બજારમાં કોઈ ખરીદવા ગયા અને તમે અડધા કિલોથી વધુ વજનનું ન હોય તેવું કાળુ જુઓ છો.
- તમે 10 વર્ષના બાળકને સાંભળો છો જે તેના પિતા સાથે વાત કરે છે અને વિચારો છો તે હોશિયાર ચબરાક છે.
- એક ઉમેદવાર ઈન્ટરવ્યું આપે છે.
- તમે દરજીને કપડું સીવવા માટે આપો છો તો દરજી પ્રથમ તેને આપે છે.

આમાંથી કયો દાખલો મૂલ્યાકંનનો છે ? તેમને લાગ્યું હશે કે બધા જ મૂલ્યાકંનના દાખલા છે હા. તમે સાચા છો બધા જ મૂલ્યાકંનના દાખલા છે આ પ્રવૃત્તિમાં સામાન્ય મુદ્દો શું હતો ? બધી જ પ્રવૃત્તિ હાલની પરિસ્થિતિ વિશે કંઈક જાણકારી, નિર્ણય જણાવે છે. આ મૂલ્યાકંનનો સાર છે. આ મૂલ્યાકંનને આપણે ભાષા સાથે કેવી રીતે જોડી શકીએ ? આપણે દરજીનો દાખલો લીધો. આ દાખલામાં ટેપ (ફૂટ) આપવાની પ્રક્રિયા વિશે ઘણા પ્રશ્નો પૂછી શકાય.

- કપડાની જેમ ભાષાને માપી શકાય ?
- કપડાની જેમ ભાષાનું નક્કર મૂલ્યાકંન થઈ શકે ?
- માપ પટ્ટી ભાષા માટે પણ ઉપલબ્ધ છે ?
- ભાષા મૂલ્યાકંન કરનારા પોતાની માપ પટ્ટી બીજાને આપશે ?
- શું ભાષા મૂલ્યાકંન શિક્ષક માટે સ્વાભાવિક છે ? જેમ કપડું માપવું દરજી માટે સ્વાભાવિક છે.

આ સવાલના જવાબ આ ઘટકનો અભ્યાસક્રમ વિષય લ્હુ છે. પ્રથમ પ્રશ્નનો જવાબ હા છે. ચોક્કસ હા છે. થોર્નડાઈક બુદ્ધિના સંદર્ભમાં કહે છે કે (1990), જો કોઈ વસ્તુ છે તો તેનું કદ પણ છે. જો કદ છે તો તેને માપી શકાય છે. શિક્ષક તરીકે આપણને ખબર છે કે ભાષાનું અસ્તિત્વ છે અને તેને માપી પણ શકાય. શ્રવણમંદ બાળકના શિક્ષક તરીકે આપણો હેતુ આ બાળકની ભાષાની કક્ષા વધારવાનો છે. તેથી તે માપી શકાવી જોઈએ. તેથી દૃઢ પ્રતીતિ સાથે...

4.2 અર્થ અને વ્યાખ્યા

કૌશલ્ય/જ્ઞાન/વિકાસ/વ્યક્તિની કામ કરવાની ક્ષમતા. કાર્ય વગેરેની હાલની કક્ષા સ્થિતિ જાણવાની પ્રક્રિયાને મૂલ્યાકંન કહે છે.

વ્યાખ્યાને વ્યવસ્થિત અને સારી રીતે સમજવા માટે કેટલાક શબ્દોને સમજવા જરૂરી છે.

પ્રક્રિયા : મૂલ્યાંકન એ વિવિધ પગથિયાવાળી અપ્પટી પ્રક્રિયા છે. મૂલ્યાંકન ક્ષેત્ર વિશે કાર્ય વિશે ચર્ચા કરતી વખતે આ પગથિયાં વિશે ચર્ચા કરવામાં આવશે. પ્રક્રિયામાં તૈયારી, પસંદગી, સાધન અનુકુલન, આયોજન, કસોટી આપવી (કરવી), પૃથક્કરણ અને અર્થઘટન, નોંધ રાખવી, પ્રતિભાવ ફીડબેક આપવું વગેરેનો સમાવેશ થાય છે. હાલની કક્ષા, સ્થિતિ જણાય : મૂલ્યાંકનનો હંમેશા એ જ રહે છે કે મૂલ્યાંકન સમયની સ્થિતિ, કક્ષાની જાણકારી, માહિતી મેળવવી એનો અર્થ એવો થાય કે બાળકને (આઈ.ક્યુ) ટેસ્ટ આપવામાં આવે તો તે તેની બુદ્ધિ શક્તિ ત્યારે કેવી છે તે કહેશે જણાવશે. ભાષાની કસોટી ભાષા કક્ષા જણાવશે.

વ્યક્તિ/સમૂહ : વ્યક્તિ કે સમૂહનું મૂલ્યાંકન થઈ શકે છે. કેટલાંક મૂલ્યાંકન વ્યક્તિગત/ સામૂહિક અંક આપે છે. જે વિવિધ હેતુ માટે ઉપયોગ લઈ શકાય. દા.ત. પરિક્ષાના માર્ક્સ બાળકની સફળતા નક્કી કરવામાં ઉપયોગી છે. આખા ક્લાસના માર્ક્સ શૈક્ષણિક પધ્ધતિ નક્કી કરવામાં ઉપયોગી છે.

કૌશલ્યો/જ્ઞાન/વિકાસ/કાર્ય : મૂલ્યાંકન દરમ્યાન શેનું મૂલ્યાંકન કરવું છે તે અગત્યની બાબત છે. ચિત્રકામમાં કૌશલ્યની તપાસ થાય છે. જ્ઞાન પરીક્ષા દ્વારા ચકાસી શકાય છે. સામાજિક પ્રાપ્તતા અંક, બાળકનું મૂલ્યકન તે વિકાસના ક્ષેત્રમાં કરે છે અને જાણે છે કે બાળકને વિકાસ ઉંમર પ્રમાણે છે કે કેમ? કૌશલ્યનું મૂલ્યાંકન તેનું જ્ઞાન અને અમલીકરણ બંનેમાં કરવું જોઈએ. બાળક પાસે જ્ઞાન છે પરંતુ જિંદગીમાં રોજના કાર્યોમાં તેનો ઉપયોગ કરે છે કે કેમ તે જોવું જરૂરી છે.

ભાષા મૂલ્યાંકન વિશે તમે શું વિચારો છો ? તે કયા મૂલ્યાંકનનો નિર્દેશ કરે છે ? કૌશલ્ય, જ્ઞાન, વિકાસ અથવા કાર્ય ? સ્પષ્ટ છે ભાષા મૂલ્યાંકનમાં આ મારેયનો સમાવેશ થાય છે.

ઉપરોક્ત ચર્ચા પછી એ સ્પષ્ટ છે કે મૂલ્યાંકન એ વિશાળ પારિભાષિક શબ્દ છે અને વિવિધ પાસાંઓ, પરિમાણ, નો તેમાં સમાવેશ થાય છે. ભાષા મૂલ્યાંકન પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરી આપણે શ્રવણમંદના શૈક્ષણિક ક્ષેત્રમાં શું છે અને ભૂમિકા શું છે ?

4.3 ભાષા મૂલ્યાંકનનું કાર્યક્ષેત્ર

હાલમાં મૂલ્યાંકન અને ખાસ કરીને ભાષા મૂલ્યાંકન વિવિધ પાસાંઓવાળા ખ્યાલ માનવામાં આવે છે. મૂલ્યાંકન શબ્દનું વિહંગાવલોકન કરતાં તેમાં ઘણા બધા પાસાંઓ જણાય છે જેમ કે - પ્રકાર, કક્ષા, પરિમાણ, સ્થિતિઓ, લક્ષણો વગેરે અને તે છતાં ઘણાં ભવિષ્યમાં ચર્ચા કરવા માટે બાકી રહે છે.

કેટલાંક પરિમાણ વિશે અહીં વિચારણા કરવી આવશ્યક છે કારણ કે શાળામાં શ્રવણમંદ માટે વપરાતી મૂલ્યાંકન પધ્ધતિની ચર્ચા આ પરિમાણોને નજર સમક્ષ રાખીને કરવાની

છે. જ્યારે પણ મૂલ્યાંકનનું આયોજન થાય કે મૂલ્યાંકન કરવામાં આવે ત્યારે । પરિમાણો વિશે મુખ્યત્વે વિચારાય છે.

4.3.1 માર્ગદર્શન

ભાષાનો પ્રયોગ કરનાર બે ભૂમિકા અદા કરે છે, તે ભાષા બોલે છે અથવા ભાષા મેળવે છે. બંને દિશામાં - જ્યારે ભાષા વ્યક્તિ રજૂ કરે છે અને જ્યારે વ્યક્તિ ભાષા મેળવે છે - ઘનિષ્ટ રીતે સંકળાયેલી છે, સમાંતર છે. આ બંનેને વિકાસ કે અમલીકરણની દ્રષ્ટિથી અલગ કરી શકાય નહીં. ભાષા પ્રાપ્તિ અને રજૂઆતના સંબંધને લગતા અગત્યના મુદ્દાઓ છે..

(એ) વિદ્વાનો એવું માને છે કે ભાષા પ્રાપ્તિ પહેલાં થાય છે પછી રજૂઆત આવે છે એટલે ભાષા પ્રાપ્તિ પહેલાં વિકાસ પામે છે.

(બી) ભાષા રજૂઆત કરતાં ભાષા પ્રાપ્તિ કામગીરીનું સ્તર વધુ અને સારુ રહેશે એટલે કે બાળકનું વ્યક્તિગત કાર્ય સ્તર ભાષા પ્રાપ્તિમાં સારું અને વધુ યોગ્ય રહેશે, તેના પોતાની ભાષા રજૂઆતની તુલનામાં

(સી) ભાષા પ્રાપ્તિ, ભાષા રજૂઆતનો પાયો પૂરો પાડે છે.

શ્રવણમંદની ભાષાના સંચાલનમાં કામ કરતા હોય તેમણે ભાષા પ્રાપ્તિ અને ભાષા રજૂઆતના સંબંધને બે રીતે ધ્યાન પર લેવો જોઈએ એક બંને એક બીજા સાથે સંકલિત છે, જોડાયેલા છે અને બીજું બંને એકબીજાથી સ્વતંત્ર છે. મૂલ્યાંકન દ્રષ્ટિએ ગુણ ક્ષેત્રમાં ધ્યાન આપવું જોઈએ. શિક્ષક જ્યારે પોતાના વિદ્યાર્થી માટે પાઠ આયોજન કરે ત્યારે નીચેનામાંથી એક અથવા બે વિકલ્પ જે યોગ્ય હોય તે પસંદ કરવા જોઈએ.

(એ) ભાષા પ્રાપ્તિને લગતા ક્ષેત્ર

(બી) ભાષા રજૂઆતને લગતા ક્ષેત્ર

(સી) પ્રાપ્તિ - રજૂઆતના પરસ્પર ક્રિયાના ક્ષેત્ર

4.3.2 કક્ષા

ભાષા જ્ઞાન અને ભાષાનો ઉપયોગ વચ્ચેનો તફાવત ભાષાનો અગત્યનો મુદ્દો છે. આધુનિક સમયમાં સૌસુરે (1921) ભાષામાં આ વિષયે ચર્ચા શરૂ કરી અને કોમોસ્કી (1957, 1965) એ પોતાના સિધ્ધાંત 'યોગ્યતા અને કાર્યમાં મહત્વનું સ્થાન આપ્યું' વિદ્વાનો આ તફાવતો સાથે સહમત થાય છે. (જુઓ ઘટક 2.5)

આ બંને વચ્ચેનો સંબંધ મૂલ્યાંકનની દૃષ્ટિએ નીચે પ્રમાણે જોઈ શકાય.
 (એ) મૂલ્યાંકનનો હેતુ યોગ્યતાની દૃષ્ટિએ હાલની કક્ષાની જાણકારી
 (બી) યોગ્યતાનું સીધું મૂલ્યાંકન શક્ય નથી એટલે કાર્યનું મૂલ્યાંકન
 ેવી રીતે કરવું જોઈએ કે તે યોગ્યતાની કક્ષા જણાવે.

4.3.3 પ્રકાર

ભાષા મૂલ્યાંકન પણ અન્ય મૂલ્યાંકનની જેમ વિવિધ રીતે થઈ શકે ।
 બધી પધ્ધતિને ઔપચારિક, અનૌપચારિક પદ્ધતિમાં વિભાજીત કરી
 શકાય.

ઔપચારિક મૂલ્યાંકન સ્ટાન્ડર્ડાઈઝ્ડ કસોટી દ્વારા જેની ઝીણવટથી રચના
 કરવામાં આવી છે. તેની પરિસ્થિતિ અને સાધનો પણ ચોક્કસ નક્કી
 કરેલા છે.

અનૌપચારિક મૂલ્યાંકનમાં આવું નથી ઔપચારિક, અનૌપચારિક
 મૂલ્યાંકન વચ્ચેનો તફાવત ઘટક 4.2 માં જણાવેલ છે.

આવી જ તફાવત અપ્રત્યક્ષ (પરોક્ષ) અને સીધી (પ્રત્યક્ષ) પધ્ધતિઓ
 વચ્ચે પણ ભાર મૂકે છે. સીધી પધ્ધતિ ભાષા વડે કુદરતી રીતે વાતચીત
 કરવા કે માહિતી આપવા પર ભાર મૂકે છે. ભાષાનો પ્રયોગ કરનાર
 ભાષાના નિયમો સ્વભાવિક રીતે જ પોતાની વાતચીતમાં ઉપયોગ
 લેશે. એવું માની લેવામાં આવે છે. આનો અર્થ એ થયો કે સીધી
 પધ્ધતિઓ બાવકનું વાસ્તવિક, ભાષા સંદર્ભવાળી પરિસ્થિતિમાં જ
 મૂલ્યાંકન કરશે. અપ્રત્યક્ષ (પરોક્ષ) પધ્ધતિમાં બાળકે ભાષાનું કાર્ય
 પુરુ કરવાનું રહે છે. આ પધ્ધતિઓ ઘણીવાર વાસ્તવિક સ્થિતિનો
 નિદેશ કરતી હોય છે જેમ કે પેપર પેન્સિલ કાર્ય. આ મૂલ્યાંકન પદ્ધતિ
 વડે બાળકની ભાષાની માહિતી એકત્ર કરવામાં આવે છે. જેમાં
 ખાસ કોઈ સંદર્ભની આવશ્યકતા રહેતી નથી. મોટાભાગની કસોટીઓ
 આ પ્રકારની છે જેમાં કોઈ કાર્ય પુરુ કરવાને માટે કસોટી પત્રક
 તૈયાર હોય છે. જે બાળકે પુરુ કરવાનું છે.

સાદી ભાષામાં શિક્ષકે, ઔપચારિક, અનૌપચારિક પધ્ધતિ અને
 પરોક્ષ, સીધી પધ્ધતિમાંથી પસંદગી કરવાની રહે છે. બંને પ્રકારને
 તેના ફાયદા, ગેરફાયદાઓ પધ્ધતિમાંથી પસંદગી કરવી જોઈએ.

4.3.4 તબક્કા

ભાષા મૂલ્યાંકનના ત્રણ તબક્કાઓ છે આ ત્રણે ક્યાંક ભાષા મૂલ્યાંકન
 ક્યારે કરવું જોઈએ ? તે પ્રશ્ન સાથે જોડાયેલા છે. કોઈપણ જાતની

સારવાર શરૂ કરતાં પહેલાં એ જાણવા માટે કે બાળકનું ભાષાકીય સ્તર કેવું છે ? જેના ધારે સારવાર શરૂ કરવાનું પોઈન્ટ નક્કી થાય. બીજો તબક્કો એ સતત ચાલતુ મૂલ્યાકન છે. જે શિક્ષણ આપતી વખતે ચાલુ રહે છે. શિક્ષણ દરમ્યાન શિક્ષણ પ્રશ્નો પૂછીને જાણે છે કે બાળક તેને જે શિખવવામાં આવી રહ્યું છે તે સમજ્યો છે કે નહીં. આ સિવાય મૂલ્યાકનનો બીજો હેતુ પણ છે.

વિચારો : શિક્ષકો શિખવાડતી વખતે પ્રશ્નો શા માટે પૂછતા હોય છે ? શૈક્ષણિક પ્રક્રિયા ?

આ પ્રશ્નો

- શિક્ષકને પોતાની ભણાવવાની ઝડપ યોગ્ય છે કે નહીં તે નક્કી કરવામાં ઉપયોગી છે
- વિદ્યાર્થીએ વર્ગમાં ધ્યાન રાખવામાં મદદ કરે છે.
- વિદ્યાર્થીને ભાવાત્મક અને બૌદ્ધિક રીતે વર્ગનો એક ભાગ હોવાની લાગણી આપે છે.
- વિદ્યાર્થીને યોગ્ય દિશા વિચાર કરવા નિર્દેશ કરે છે.
- વિદ્યાર્થીને વિષય વિશે વિશ્વાસ પેદા કરે છે

ત્રીજા પ્રકારનું મૂલ્યાકન - શિક્ષણ - સારવાર - પછી - એ શિક્ષણની સફવતા નક્કી કરવા માટે છે. આ વિશાળ અર્થમાં જોવું જોઈએ. જ્યાં જે બાળકનું મૂલ્યાકન થાય છે તે ઉપરાંત બીજા બાળકો પણ આ મૂલ્યાકનથી લાભ મેળવે છે. વારવારની અસફળતા શૈક્ષણિક પધ્ધતિમા ફેરફાર કરવાની આવશ્યકતાનો નિર્દેશ કરે છે.

દા.ત શાળાનું પરિણામ ssc - 7 માં ધોરણમાં ખરાબ આવ્યુ તો શાળા પધ્ધતિ, સિધ્ધાંતો, શૈક્ષણિક સાધનો વગેરે બદલવાની જરૂર છે. શિક્ષણ પછીનું મૂલ્યાકનને સચેટીવ મૂલ્યાકન પણ કહે છે તે બાળકની સફળતા નિષ્ફવતા ઉપરાંત શૈક્ષણિક કાર્યક્રમ અને અભ્યાસ ક્રમની સફળતા, નિષ્ફળતા દર્શાવે છે.

4.3.5 હેતુ

ભાષા મૂલ્યાકન શા માટે જરૂરી છે ? આ પ્રશ્ન ખૂબ જ અગત્યનો છે જે ભાષાના દરેક પાસાંને અસર કરે છે. આ પ્રશ્નનો જવાબ ભાષા મૂલ્યાકનનો પ્રકાર, મસયગાળો, વિસ્તાર, પધ્ધતિ અને લક્ષણો મૂલ્યાકન દરમ્યાન કેવા હોવા જોઈએ તે નક્કી કરતું પરિબળ છે. આમ મૂલ્યાકનનો હેતુ મુખ્ય મુદ્દો છે. સીલ્વરમેન (1985) હેતુ ત્રણ પ્રશ્નથી જુએ છે.

1. જે બાળક કે વ્યક્તિનું મૂલ્યાકન કરી રહ્યો છું તેની વાતચીતની વર્તણૂક 'સામાન્ય' છે ? (સામાન્યની પરિભાષામાં આવે છે?)
2. જો તે 'સામાન્ય' નથી તો શું કારણ છે ?
3. આ અસામાન્ય વાતચીતની વર્તણૂકને સામાન્ય કેવી રીતે બનાવી શકાય ? અથવા તેની નજીક લાવી શકાય ?

પહેલા પ્રશ્ન સ્ક્રીનીંગ સાથે સંકળાયેલો છે જે દરેક બાળક માટે આવશ્યક છે (પ્રાથમિક પૃથક્કરણ)

આ પ્રાથમિક તપાસનો હેતુ બાળકને /વ્યક્તિને બે વિભાગમાં વિભાજિત કરવાનો એક જેને વધુ મૂલ્યાકન/સારવારની જરૂર છે અને બીજો જેને મૂલ્યાકન/સારવારની જરૂર નથી બીજો પ્રશ્ન નિદાન સાથે સંબંધિત છે.

ત્રીજો પ્રશ્ન શૈક્ષણિક દૃષ્ટિએ મહત્વનો અને વધુ વિસ્તૃત મૂલ્યાકનની અપેક્ષા રહે છે કારણ કે તેને આયોજન અને પધ્ધતિ સાથે સંબંધ છે. આ મૂલ્યાકન શિક્ષણની શરૂઆતમાં, વચ્ચે અને છેલ્લે કરવું આવશ્યક છે.

3.4.6 પ્રકાર (રીત)

વાતચીત સામાન્ય રીતે દ્વિ કોઈ એક ચેનલ દ્વારા માહિતીનું આદાન પ્રદાન કરવાની દ્વિપક્ષીય પધ્ધતિ છે. આ આદાન પ્રદાન કરવાની રીત હોય છે અને તે સમજાવવાની જરૂર નથી આ રીતને ફક્ત ભાષાકીય પધ્ધતિ સુધી સિમીત રાખીએ તો ભાષાકીય વાતચીત કરવાની પધ્ધતિ વો અર્થ થાય અને તે વાતચીતમાં ભાષા કેવી રીતે રજુ થાય છે તેનો જવાબ છે.

હાલની પધ્ધતિ, ભાષાકીય વાતચીતની શ્રવણ-મૌખિક (વાણી) દૃશ્ય ગ્રાફીકલ (લખાણ), દૃશ્ય શારિરીક (સાંકેતિક) અને દૃશ્ય - મુખ (વાણી-વાંચન) છે. ભાષા મૂલ્યાકન માટે શિક્ષકો યોગ્ય પધ્ધતિ કે તેના જોડકાં પસંદ કરવા જોઈએ જેવી જરૂરિયાત હોય તે પ્રમાણે.

3.4.7 ભાગ (ઘટક)

સંબંધિત સાહિત્યને ગણતરીમાં લેતાં સહેજે ભાષા જ્ઞાનનાં પાંચ વિભાગ કરી શકાય.

- ધ્વન્યાત્મક - ધ્વનિતંત્ર
- રૂપ ઘટક શાસ્ત્ર
- રચના (શબ્દ, વાક્ય) શાસ્ત્ર

- અર્થવ્યવસ્થા

- ઉપયોગ વ્યવહાર

મૂલ્યાકનમાં આદર્શ એ એ કે ભાષાના આ દરેક વિભાગ આવરી લેવા જોઈએ અથવા જરૂરિયાત પ્રમાણેના વિભાગોનું પધ્ધતિસરનું મૂલ્યાકન કરવું જોઈએ. શિક્ષક જે વિભાગ પસંદ કરે તે તેની ભાષાની સમજને દર્શાવે છે. શિક્ષક જે ફક્ત શબ્દ ભંડોળનું જ મૂલ્યાકન પસંદ કરે તે ભાષાને ફક્ત શબ્દનો ભંડોળ સમજે છે. ભાષામાં શબ્દ ભંડોળ કરતાં ઘણું વધારે છે. શ્રવણમંદની ભાષાનું સામાન્ય મૂલ્યાકન બધા જ વિભાગોને આવરી લેતું હોવું જોઈએ ત્યારે જ પ્રશ્નને યોગ્ય રીતે સમજી શકાશે.

3.4.8 લક્ષણો

ભાષા મૂલ્યાકન ઔપચારિક હોય કે અનૌપચારિક પણ તેણે સારા ભાષા મૂલ્યાકન માપદંડ પૂરો કરવો જોઈએ. પાર પાડવો જોઈએ.

મૂલ્યાકનના અગત્યનાં ત્રણ લક્ષણો છે : વિશ્વસનીયતા, માન્યતા (સ્વીકાર્યતા), વ્યવહારૂતા શિક્ષકો ધ્યાનપૂર્વક જે તે કસોટીની, વિશ્વસનીયતા અને સ્વીકૃતિની નક્કર માહિતી મેળવવી જોઈએ. મૂલ્યાકનની વ્યવહારૂતાનો માપદંડ શિક્ષકની જરૂરિયાત પર આધાર રાખે છે. વિશ્વસનીયતાનો આધાર કસોટીમાં, બાળકના દેખાવ, કામગીરી સંબંધમાં રહે છે એટલે કે મૂલ્યાકન ખરેખર કાર્ય કેટલી વખત માપે છે તેના પર રહે છે ઔપચારિક કસોટી (મૂલ્યાકન) માટે વારંવાર કસોટી કર્યા પછી દરેક કસોટીનું પરિણામ સરખું આવે તો તે કસોટી વધુ વિશ્વસનીય ગણાય તેમજ તેની આંતરિક સુસંગતતા પર આધાર રાખે છે. જ્યારે અનૌપચારિક મૂલ્યાકન માટે આંતરિક - બાહ્ય પરીક્ષક પધ્ધતિ સામાન્ય રીતે વપરાય છે.

સ્વીકૃત (માન્ય) કસોટીનો ખ્યાલ, કસોટી જે માપવા માટે બનાવી છે તે જ ખરેખર માપે છે કે કમ તેને સંબંધિત છે. સ્વીકાર્યતા (માન્યતા), કસોટીના પરિણામને નિરીક્ષણ અને તબીબી પરિસ્થિતિના પરિણામ સાથે સરખાવીને નક્કી થઈ શકે. સ્વીકાર્યતા (માન્યતાના), સ્વીકૃતિના પ્રકાર છે. રચનાત્મક (રચેલી) સ્વીકૃતિ - માન્યતા સહવર્તી (Concurrent) સ્વીકૃતિ, આગાહી (Predictive) ભવિષ્ય સ્વીકૃતિ.

મૂલ્યાકનની પધ્ધતિ ખૂબ જ વિશ્વનીય અને સ્વીકૃતિ હોય પણ વાસ્તવિક પ્રશ્નો જેવા કે સાધનો, મસય, સાધી પ્રક્રિયા વગેરે તે કારણે ઉપયોગમાં લઈ ન શકાય તો તે પધ્ધતિ બીન ઉપયોગી થઈ

જાય. આથી ભાષા શિક્ષણ માટે ભાષા મૂલ્યાંકન જે વિશ્વનીય, સ્વીકૃત અને વ્યવહારુ હોય તે પાયાની આવશ્યકતા છે.

3.4.9 ઉપયોગ (Application)

કસોટી માપવી એ ઉપયોગનો મર્યાદિત અર્થ છે કારણ કે કસોટી આવતાં પહેલાં અને કસોટી આપ્યા પછી પણ ઘણા પાસાંઓનો સમાવેશ થાય છે. ખરેખર શિક્ષકે પાંચ બાબતો અનુસરવી...

- મૂલ્યાંકનને લગતા હાલમાં પ્રવર્તતા વિકલ્પ વિશે જાણકારી
- તે વિકલ્પની પસંદગી તેમાં યોગ્ય સુધારાં
- મૂલ્યાંકન કરવું અને પૃથક્કરણ કરવું.
- મૂલ્યાંકન નોંધ કરવી
- જે પરિણામ સમજ પ્રાપ્ત થાય તેને શૈક્ષણિક પદ્ધતિ સાથે સંકલિત કરવો

શ્રવણમંદ બાળકના મૂલ્યાંકન અને અન્ય મૂલ્યાંકન બાબતે ચર્ચા કરતી વખતે ઉપરોક્ત મુદ્દાઓ લક્ષ્યમાં લેવાય છે.

ભારતમાં શ્રવણમંદ બાળકોની શાળામાં આ સૈધ્ધાંતિક માળખામાં રહી ભાષાના મૂલ્યાંકન વ્યવહારું અભિગમ અપનાવવો જોઈએ. ઉપલક્ષ્ય દૃષ્ટિએ એવું લાગે કે ભારતમાં દૂરના ગામમાં પોતાના શ્રવણમંદ બાળકની ભાષાના પ્રશ્નોનું નિરાકરણ લાવવા મથતા શિક્ષકને અને ચોપડીના આ સિધ્ધાંતોને કશી લેવા દેવા નથી પણ જે શિક્ષક આ સિધ્ધાંતો, તેની પરિભાષા કે તેના વિશે કશું જ જાણતો નથી તો પણ તેણે આ મુદ્દાઓને લક્ષ્યમાં રાખવા જરૂરી થશે.

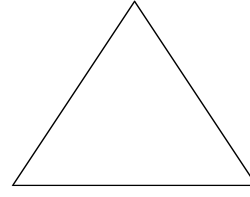
4.4 શિક્ષણમાં ભાષા મૂલ્યાંકનની ભૂમિકા

ભાષા શિક્ષણમાં મૂલ્યાંકન એક નાનું પાસું છે પણ તેનું મહત્વ ભાષા શિક્ષણમાં ખૂબ જ છે. યોગ્ય રીતે તૈયાર કરેલ મૂલ્યાંકન માટે શિક્ષણમાંથી થોડા જ સમયની જરૂર રહે છે. મૂલ્યાંકન વિના બાળકની ભાષાની જરૂરિયાત પૂરી થાય છે કે નહીં તે જાણી શકાતું નથી વળી મૂલ્યાંકન વિના શિક્ષણની અસરકારકતા પણ જાણી શકાતી નથી સંબંધિત સાહિત્યમાં શિક્ષણમાં મૂલ્યાંકનની ભૂમિકા વિશે ખૂબ ઓછી ચર્ચા કરવામાં આવી છે પણ મૂલ્યાંકનનું મહત્વ (ઓળખી) જાણી શકાયું છે અને સ્વીકારવામાં પણ આવ્યું છે.

શૈક્ષણિક પદ્ધતિ એકબીજા સાથે નજીકથી અને સંપૂર્ણપણે સંકળાયેલ ત્રિપરિમાણીય અસાધરણ પદ્ધતિ છે.

શૈક્ષણિક પધ્ધતિ

હેતુઓ

અમલીકરણ

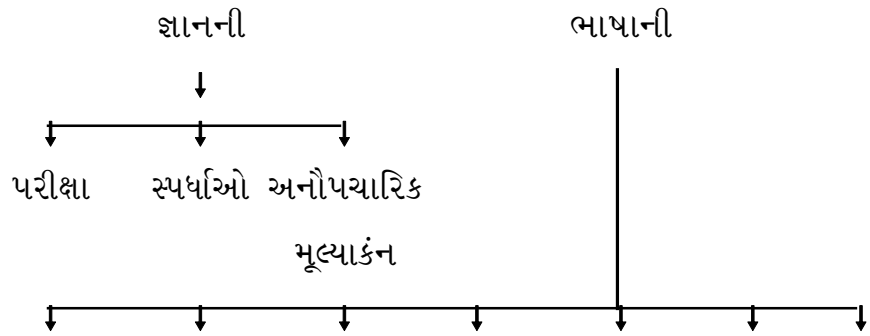
મૂલ્યાકંન

આ ત્રિ-પરિમાણ ખાસ કરીને શ્રવણમંદના શિક્ષણમાં દ્વિ પરિમાણીય બની જાય છે જેમ કે ભાષા અને જ્ઞાન.

હેતુઓ	ભાષા આધારિત
	જ્ઞાન આધારિત
અમલીકરણ	ભાષા આધારિત
	જ્ઞાન આધારિત
મૂલ્યાકંન	ભાષા આધારિત
	જ્ઞાન આધારિત

આ ઘટકમાં આપણે ભાષા પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરીશું પણ ભાષા અને જ્ઞાનને અલગ કરવાં મુશ્કેલ છે. 1થી શ્રવણમંદ શાળાને અનુલક્ષીને આ મૂલ્યાકંન રચનામાં બંને ભાષા અને જ્ઞાનના મૂલ્યાકંનનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે. જે નીચે પ્રમાણે છે.

મૂલ્યાકંન પ્રવૃત્તિઓ

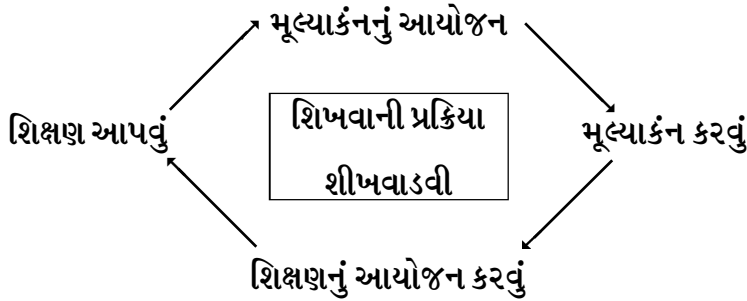
શીખ્યાનું અનૌપચારિક સ્પર્ધાઓ પરીક્ષા શિક્ષકે બનાવેલ માપ ઔપચારિક અમલીકરણ મૂલ્યાકંન કસોટીઓ સ્ટાન્ડડાઈઝ્ડ ઉપરોક્ત ભાષા મૂલ્યાકંનના શબ્દો સાદીથી, જટિલ સંરચનાવાળી પ્રવૃત્તિઓ નિર્દેશ કરે છે. મૂલ્યાકંન માટે એક કે બે પ્રવૃત્તિ બાળકની ભાષાનો યોગ્ય ખ્યાલ આપશે નહી તેથી પ્રવૃત્તિઓ સમતોલ પ્રમાણમાં રાખવી જોઈએ.

પહેલી અને બીજી પ્રવૃત્તિ વિશે ટૂંકમાં જાણીશું. ત્રણ અને ચારને માટે કઈ કહેવાની જરૂર નથી. પાંચ, છ અને સાત પછીથી વિગતે જોઈશું.

શિક્ષણ પધ્ધતિની સફળતા ફક્ત જ્ઞાન પ્રવૃત્તિથી જ જાણી શકાય તેવું નથી. જે કઈ શીખવાડ્યું છે તેનો રોજની પરિસ્થિતિમાં ઉપયોગ કરવામાં આવે છે કે નહીં તે પણ મૂલ્યાંકન શિક્ષકે કરવું જોઈએ. દા.ત. ‘સારુ’, ‘ખરાબ’ નો ખ્યાલ આપવામાં આવ્યો છે તો શિક્ષકે રીસેસ દરમ્યાન બાળક તેના ટીફીન સંબંધ કે અન્ય પરિસ્થિતિમાં તે શબ્દો યોગ્ય રીતે ઉપયોગમાં લે છે કે નહીં તે જોવું જોઈએ, નિરિક્ષણ કરવું જોઈએ આ પ્રકારનું મૂલ્યાંકન પૂર્વ આયોજિત નથી અને તેની નોંધ પણ થતી નથી પણ તેમ છતાં તે ખૂબ જ અગત્યનું છે. બીજા પ્રકારનું મૂલ્યાંકન પણ આયોજિત નથી અને તેની પણ નોંધ રખાતી નથી. આ મૂલ્યાંક ઔપચારિક શિક્ષણ દરમ્યાન અથવા તેને માટે રાખેલ સમયે કરવામાં આવે છે. પ્રથમ પ્રકારનું મૂલ્યાંકન જિંદગીની વાસ્તવિક પરિસ્થિતિ સાથે સંબંધિત છે. આ પ્રકારનું મૂલ્યાંકન અગાઉ જોઈ તે નિર્દેશિત પદ્ધતિથી થાય છે.

4.4.1 વર્ગમાં મૂલ્યાંકનનું મહત્વ (ભૂમિકા)

વિદ્વાનો એવું જણાવે છે કે શિખવાની પ્રક્રિયા શિખવાડવાની પ્રક્રિયા વર્તુળાકાર છે. તેને કોઈ શરૂઆત કે અંત નથી. વર્તુળાકાર પ્રક્રિયામાં શિક્ષણ અને મૂલ્યાંકન એકબીજા પાછળ આવ્યા જ કરે છે. તે જ પ્રમાણે શાળાકીય પ્રવૃત્તિના આયોજનનું છે. આયોજન અને અમલીકરણ પણ એકબીજા પાછળ આવ્યા જ કરે છે તે નીચે પ્રમાણે દર્શાવી શકાય.

માનો કે તમને શાળામાં નવો જ દાખલ થયેલ ચાર વર્ષનો બાળક સોંપવામાં આવે છે જેને તમારે યોગ્ય રીતે શિક્ષણ આપવાનું છે. બાળક સાથે સૌથી પ્રથમ કઈ પ્રવૃત્તિ કરશો ? તમે તાત્કાલિક શિખવવાનું શરૂ કરશો ? સામાન્ય રીતે તમે બાળક સાથે અનૌપચારિક પ્રવૃત્તિ કરી તેનું શૈક્ષણિક સ્તર જાણવાની કોશિશ કરશો. ત્યાર પછી ઔપચારિક પધ્ધતિથી તેનું સ્તર નક્કી કરશો જેને માટે યોગ્ય કસોટી પસંદ કરશો. તે કસોટી આપી કંઈક પરિણામ મેળવશો. અનૌપચારિક અને ઔપચારિક કસોટીના આદારે તમે તમારું શૈક્ષણિક આયોજન કરશો શિખવાડવાનું શરૂ કરશો. એ પણ નક્કી છે કે તમે શિખવાડીને ફરી મૂલ્યાંકન કરશો. તમે શિક્ષણ પ્રક્રિયાની વર્તુળાકાર સ્થિતિ સમજી શકો છો.

4.5 ઔપચારિક અને અનૌપચારિક મૂલ્યાંકનનો તફાવત

પરિસ્થિતિ : અ :

રાજુની માતા તેની પડોશણને કહે છે કે રાજુ પરીક્ષામાં સારા દેખાવ કરતો નથી અને તેની તેને ચિંતા છે. પડોશણ કહે છે. હું રાજુને એક વર્ષથી ઓળખું છું તે હોશિયાર છોકરો છે. તેણે પરીક્ષામાં સારો દેખાવ કરવો જોઈએ.

પરિસ્થિતિ : બ :

રાજુના માતા રાજુને શાળાના સલાહકાર પાસે લઈ જાય છે અને રાજુ પરીક્ષામાં સારો દેખાવ કરતો નથી. સલાહકાર રાજુને આઈ.ક્યુ ટેસ્ટ આપે છે. રાજુ તેમાં 130 અંક મેળવે છે. સલાહકાર માતાને કહે છે કે રાજુ હોશિયાર છોકરો છે. તેનો પરીક્ષામાં સારો દેખાવ ન કરવાનું કારણ કંઈ બીજું હોવાની શક્યતા છે જે શોધી શકાય.

બંને પરિસ્થિતિને ધ્યાનથી જુઓ. બંને પરિસ્થિતિમાં મૂલ્યાંકન તો થયું જ છે. તેનું મૂલ્યાંકન થયું ? રાજુની બુદ્ધિ શક્તિનું શું જણાયું ? રાજુ હોશિયાર છે તમને લાગે છે બંને પરિસ્થિતિમાં એક જ મૂલ્યાંકન પદ્ધતિનો ઉપયોગ થયો હતો ? ના. સલાહકારે સ્ટાન્ડર્ડાઈઝ ઔપચારિક મૂલ્યાંકનનો ઉપયોગ કર્યો. જ્યારે પડોશણ તેના એક વર્ષના અનુભવને ઉપયોગમાં લીધો. પડોશણે અનૌપચારિક મૂલ્યાંકન પદ્ધતિનો ઉપયોગ કર્યો. આમ આ બે મુખ્ય મૂલ્યાંકન પદ્ધતિઓ છે. સ્ટાન્ડર્ડાઈઝ ઔપચારિક અને અનૌપચારિક પદ્ધતિ બુદ્ધિ શક્તિની જેમ ભાષા પણ આ બે પદ્ધતિથી માપી શકાય આપણું આ બે પદ્ધતિનો તફાવત સમજાવે પણ એ પહેલા..

વિચારો સલાહકાર દ્વારા કસોટી પછી શું કરવામાં આવ્યું હશે ? તેની સામે પડોશણે શું કર્યું હશે તેનો વિચાર કરો.

ઔપચારિક અને અનૌપચારિક મૂલ્યાંકન વચ્ચે તફાવત દર્શાવતા ઘણાં પરિમાણો છે.

1. **સુસંગતતા :** સ્ટાન્ડર્ડાઈઝ ઔપચારિક મૂલ્યાંકનના પરિણામમાં વધુ પ્રમાણમાં સુસંગતતા જોવા મળે છે. આ મૂલ્યાંકન સતત યોગ્ય પરિણામ આપે છે. જે બાળકનું કૌશલ્ય યોગ્ય નથી તે । કસોટીમાં સારા ગુણ પ્રાપ્ત કરી શકે નહીં તેથી વિપરીત સારા કૌશલ્યવાળુ બાળક સારા ગુણ મેળવી શકે છે. જ્યારે અનૌપચારિક મૂલ્યાંકનનું પરિણામ દરેક વખતે યોગ્ય જ હશે. આનું કારણ એ છે કે મૂલ્યાંકન સ્ટાન્ડર્ડાઈઝ કરેલ છે. આથી એવ કરી શકાય કે ઔપચારિક મૂલ્યાંકન સુસંગતતા ધરાવે છે જ્યારે અનૌપચારિક મૂલ્યાંકન સુસંગતતા ધરાવતું નથી.
2. **ગુણાત્મક વિરુદ્ધ સાથે માત્રાત્મક નિર્ણય :** સલાહકાર અને પડોશણના પરિણામમાં શું તફાવત હતો ? સલાહકારનું પરિણામ “130 IQ” અને પડોશણનું પરિણામ “ખૂબ હોશિયાર” એક ગુણાત્મક અને બીજું માત્રાત્મક છે. ભાષા સંદર્ભમાં પણ સ્ટાન્ડર્ડ મૂલ્યાંકન ભાષાની ઉંમર જણાવે છે. જ્યારે

અનૌપચારિક મૂલ્યાકંન 'સારી ભાષા' 'થોડી સારી ભાષા' વગેરે જણાવે છે. જે વર્ણનાત્મક છે.

3. **વ્યવહારુતા :** સલાહકાર નિષ્ણાત છે, વ્યાવસાયિક છે. પડોશણ નથી. અહીં આપણે શિક્ષક જ્યારે આ ઔપચારિક અને અનૌપચારિક કસોટી મૂલ્યાકંન વાપરી ત્યારે શું તફાવત છે તેની ચર્ચા કરીશું.

માનો કે શિક્ષક તમને એક શ્રવણમંદ બાળકની ભાષાનું મૂલ્યાકંન કરવાનું છે અને તમારે બાળકની ભાષાના સ્તરની નજીક ચોક્કસ પરિણામ આપવાનું છે. તમને બંને પ્રકારના મૂલ્યાકંનની તાલીમ આપવામાં આવેલ છે. તમે કયા પ્રકારનું મૂલ્યાકંનનો ઉપયોગ કરે છે કારણ કે તે સગવડતાભર્યું છે અને એક વખત આવડી ગયા પછી યાંત્રિક રીતે થઈ શકે, પસંદગીમાં બુદ્ધિનો ઉપયોગ કરવો પડે.

જો વધુ કસોટીઓ ઉપલબ્ધ હોય ઔપચારિક પદ્ધતિમાં ખૂબ તૈયારી અને આયોજનની જરૂર પડે છે. આથી શિક્ષકો સ્ટાન્ડર્ડ મૂલ્યાકંન પદ્ધતિનો બહોળા પ્રમાણમાં ઉપયોગ કરે છે.

4. **સામાન્ય સાથે ખાસ કૌશલ્યો**

સ્ટાન્ડર્ડ કસોટી દ્વારા કરવામાં આવેલ મૂલ્યાકંન વ્યાપક, (સામાન્ય) હોય છે. ભાષાની રજૂઆત/પ્રાપ્તિનો ઓક અથવા ભાષાની ઉંમર તેમાંથી મેળવવામાં આવે છે પણ જો શિક્ષકે ભાષાના ખાસ કોઈ પાસાંની કક્ષા જાણવી હોય તો તેણે અનૌપચારિક કસોટી પર આધાર રાખવો પડે છે. ખાસ પાસાંઓમાં, ભૂતકાળ, એકવચન/બહુવચન વિરામ ચિન્હોનો ઉપયોગ (લખાણમાં), ક્રિયા-વિશેષણ વગેરેનો સમાવેશ થાય. ભાષા ઘણી જટિલ છે અને તેના સેંકડો પાસાંઓ છે જેનો અભ્યાસ થઈ શકે એક કસોટી આ બધા આ બધાં આવરી શકે નહીં. આથી સ્ટાન્ડર્ડ કસોટીનો ઉપયોગ ભાષા કાર્યનું વ્યાપક સ્તર જાણવા અને અનૌપચારિક કસોટીઓ ભાષાના જે પાસાંની જાણકારી જોઈતી હોય તે પ્રમાણે બનાવી ઉપયોગમાં લઈ શકાય.

5. **સાધન આધારિત સામે વપરાશકર્તા આધારિત**

સ્ટાન્ડર્ડ કસોટી મૂલ્યાકંનની સફળતાનો આધાર સાધન પર રહે છે. આવા સાધનો સામાન્ય રીતે ઘણાં બધાં સંશોધનો પછી બનાવવામાં આવે છે. આ સાધનોની વિશ્વસનીયતા, સ્વીકૃતિ અને વ્યવહારુતા વ્યાપક વપરાશમાં મૂકતાં પહેલાં જ સંપૂર્ણપણે ચકાસી દેવામાં આવે છે. આ સાધનોની સફળતા કોણ તેનો ઉપયોગ કરે છે તેના પર આધાર રાખતી નથી. અગાઉ કહ્યું તેમ આ સાધનો વાપરવાની તાલીમ લીધા પછી તેને યંત્રવત્ વાપરી શકાય છે. આથી જો સાધન યોગ્ય અને વ્યવસ્થિત રીતે બનાવ્યું હોય તો યોગ્ય પરિણામ

મેળવવાની શક્યતા વધી જાય છે. આ અર્થમાં સ્ટાન્ડર્ડ કસોટી મૂલ્યાંકન સાધન આધારિત છે.

બીજી તરફ અનૌપચારિક મૂલ્યાંકનની સફળતાનો આધાર વપરાશકર્તા પર રહે છે. જો વપરાશકર્તા કાર્યક્ષમતા અને અનુભવી હોય તો મૂલ્યાંકનનું અર્થઘટન બાળકની ભાષાનું સાચું ચિત્ર રજૂ કરશે. તેનાથી વિપરીત જો શિક્ષક કાર્યદક્ષ અને અનુભવી ન હોય તો બાળકની ભાષાનું ચિત્ર સાચું નહીં આપી શકે. આ અર્થમાં અનૌપચારિક મૂલ્યાંકન વપરાશકર્તા પર આધારિત છે. અનૌપચારિક મૂલ્યાંકન, સ્ટાન્ડર્ડ કસોટી મૂલ્યાંકન જેટલું યંત્રવત નથી.

6. **પરિવર્તન ક્ષમતા અને અક્ષમતા :** સાધન એ વસ્તુ છે પણ તે સુપરિભાષિત પરિસ્થિતિ છે (સંપૂર્ણપણે સુવ્યવસ્થિત). તેના નિયમો ચોક્કસપણે, વપરાશકર્તા, કમ, કસોટી કોના માટે છે વગેરે જણાવે છે અને આ નિયમો અનુસરવામાં ન આવે તો પરિણામ યોગ્ય આવશે નહીં. દા.ત. જો નિયમાવલીમાં જણાવેલ હોય કે આ કસોટી ગામડાના શ્રવણમંદ બાળકને 3 થી 7 વર્ષ દરમિયાન આપી શકાય તો પથી એ કસોટી ગામડાના આઠ વર્ષના શ્રવણમંદ બાળકને આપી શકાય નહીં. આથી સ્ટાન્ડર્ડ કસોટી મૂલ્યાંકન પરિવર્તન અક્ષમતા ધરાવે છે.

અનૌપચારિક મૂલ્યાંકન જાતે બનાવેલ અને મર્યાદિત પરિવર્તન નાના પાયે વપરાતી હોવાથી ખૂબ પરિવર્તન ક્ષમતા ધરાવે છે જો કે શિક્ષક કાર્યદક્ષ હોય તો જ આ પરિવર્તન ક્ષમતાને ઉપયોગ કરી શકશે.

7. **સિધ્ધાંત સંદર્ભ સાથે માપદંડ સંદર્ભ :** સ્ટાન્ડર્ડ કસોટીના સાધનો સિધ્ધાંત સંદર્ભનો ઉપયોગ કરે છે એટલે કે જે બાળક મૂલ્યાંકન માટે આવે છે. તેને અન્ય બાળકો સાથે આપોઆપ સરખાવવામાં આવે છે (તે જ વિગતો માટે) કારણ કે કસોટી સ્ટાન્ડર્ડઈઝ કરવા માટે ઘણાં બાળકોને આ કસોટી આપવામાં આવે છે. આથી આ કસોટી બાળકની, માનસિક વય, ભાષાક્રિય વય, વાંચન વય વગેરેમાં પરિણામ આપે છે.

જ્યારે અનૌપચારિક મૂલ્યાંકનમાં આવી કોઈ માહિતી ભેગી કરવામાં આવતી નથી અને તેથી બાળકની સરખામણી આપોઆપ થતી નથી. તેની ભાષાક્રિય ક્ષમતાની કસોટી અલગથી થાય છે. ફક્ત જે માપદંડ પર કસોટી કરવામાં આવે છે તે જ અગત્યની બાબત છે. દા.ત. કામનો ઉપયોગ, સંયોજકો વગેરે. તેને બીજા તેની જ ઉંમરનાં બાળકો સાથે સરખાવવામાં આવતો નથી આમ અનૌપચારિક મૂલ્યાંકન માપદંડ સંદર્ભમાં ઉપયોગ કરે છે.

4.6 ભાષાની સ્ટાન્ડર્ડઈઝ કસોટી : અર્થ

ઔપચારિક, અનૌપચારિક મૂલ્યાંકન ચર્ચા પછી, તમને ઔપચારિક ભાષા મૂલ્યાંકન એટલે શું તે સમજાયુ હશે. નીચે જણાવેલ બાબતોથી આ ખ્યાલ વધુ સ્પષ્ટ થશે.

4.6.1 વ્યાખ્યા

કસોટી એવી પરિસ્થિતિ છે જે સામગ્રીના યોગ્ય સમૂહને સતત વાપરી, યોગ્ય પદ્ધતિથી વ્યક્તિની તે સમયની સામર્થ્ય (કૌશલ્ય) શક્તિનું યોગ્ય સ્તર માર્ગાત્મક રીતે રજૂ કરી શકે.

લગભગ બધા જ પારિભાષિક શબ્દો અગાઉ સમજાવ્યા છે પણ બે ખ્યાલ વિશે અહીં વાત કરવી જરૂરી છે.

(1) પ્રસ્તુત કરવા ધારે છે : શરૂઆતમાં આ પ્રશ્ન પૂછવામાં આવ્યો હતો. શું ભાષા કપડાંની જેમ માપી શકાય ? આપણે સહમત થઈ એ કે બંને માપી શકાય પણ બાષા કપડું માપવા જેટલી, સરળ અને સીધી બાબત નથી.

વિચારો : ભાષા માપન કપડું માપવા જેટલી સરળ શા માટે નથી ? કપડું નક્કર વસ્તુ છે. તમે તેને સ્પર્શી શકો. અનુભવી શકો તેથી તેને માપવું સહેલું છે. તેને માટે તમે યોગ્ય સાધનનો જ ઉપયોગ કરશો. જ્યારે ભાષાનો ખ્યાલ નક્કર નથી. અમૂર્ત અને જટિલ છે. તેને ઘણાં પાસાંઓ છે અને તેથી તેને માપવી મુશ્કેલ છે. વિદ્વાનોએ વર્ષોના સંશોધનો પછી તેની મર્યાદા નક્કી કરી અને આ ખ્યાલોને માત્રાત્મક રીતે રજૂ કરવા પ્રયત્નો કર્યા છે. દા.ત. એક કસોટી બાળકના શબ્દ ભંડોળ મૂલ્યાંકન કરી તેના ભાષાકીય કૌશલ્યો વિશે ટિપ્પણી કરશે. બીજી કસોટી પોતાને ફક્ત ભાષા રજૂઆત સુધી જ સીમીત રાખશે. ટૂંકમાં ભાષા જેવા ખ્યાલો મૂલ્યાંકન માટે માત્રાત્મક રીતે રજૂ કરી શકાય પણ છેવટે તો તે અમૂર્ત અને જટિલ રહે છે. કોઈ એવું ન કહી શકે કે કોઈ એક સાધન સંપૂર્ણપણે, ભાષાના ખ્યાલોને રજૂ કરે છે. આથી મથાળું ‘પ્રસ્તુત કરવા ધારે છે’ એક કસોટી એક પાસાંને રજૂ કરે છે અને ભાષાને સંપૂર્ણપણે રજૂ કરતી નથી.

(i) સામગ્રીનો સમૂહ

વિચારો : તમે ભાષાની કેટલી કસોટીઓ જોઈ છે ? ભાષા કસોટીની સામગ્રીમાં શેનો શેનો સમાવેશ થાય છે. ?

ભાષાની લાક્ષણિક કસોટી સામગ્રીમાં ત્રણ વસ્તુઓનો સમાવેશ થાય...

(a) નિયમાવલી : આ ચોપડીમાં સાધનનો ઉપયોગ કેવી રીતે કરવો અને બીજી માહિતીનો સમાવેશ કરવામાં આવે છે જેવી કે

- કસોટીનો હેતુ

- કસોટી આપવા માટેની પદ્ધતિ

- કોણ આ કસોટી આપી શકે તે માટેની સૂચના, જરૂરિયાત
- આ કસોટી કોને માટે છે તેની ચોક્કસ માહિતી, ઉંમર, ભાષા, શૈક્ષણિક સ્તર વગેરે
- અર્થઘટન માટેની સૂચના, જાણકારી

(b) કસોટીની સામગ્રી : ભાષાના મૂલ્યાંકન માટે સામાન્ય રીતે પ્લેટસ (કાર્ડ્ઝ) વપરાય છે. જેમાં ચિત્રો હોય છે. મોટેભાગે ભાષા પ્રાપ્તિના મૂલ્યાંકન માટે 3 થી 4 ચિત્રો એક પ્લેટમાં હોય છે. પરીક્ષાર્થીને પરીક્ષક તે કહે છે. જે મૌખિક કસોટી હોય તો અથવા લખેલા વાક્યો બતાવે છે. બાળક યોગ્ય ચિત્ર આંગળીથી દર્શાવે છે. દા.ત. આ સાથે એક ટેસ્ટ પ્લેટ આપેલ છે.

(c) આ ટેસ્ટ આલીયાવર જંગ નેશનલ ઈનસ્ટીટ્યુટ ફોર હીયરીંગ હેન્ડિકેપ્ટ દ્વારા વિકસાવવામાં આવેલ છે. (તેની સ્ટાન્ડર્ડાઈઝન પ્રક્રિયા ચાલુ છે)

- અક્ષર જ્ઞાન કૌશલ્યનો અંદાજ (Estimate of Library Skill (ELS)) અને લક્ષ્ય વાક્ય તેને માટે છે → માં બચ્ચે કો સુલા રહે હૈ (હીન્દી)માં બાળકને સુવાડે છે.

ભાષા રજૂઆત માટે બાળકને ચિત્ર બતાવવામાં આવે છે જેનું નામ બાળક જણાવે છે (શબ્દ ભંડોળ માટે) અથવા વાક્યમાં જવાબ આપે છે. (વ્યાકરણ માટે)

થોડી કસોટી નાના બાળકો માટે ખાસ તૈયાર કરવામાં આવી છે. જેમાં નાની વસ્તુઓ પણ હોય છે જેથી બાળકનો રસ જળવાઈ રહે છે.

માં અને બાળક સૂતાં છે ચિત્ર મૂકવું	માં બાળકને સૂવાડે છે ચિત્ર મૂકવું
બાળક સૂતો છે ચિત્ર મૂકવું	મા સૂતી છે. ચિત્ર મૂકવું

- (c) **પરિણામ પત્રક : (Scoring Sheet) :** સાધન સાથે પરિણામ પત્રક પણ આપવામાં આવે છે. જેમાં વિવિધ કસોટીનું પરિણામ નોંધવામાં આવે છે તે દર્શાવે કે ભાષાકીય ઉંમર કેવી રીતે મેળવવી આ બધી વિગત અનુસરવાની હોવાથી આ કસોટીને ‘પરિસ્થિતિ’ કહે છે અને ફક્ત સાધન કહેતા નથી.

4.6.2 શિક્ષકો બનાવેલી કસોટી

આગળ આપણે ઔપચારિક અનૌપચારિક મૂલ્યાંકનનો તફાવત સમજવા. એ જાણવું જોઈએ કે આ બે પ્રકારો જ નથી પણ ખૂબ જ ઔપચારિક મૂલ્યાંકન પદ્ધતિ વચ્ચે ઘણા વિકલ્પ છે. તેની વચ્ચે ક્યાંક શિક્ષકે બનાવેલ કસોટીનો સમાવેશ થાય (TMT) (Teacher Mode Test) જેની ચર્ચા અહીં કરીશું.

પરીક્ષા અને એકમ કસોટી એ શૈક્ષણિક પદ્ધતિનો એક ભાગ છે. દરેક શિક્ષકે આ એકમ કસોટી લેવાની જવાબજારી ઉપાડવી પડે છે. જો તે કસોટી વૈજ્ઞાનિક પદ્ધતિથી બનાવી હોય તો તેને ‘TMT’ કરી શકાય. આ કસોટી જ્ઞાન અને ભાષા બંનેના મૂલ્યાંકન માટે વાપરી શકાય.

વિચારો : એકમ કસોટીને લગતી શિક્ષકની જવાબદારી શું ? તમે તેની પદ્ધતિની કમવાર યાદી બનાવી શકશો ?

શિક્ષક આ પ્રમાણે કરશે

1. કસોટીનું સમય પત્રક બનાવશે
2. એકમ ટેસ્ટ માટેનો વિષય/ભાષાનું આયોજન કરશે (પેપર સેટ કરવું)
3. કસોટી આપશે
4. પેપર તપાસશે
5. પરિણામ પત્રક પર પરિણામની નોંધ કરશે
6. બાળકોને તેમની માહિતી આપશે.

દાંડકર (1985) પ્રમાણે જો એકમ કસોટીને મૂલ્યાંકનનું અસરકારક સાધન બનાવવું હોય તો અગાઉથી જ તેનું પદ્ધતિસરનું માળખું તૈયાર કરવું જોઈએ. તે આ માટે ઘણી સૂચનાઓ આપે છે. આપણે કસોટીનું આલેખન તૈયાર કેવી રીતે કરવી તે જોઈશું.

4.6.3 કસોટીનું આયોજન, આલેખન (બનાવટ)

કસોટીના માળખાની બનાવટ અગત્યની છે જેથી તેની વિશ્વસનીયતા

અને સ્વીકૃત્તિ તેમજ વ્યવહારુતા જળવાઈ રહે. કસોટીનું માળખું બનાવવા નીચેની બાબતો જરૂરી છે.

1. હેતુ અને પેટા એકમની પસંદગી : શિક્ષકે બાળકની ભૂમિકા સ્પષ્ટ તૈયાર કરવી જોઈએ. શિક્ષક બાળક પાસે શું કરાવવા માંગે છે ? કસોટીનો ઉદ્દેશ ક્યારે પૂરો થયો ગણાશે ? શિક્ષકે નક્કી કરવું જોઈએ કે બાળક બોલશે, લખશે, બતાવશે. ચિત્ર દોડશે અતવા આંગળીથી બતાવશે. આ આયોજન દરેક પેટા કસોટી માટે તૈયાર જ હોવું જોઈએ.

2. ઉદ્દેશનું (હેતુનું) મહત્વ : શાળાના વિષયો ઈતિહાસ, વિદ્વાન, ગણિત વગેરે માટેના મૂલ્યાંકનના ઉદ્દેશો :

- જ્ઞાન
- સમજ
- અમલીકરણ
- કૌશલ્ય

ભાષા માટેના ઉદ્દેશો.

- જ્ઞાન
- સમજ
- રજૂઆત
- ઉપયોગ (application)

શિક્ષકે દરેક ઉદ્દેશનું મહત્વ નક્કી કરવું જોઈએ. નીચેનો કોઠો મહત્વનું સમતોલન દર્શાવે છે. જે (TMT) શિક્ષકે બનાવેલ ભાષાની ભાષાની કસોટી માટે છે.

અનુ	ઉદ્દેશ	ટકા	ગુણ	ઉદાહરણ (એક જ)
1	જ્ઞાન	40	20	કવિતા સાથે કવિને જોડો
2	સમજ	30	15	ફકરાની સમજ
3	રજૂઆત	20	10	નિબંધ/વાર્તા પૂરી કરો
4	ઉપયોગ	10	5	શબ્દ પદનો ઉપયોગ કરી વાક્ય બનાવો

3. વિષયનું મહત્વ : દરેક એકમને પેટા એકમમાં વિભાજિત કરી શકાય. આખા એકમ માટે યોગ્ય સમતુલન મેળવી શકાય. જા.ત. ધો-7માં નાગરિકશાસ્ત્રના નીચે પ્રમાણે પેટા એકમો છે.

અનુ.	પેટા કલમો	ટકા	ગુણ
1	બંધારણનો અર્થ	20	10
2	બંધારણનું ઘડતર	30	15
3	બંધારણના ઉદ્દેશ	30	15
4	બંધારણનું આમુખ		20 10

4. વિવિધ પ્રકારના પ્રશ્નોનું મહત્વ : પ્રશ્નો ઘણા પ્રકારના હોય છે. મુખ્ય વિભાગ વ્યક્તિલક્ષી અને વસ્તુલક્ષી તથા ખુલ્લા અને બંધ પ્રશ્નો. વિવિધ પ્રકારના પ્રશ્નો જેવા કે ખાલી જગ્યા પૂરો, ટકનોંધ, ટૂંકા જવાબ, એક લીટીમાં જવાબ વગેરેનો ઉપયોગ એકમ કસોટીમાં થાય છે. આથી પ્રશ્નોની પસંદગી અને તેના મહત્વનું આયોજન કરવું જરૂરી છે. દા.ત. નીચે વિજ્ઞાનના (TMT) પ્રશ્ન પત્ર માટેનું મહત્વ આપેલ છે.

ટકા	ગુણ	સહેલા	સામાન્ય	અધરા	વિકલ્પ	યોજના
1. ખાલી જગ્યા પૂરો	20	10	03	05	02	5માંથી 5
2 ટૂંક નોંધ લખો	40	20	06	10	04	3 માંથી 2
3 કારણો આપો	20	10	03	05	02	4 માંથી 2
4 પ્રયોગનું વર્ણન	20	10	03	05	02	2 માંથી 1

5. વિકલ્પ યોજના : મહત્વ સાથે વિકલ્પ યોજના દર્શાવવી જરૂરી છે.

6. મુશ્કેલીના સ્તરનું મહત્વ : સારી રીતે તૈયાર કરેલ કસોટી વર્ગના દરેક વિદ્યાર્થીના જરૂરિયાત પૂરી કરે છે. હોશિયાર વિદ્યાર્થીને કસોટીઓ કંઈક નવું અને પડકારરૂપ લાગવું જોઈએ. આથી કેટલાક પ્રશ્નો મુશ્કેલ હોઈ શકે. સાથે સાથે સાદા પ્રશ્નો પણ હોવા જોઈએ. આથી કેટલાક પ્રશ્નો હોઈ શકે. સાથે સાથે સાદા પ્રશ્નો પણ હોવા જોઈએ જેથી શૈક્ષણિક દ્રષ્ટિએ નબળા વિદ્યાર્થી કસોટી પાસ કરી શકે. આપ ત્રણ સ્તરના પ્રશ્નો બનાવવા પડે - અથવા સામાન્ય અને સહેલા. શિક્ષક પોતાના અનુભવ પરથી પ્રશ્ન અધરો છે કે નહીં તે નક્કી કરશે (ઉપરના કોઠામાં કોલમ 3,4,5 જુઓ)

વિચારો : આપણે ટીએમટી નું મહત્વ નક્કી કરતા વિવિધ પરિમાણો જોયાં, એકમ કસોટી નક્કી કરતી વખતે આ બધાને કેવી રીતે અમલમાં મૂકી શકાય ?

આ માટે પ્રશ્નપત્રની (બ્લ્યુ પ્રિન્ટ) નકશો તૈયાર કરવો જોઈએ. જેથી આખરી પ્રશ્નપત્ર જરૂરી સમતોલન ધરાવતું હોય. બ્લ્યુ પ્રિન્ટ

ટીએમટીનો ખૂબ અગત્યનું ભાગ છે.

બ્લ્યુ પ્રિન્ટ ત્રિપરિમાણીય કોઠો છે જે હેતુ, વસ્તુ, વિષય, પ્રશ્નની રચનાને ગુણની દૃષ્ટિએ મહત્વ આપે છે. (દાંડકર 1985)

નીચે પ્રથમ પાઠની બ્લ્યુ પ્રિન્ટ આપેલ છે (કન્ટ્રક્શન ઓફ ઈન્ડિયા)

ધોરણ - 7 નાગરિકશાસ્ત્ર, મહારાષ્ટ્ર ગવર્નમેન્ટ ટેક્સ્ટ બુક)

અનુ વિષય	જ્ઞાન			સમજ			અમલ ઉપયોગ			કૌશલ્ય			કુલ
	સ.	સા.	અ	સ.	સા.	અ	સ.	સા.	અ	સ.	સા.	અ	
1 બંધારણનો અર્થ	4	-	-	-	3	-	-	-	1	-	2	-	10
2 બંધારણનું ઘડતર (રચના) 15	-	4	3	4	-	-	-	4	-	-	-	-	-
3 બંધારણનો હેતુ ઉદ્દેશ	5	-	-	-	4	1	-	-	3	-	2	-	15
4 બંધારણનું આમુખ	-	4	-	-	2	1	-	2	-	-	1	-	10
કુલ	9	8	3	4	9	2	-	6	4	-	5	-	50
મહત્વ ગુણ	20			15			10			5			
સ = સહેલા, સા = સામાન્ય, અ = અઘરા													

આવી બ્લ્યુ પ્રિન્ટ તૈયાર કર્યા પછી પ્રત્ન તૈયાર કરવું (એકમ કસોટીનું) સરળ બને છે. આ TMT ની પ્રક્રિયાનું પ્રથમ ચરણ છે. બીજા નીચે પ્રમાણે છે...

- બનાવેલા પ્રશ્ન પત્રમાં સુધારા વધારા કરવા
- નીચે પ્રમાણે પૃથક્કરણ કરવું
- કસોટીનું સઘન મૂલ્યાંકન કરવું (ટીકાત્મક)
- મુદ્દાઓનું પૃથ્થકરણ કરવું

વર્ગ શિક્ષક માટે ટીએમટી એ રોજના કાર્યનો એક ભાગ છે પણ કેટલા શિક્ષકો તેને ગંભીરતાથી, જવાબદારીથી લે છે. જેને માટે વિચાર વિમર્થ અને આયોજનની જરૂર છે ? શિક્ષકને ટીએમટી વિશે જાણકારી ન હોય કે તેને બનાવવાનું જરૂરી કૌશલ્ય ન હોય તો એકમ કસોટી તેનું મહત્વ ગુમાવી દે છે.

4.7 મૂલ્યાંકન પદ્ધતિની પસંદગી

વર્ગની અંદર વાપરી શકાય તેવી ઘણી મૂલ્યાંકન પદ્ધતિની ચર્ચા આપણે કરી કઈ પદ્ધતિ વારંવાર વાપરવા માટે શ્રેષ્ઠ છે ?

પહેલાં તો એવું કંઈ નથી જેને બધા જ ફાયદા સાથે શ્રેષ્ઠ ગણી શકાય દરેક વિકલ્પને

તેવી યોગ્યતા અને નબળાઈ છે જ. જે વખતે જે પ્રકારની જરૂરિયાત હોય તે પ્રમાણેની મૂલ્યાકન પદ્ધતિ પસંદ કરવી શ્રેષ્ઠ ગણી શકાય.

પસંદગી કરતી વખતે વિચારણા :

1. **સાધનની પ્રાપ્તિ :** સ્ટાન્ડર્ડ મૂલ્યાકન સાતત્ય પૂર્ણ પરિણામ આપે પણ ભારતમાં તે ઉપલબ્ધ નથી આવા સંજોગોમાં અનૌપચારિક મૂલ્યાકન પદ્ધતિસર વાપરવું જ આવશ્યક છે.
2. **સાધન :** સામગ્રીની જાણકારી : કસોટીની અપ્રાપ્યતાને લીધે મોટેભાગે કસોટીની જરૂરી સામગ્રીમાંથી એક કે બે જ શાળામાં કે સેન્ટરમાં પ્રાપ્ત હોય છે. એક જ કસોટી વારંવાર બાળકને આપવાથી બાળક તે કસોટીથી માહિતગાર થઈ જાય છે અને ખોટું પરિણામ આવવાથી શક્યતા છે. આમ જો કસોટી ટૂંકાગાળામાં બીજી વખત કરવી પડે તો અનૌપચારિક મૂલ્યાકન વિશે વિચારવું જોઈએ.
3. **બાળકની ઉંમર :** બાળક નાનું હોય તો સ્ટાન્ડર્ડ કસોટી આપી શકશે નહીં આ સંજોગોમાં પ્રમાણ, નિરિક્ષણ વગેરે અનૌપચારિક મૂલ્યાકન પદ્ધતિનો ઉપયોગ કરવો જોઈએ પણ આ પદ્ધતિ વપરાશકર્તા પર આધારિત હોવાથી તેનો ઉપયોગ ગંભીરતા (જવાબદારી) સાથે કરવો જોઈએ.
4. **વિવિધતામાં નિયમ :** શિક્ષક એક જ વિકલ્પ વારંવાર વાપરે તો બાળકનું મૂલ્યાકન ચોક્કસ રીતે થશે નહીં. વિવિધતા બાળકનો રસ જાળવી રાખવા માટે પણ જરૂરી છે. વધુમાં બંને પદ્ધતિ ઔપચારિક, અનૌપચારિકનો લાભ લઈ શકાય.
5. **વિકલ્પના જોડકાં :** સમયાંતરે થતાં મૂલ્યાકન માટે વિવિધ વિકલ્પનાં જોડકાંનો ઉપયોગ સારો વિચાર છે. દા.ત. સત્રાંત પરીક્ષા પછી, વિદ્યાર્થીને ઔપચારિક મૂલ્યાકન કસોટી આપી શકાય. તેમજ બાળકના લખાનના નમૂનાઓ એકત્ર કરી શકાય. (નિબંધ ચિત્ર) જે અનૌપચારિક મૂલ્યાકન પુરૂ પાડશે.

4.8 ભારતમાં સ્ટાન્ડર્ડ ભાષા મૂલ્યાકન (કસોટી)

શિક્ષણની શરૂઆત કે સમાપ્તિ મૂલ્યાકન વિના થતી નથી. દુનિયામાં શ્રવણમંદ માટે જ્ઞાન પ્રાપ્તિ માટે ભાષા વિકાસ એ મહત્વનું સાધન છે. સ્વભાવિક રીતે જ શ્રવણમંદ શાળાના લાક્ષણિક વર્ગમાં સૂચના પ્રવૃત્તિ ભાષા આધારિત હોય છે. શું મૂલ્યાકન પ્રવૃત્તિ ભાષા આધારિત છે ? પાઉલ અને ક્વીગ્લે લખે છે (1994) ભાષા મૂલ્યાકન - ભાષા શિક્ષણમાં કેન્દ્ર સ્થાને છે - છતાં ભાષા શિક્ષણની પદ્ધતિ. અભ્યાસક્રમ સામગ્રી, સિધ્ધાંત વગેરે વિશે જેટલું લખાયું છે. તેના પ્રમાણમાં ભાષા મૂલ્યાકન પર ઘણું જ ઓછું લખવામાં આવ્યું છે. ભારતમાં આ પરિસ્થિતિ ઘણી વધુ ખરાબ છે. અનૌપચારિક પદ્ધતિ જેનો શાળામાં પુરૂ ઉપયોગ કરવામાં આવે છે તે અસાતત્યપૂર્ણ, બીન પદ્ધતિસર, અનિયમિત રીતે વપરાય છે.

આપણે ફક્ત ભાષા મૂલ્યાંકનની સ્ટાન્ડર્ડ કસોટીની જ ચર્ચા કરીશું.

સાંસ્કૃતિ અને ભાષાકીય અનેકત્વ એ ભારતની રાષ્ટ્રીય ઓળખ ગણાય છે. વિવિધ સંસ્કૃતિ અને ભાષાઓએ દેશને સમૃદ્ધ અને રંગબેરંગી બનાવે છે. એક ભાષા અભ્યાસ અને સંશોધનમાં બાબત મુશ્કેલ અને જટિલ છે. એક અથવા બે ભાષા બોલતા દેશમાં ભાષા સંશોધનો અને પ્રયોગને ક અથવા બે ભાષા પર ધ્યાન આપવું પડે છે અને તે સંપૂર્ણ દેશમાં લાગુ થઈ શકે જ્યારે ભારતમાં પરિસ્થિતિ જુદી છે. ભારતમાં આખા દેશ માટે ભાષા કસોટી બનાવવી હોય તો પસંદ ભાષા પર કામ કરવું પડે છે.

ઉપરોક્ત બે બાબતની વાત કરી તે અનુસંધાને (1) ઔપચારિક ભાષા મૂલ્યાંકન શ્રવણમંદ બાળકના શિક્ષણમાં અવગણવામાં આવતું ક્ષેત્ર છે. (2) ભારતમાં, ભાષાની સ્ટાન્ડર્ડ મૂલ્યાંકન કસોટી જે દેશ વ્યાપ્ત થઈ શકે તે ખૂબ મુશ્કેલ અને આ ક્ષેત્રમાં (ભાષા કસોટી, સામગ્રી) ખૂબ જ ઓછું કાર્ય થયું છે.

ભારતમાં વિશિષ્ટ શિક્ષણમાં મૂલ્યાંકન માળખાની વિશિષ્ટતાઓ...

1. ભારતીય ભાષામાં સ્ટાન્ડર્ડ મૂલ્યાંકન કસોટીની અપ્રાપ્યતા :

અંગ્રેજી ભાષામાં સ્ટાન્ડર્ડ મૂલ્યાંકન કસોટીઓ પ્રાપ્ત છે તેથી શિક્ષકને વિદ્યાર્થીની જરૂરિયાત પ્રમાણે કસોટી પસંદ કરવાની પૂરતી તક મળે છે. ભારતીય ભાષામાં આવી કસોટીઓ ભાગ્યે જ મળે છે. વૈદ્યનાથન (1990) સામગ્રીની યાદી નીચે પ્રમાણે આપે છે...

- સુધારેલ 3 - ડી ભાષા પ્રાપ્તિની કસોટી

- ટેસ્ટ ઓફ સાયકો લેંગ્વીસ્ટીક એબીલીટીઝ - કન્નડા

- ટેસ્ટ ઓફ એકવીઝીશન ઓફ સીન્ટેક્સ - કન્નડા

- સીન્ટેક્સ સ્કીનીંગ ટેસ્ટ - તામીલ

- એ સ્કીનીંગ પીકચર વોકેલ્યુલરી ટેસ્ટ - કન્નડા

- એ લેંગ્વેજ ટેસ્ટ ઈન કન્નડા ફોર એક્સપ્રેશન ઈન ચિલ્ડ્રન

- અસેસીંગ સીન્ટેક્સ ઈન ચિલ્ડ્રન - એ ટેસ્ટ ઈન મરાઠી

કારંથ (1993) નીચે પ્રમાણેની યાદી આપે છે.

- અર્લી ડેવલપમેન્ટ સ્કેલ (હરલેક 1986)

- વોકેલ્યુલરી ટેસ્ટ (શ્રીદેવી 1988 ને ઓઝ 1992)

- અસેસમેન્ટ ઓફ સીન્ટેક્સ ઈન અર્લી ચાઈલ્ડહુડ (વિજયાલક્ષી 1981 અને સુધા 1981)

આ યાદીથી એ સમજી શકાય છે કે મોટાભાગની ભારતીય ભાષામાં સ્ટાન્ડર્ડ કસોટી પ્રાપ્ત નથી.

2. અપૂર્ણ રૂપાંતરણ (અનુકુલન) : શ્રવણમંદ બાળકોના શિક્ષકો તેમના બાળકની ભાષાનું સ્તર જાણી શકતા નથી કારણ કે ભાષા કસોટીઓ ભારતીય ભાષામાં પ્રાપ્ત નથી, તેથી તેઓ ભાષા વિકાસ કરવામાં મુશ્કેલી અનુભવે છે. અંગ્રેજીમાં પ્રાપ્ત કસોટીઓ ભારતીય વાતાવરણમાં યોગ્ય નથી તેના પણ કારણો છે.

(એ) ભારતના 5 થી 10 ટકા કરતાં પણ ઓછા બાળકો અંગ્રેજીમાં સંપર્કમાં છે

(બી) અંગ્રેજી અને ભારતીય ભાષાના બંધારણમાં તફાવત છે.

(સી) અંગ્રેજી ભાષી દેશો અને ભારત વચ્ચે સાંસ્કૃતિક તફાવત છે.

આ પ્રશ્નનું નિરાકરણ એ હોઈ શકે કે આ કસોટીઓનું ભારતીય કરણ કરવામાં આવે. જે અસરકારક ભારતના શ્રવણમંદ બાળકના, સાંસ્કૃતિક - સામાજિક અને શૈક્ષણિક જરૂરિયાતને ધ્યાનમાં રાખીને ધ્યાનથી, કાળજીપૂર્વક કરવું જોઈએ. વૈદનાથન (1990) આવી ભારતીયકરણ કરેલી કસોટીની યાદી આપે છે.

- રીલ ...

- નોર્થ વેસ્ટર્ન સ્કીનીંગ ટેસ્ટ

- બેન્કસન્સ ટેસ્ટ ઓફ સાયકોલીંગ્વીસ્ટીક એબીલીટીઝ

- ઉદાહરણ ટેસ્ટ ઓફ લેંગ્વેજ ડેવલોપમેન્ટ

- પી. બોડી પીકચર વોકેબ્યુલરી ટેસ્ટ

3. શૈક્ષણિક માળખાનો ખૂબ જ ઓછો ઉપયોગ :

આપણે ભારતીય અને ભારતીયકરણ કરેલી કસોટીઓની યાદી બનાવી આ 10/15 માંથી કેટલી કસોટી કેટલી શાળામાં તમે જોઈ ? કદાચ સામાન્ય કોઈ કસોટી તમે વપરાતી જોઈ છે ? કારણ કે સ્પીચ પેથોલોજીસ્ટ આ બધી કસોટીઓને ફક્ત ક્લીનિક સ્તરે જ વાપરે છે. શિક્ષકો શાળામાં આ કસોટીઓ ભાગ્યે જ વાપરે છે. હર (2001) એક સર્વે કરે છે. જેમાં 81 શાળા અને 243 શિક્ષકોએ ભાગ લીધો અને તેમાં ફક્ત 12 શાળામાં ભાષાની સ્ટાન્ડર્ડ કસોટીનો ઉપયોગ થાય છે.

વિચારો : તમને શું લાગે છે શાળામાં / શિક્ષકો શાળામાં ભાષાની સ્ટાન્ડર્ડ કસોટી કેમ વાપરતા નથી ?

કારણો આ પ્રમાણે હોઈ શકે.

- ભારતીય અને ભારતીય કસોટીની અપ્રાપ્યતા

- આ કસોટી હોવાથી અને તેની અસરકારકતા વિશે જાણકારીઓ અભાવ

- ભાષાની વિવિધ કસોટીઓ વાપરવાની તાલીમ જાણકારીનો અભાવ

- શાળા/શિક્ષકો પોતાના વિદ્યાર્થીને સેન્ટર/ક્લીનીક સુધી લઈ જાય તેવી વ્યવસ્થાનો અભાવ. ઉપરોક્ત સર્વેમાં ફક્ત બે જ શાળા પોતાની વિદ્યાર્થીને ભાષાના મૂલ્યાંકન માટે ક્લીનીક/સેન્ટરમાં લઈ જતાં જણાયા.

4. મૂલ્યાંકન જ્ઞાન પુરતુ સીમીત :

જ્ઞાન અને ભાષા એક જ સિક્કાની બે બાજુઓ છે. શ્રવણમંદ બાળકો જ્યારે શાળામાં આવે છે ત્યારે તેમની ભાષા વિકાસ થયો હોતો નથી આથી શાળા/શિક્ષકનું કાર્ય બેવડાઈ જાય છે. - ભાષા વિકાસ અને જ્ઞાન આપવું બંને કરવું પડે છે. બંને સરખાં જ અગત્યનાં છે. ભારતમાં શ્રવણમંદ બાળકોની શાળાઓમાં ભાષા કેન્દ્રિત પ્રવૃત્તિઓ કરવામાં જ્ઞાનને અવગણવામાં આવે છે અને ભાષાને મૂલ્યાંકન અવગણનામાં આવે છે. (પરિક્ષા જ્ઞાન કેન્દ્રિય છે.) મોટાભાગની શાળામાં પધ્ધતિ પ્રમાણે પરીક્ષા લેવામાં આવે છે પણ આવી વ્યવસ્થા માળખું ભાષા/ભાષા મૂલ્યાંકન માટે બનાવાયું નથી.

5. બજારમાં કસોટીની અપ્રાપ્યતા :

શિક્ષકો જો આ કસોટી વિશે જાણકારી ધરાવતા હોય તો પણ આ કસોટી પ્રાપ્ત કરવી મુશ્કેલ છે આ કસોટીઓ જ્યારે અને જમા તથા જોઈએ તેમને પ્રાપ્ત હોવી જોઈએ. મોટાભાગની કસોટી (માસ્ટર્સ) અનુસ્નાતકો દ્વારા તેમના મહાનિબંધ તરીકે વિકસાવવામાં આવી છે. આથી આવી કસોટી પ્રાપ્ત હોય તો પણ તેનો ફાયદો શાળાને થતો નથી. આમાં (LPT) લેગ્વેજ પ્રોફાઈલ ટેસ્ટ આમાં અપવાદ છે. જે AYJNIHH અને RRTC દ્વારા વિકસાવવામાં આવેલ છે. આ કસોટી શાળામાં વાપરી શકાય છે તે બજારમામ ઉપલબ્ધ છે અને સાત ભારતીય ભાષામાં મળે છે.

જેવી કે મરાઠી, હિંદી, ગુજરાતી, બેમગાલી, કન્નડા, ઉરિયા અને તમિલ તે બે પાસાંનું મૂલ્યાંકન કરે છે. રચના અને અર્થ વ્યવસ્થા.

ભારતમાં શ્રવણમંદ શિક્ષણ ક્ષેત્રમાં ઔપચારિક ભાષાની સ્ટાન્ડર્ડ કસોટીના સામાન્ય રીતે જોવા મળતાં લક્ષણો છે. નીચેના પેટા એકમમાં અનૌપચારિક ભાષા મૂલ્યાંકનની ચર્ચા કરવામાં આવી છે.

4.9.1 અનૌપચારિક પધ્ધતિને પધ્ધતિસર બનાવવી - વિકસાવવી.

વિચારો : સ્ટાન્ડર્ડ કસોટી વિશે વાંચતી વખતે તમને તે અનૌપચારિક કસોટી કરતાં વધુ અસરકારક જણાઈ? જો હા, તો તેના લક્ષણો વિશે વિચારો જેને તમે અનૌપચારિક પધ્ધતિમાં અપનાવી શકશો. ઔપચારિક સ્ટાન્ડર્ડ કસોટીની સુંસગતતા અને તેની તાકાત છે. જો આ લક્ષણો અનૌપચારિક મૂલ્યાંકનમાં લાવી શકાય તો અનૌપચારિક મૂલ્યાંકન આપો આપ જ વધુ દૃઢ માળખું પ્રાપ્ત કરશે અને પધ્ધતિસરનું થઈ જશે.

4.9.2 (એ) (સાતત્યતા) સુસંગતતા

સુસંગતતાનો અર્થ છે વારંવાર યોગ્ય પરિણામ આપવું. 'યોગ્ય' એટલે એવું પરિણામ જે બાળકની કસોટી કરવામાં આવે તેનું ખરેખર સાચું સ્તર અને ક્ષમતા કરતા વધુ ક્ષમતા ધરાવે દર્શાવે. આ પરિણામના ત્રણ પ્રકાર હોઈ શકે.

(એ) બાળકની ક્ષમતા કરતાં વધુ ક્ષમતા દર્શાવે. બાળકની કસોટીન પરિણામ 75 ગણું દર્શાવે. જ્યારે બાળક ખરેખર 50 થી 60 ગુણ જ પ્રાપ્ત કરતું હોય

(બી) બાળકની ક્ષમતા કરતાં ઓછી ક્ષમતા દર્શાવે. બાળકની કસોટી ભાષા જ્ઞાન (કૌશલ્ય) 75 થી 80 ગુણનું હોય જ્યારે ખરેખર બાળક તેના ગુણ પણ બતાવે.

(સી) બાળક જે ગુણ મેળવે તેટલી જ ક્ષમતા ધરાવે છે

ફક્ત (સી) નું પરિણામ જ 'યોગ્ય' કરી શકાય આ પરિણામની યોગ્યતા કેવી રીતે નક્કી થઈ શકે ? બીજા શબ્દોમાં સુસંગતતા અનૌપચારિકતા મૂલ્યાંકનમાં કેવી રીતે લાવી શકાય ?

(i) સાધનોની સુસંગતતા : સાધન વારંવાર વપરાતું હોવાથી સ્ટાન્ડર્ડ કસોટીમાં સાધનની સુસંગતતાની માત્રા ઘણી ઊંચી છે. જ્યારે અનૌપચારિક કસોટીમાં સાધનનો પધ્ધતિસર અને વારંવાર ઉપયોગ થતો નથી. શિક્ષકો જે સ્ટાન્ડર્ડ ભાષા કસોટીનો ઉપયોગ કરતા નથી. નીચેના મુદ્દાને આધારે બાળકની ભાષા પર ટીપ્પણી કરે છે.

- ભાષાના પેપરમાં મેળવેલ ગુણ

- ઈતિહાસ, ભૂગોળ અને વિજ્ઞાનના પેપરમાં જે પ્રકારની ભાષા જોવા મળે

- ચિત્રનું વર્ણન, નિબંધ લખવો, ફકરાને સમજવો. જેવી મૂલ્યાંકનની પધ્ધતિમાં બાળકના દેખાવ આધારે. (પરિક્ષા સિવાય અપાયેલ મૂલ્યાંકન)

આ કિસ્સામાં, સાધન 'પ્રશ્ન પત્ર' તેની રચના, માળખું બદલતું રહે છે. આથી પરિણામની સુસંગતતા ઘટે છે. દા.ત. જુન મહિનામાં શિક્ષક પ્રશ્ન પત્ર તૈયાર કરે છે જે ભાષાનું છે જેમાં ચિત્રનું વર્ણન, વારતા પુરી કરવી અને નિબંધ લખવાનો સમાવેશ છે. બાળકને 100 માંથી 49 ગુણ આવે છે. હવે ડીસેમ્બરમાં ફરીથી ભાષાનું પ્રશ્નપત્ર બાળકની પ્રગતિ ભાષાઓ કેટલી છે. તે નક્કી કરવા માટે આપવામાં આવે છે. પ્રશ્ન પત્રમાં ખાલી જગ્યા પૂરો. સાચું ખોટું અને

વસ્તુના નામ જણાવો જેવા પ્રશ્નો છે. બાળકને 100માં થી 90 ગુણ મળે છે. શિક્ષક ખુશ થાય છે કારણ કે બાળકની પ્રગતિ દેખાય છે. તમે શિક્ષક સાથે સહમત છો? ખરેખર 100 માંથી 90 ગુણ મળે છે. શિક્ષક ખુશ થાય છે કારણ કે બાળકની પ્રગતિ દેખાય છે. તમે શિક્ષક સાથે સહમત છો ? ખરેખર બાળકના ગુણ વધ્યા છે પણ તેને ભાષા પ્રગતિ સાથે સંબંધ નથી કે ભાષાના પ્રશ્ન પત્રનું માળખું બદલાયું ગયું છે. તમે જોઈ ગયા તે પ્રમાણે મૂલ્યાંકન પદ્ધતિમાં ખુલ્લા અને બધા પ્રશ્નો હોઈ શકે. બંને પ્રકારને પોતાના ફાયદા અને ગેરફાયદા છે. જેથી બંને પ્રકારના પ્રશ્નોનું સંતુલન રાખવું જોઈએ આપણા ઉદાહરણમાં પ્રથમ પ્રશ્ન પત્રમાં ખુલ્લા પ્રશ્નો હતા. જેમા ગુણ મેળવવા મુશ્કેલ હોય છે જ્યારે ‘ખાલી જગ્યા પૂરો’ ‘સાચુ ખોટુ’ જેવા પ્રશ્નોમાં વધારે ગુણ મેળવી શકાય છે. આવી કસોટી ડીસેમ્બરમાં આપવામાં આવી હતી આ સુસંગતતાનો પ્રશ્ન ચે. સુસંગતતા જાળવવા માટે પ્રશ્નપત્રનું માળખું શિક્ષણ પહેલા અને પછી સરખું જ રાખવું જોઈએ પ્રશ્નો બદલી શકાય એટલે કે સાધન અને વખતે સરખું જ રહેવું જોઈએ.

- (2) **પદ્ધતિની સુસંગતતા :** ઉપરોક્ત પ્રશ્નના જવાબ માટે બાળકને શિક્ષણ પહેલાં અને શિક્ષણ પછી ‘ચિત્ર વર્ણન’ કરવાની ક્ષમતા સરખાવી શકાય (જુલ અને ડીસેમ્બરમાં) આમ કરવાથી આપણે સાધનની સુસંગતતા પ્રાપ્ત કરી છે તેમ કરી શકાય પણ સાધન સુસંગતતા યોગ્ય છે ? વધુ ઉદાહરણ લઈએ. એક શ્રવણમંદ બાળક ચિત્રનું વર્ણન લખે છે. આ વર્ણન ગણ શિક્ષકને અલગ અલગ આપવામાં આવે છે તમને લાગે છે ત્રણેય શિક્ષક દ્વારા અપાયેલા ગુણ સરખા હશે ? ના. હુડાર (2001) ની રીસર્ચ જણાવે છે કે શિક્ષક તેમની પેપર તપાસવાની પદ્ધતિમાં એકબીજાથી ઘણા જુદા પડે છે. ત્યાં સુધી કે એક જ શિક્ષક, એક જ જવાબને છ મહિના પછી તે જ ગુણ આપશે નહીં. (આ બાબત ઔપચારિક સ્ટાન્ડર્ડ કસોટીમાં બનતી નથી કારણ કે અહીં કોણ ગુણ આપે છે તે અગત્યનું નથી.) આવું થવાનું કારણ એ છે કે અનૌપચારિક કસોટીમાં ગુણ આપવાની પદ્ધતિ વ્યક્તિગત છે. આથી ગુણ આપવાની પદ્ધતિમાં વિશ્વસનીયતા કે વસ્તુલક્ષીપણું લાવવાથી પ્રગતિ પદ્ધતિસર આંકી શકાય. ધારો કે બાળકે જુનમાં નિબંધ લખ્યો તેમાં 10 પોથી 4 ગુણો મેળવ્યો. બીજા શિક્ષક ડીસેમ્બરમાં તેજ બાળકને 10 માંથી 4 ગુણ મેળવ્યા બીજા શિક્ષક ડીસેમ્બરમાં તે જ બાળકને 10 માંથી 8 ગુણ તેના નિબંધ માટે આપશે. તમને લાગે છે કે

બીજા શિક્ષક પહેલાં શિક્ષક કરતાં વધુ છૂટથી ગુણ આપતા હોય. આ કિસ્સામાં સંપૂર્ણ મૂલ્યાંકન શક્તિ અને સમયની બરબાદી કરે છે કારણ કે તે હેતુ પૂર્તિ કરતું નથી અને બાળકની પ્રગતિ જણાવતું નથી બે શિક્ષકો દ્વારા અપાયેલા ગુણોના તફાવતનું બીજું પણ કારણ હોઈ શકે. એક શિક્ષક ભાષાની લંબાઈ, બાળક, કેટલી ભાષા પ્રદર્શિત કરે છે તે જોયું અને બીજા શિક્ષકે ભાષા કેટલી સાચી છે તે જોયું આ કિસ્સામાં પણ પ્રશ્ન મૂલ્યાંકન પદ્ધતિની સુસંગતતાનો રહે છે.

(3) પ્રક્રિયા સંચાલનની સુસંગતતા: ઔપચારિક કસોટીમાં પ્રક્રિયાની વિગત નક્કી કરેલી હોય છે તે પ્રમાણે જ અનુસરવાની હોય છે, તેમાં સૂચના સમય, ક્રમ વગેરે જણાવેલ હોય છે, આવું અનૌપચારિક કસોટીમાં થતું નથી. શિક્ષકની સૂચના પ્રતિક્રિયા વગેરે સ્વયં સ્ફૂરિત હોય છે. આ મુદ્દાઓ બાળકના દેખાવને ખૂબ જ અસર કરે છે. અનૌપચારિક પદ્ધતિ આપણે જોયું તેમ અસંગતતાથી ભરેલ છે. જે ઓછી કરવાની જરૂર છે. આ કેવી રીતે થઈ શકે ?

- પ્રશ્ન પત્રના માળખામાં (વાણી કે લેખિત) ખુલ્લા અને બધ્ધ પ્રશ્નો વચ્ચે તથા પ્રત્યક્ષ અને અપ્રત્યક્ષ તથા અનુમાનિત પ્રશ્નો વચ્ચે સમતુલન જાળવી રાખો. એકમ 4.2.2 (ટીએમટી) શિક્ષકે બનાવેલ કસોટીની માહિતીનો ઉપયોગ કરો. શાળામાં વિષયની પરીક્ષાના પ્રશ્ન પત્રનું માળખું હોય છે પણ આપણે ભાષા મૂલ્યાંકન પરીક્ષા સિવાય, તેનાથી અલગથી કરવાની વાત કરી રહ્યા છીએ. આથી પ્રશ્ન પત્રના માળખાનો પ્રશ્ન અગત્યનો છે.
- દરેક શિક્ષક વાપરી શકે તેનું મૂલ્યાંકનનું માળખું અને આયોજન તૈયાર કરો. દા.ત. બે જોડણીની ભૂલો માટે 1.2 ગુણ કાપવામાં આવશે. (આની જાણ વિદ્યાર્થીને કરવી) શિક્ષકોમાં જ્ઞાન અને ભાષાને અલગ કરવામાં સમસ્યા રહે છે. હવે જુઓ - વિજ્ઞાનના પ્રશ્ન પત્રમાં પ્રવાહીના બે લક્ષણો જણાવો તેવાં પ્રશ્ન છે. જવાબ કંઈક આવો છે.

(1) પ્રવાહીનો ચોક્કસ આકાર હોતો નથી. (2) પ્રવાહી ઉપર ઉપર ગોઠવી શકાતું નથી

આ જવાબને 3 માંથી કેટલા ગુણ આપી શકાય ? અયોગ્ય ભાષા, જોડણી અને વિરામ ચિન્હોના ગુણ કાપવા જોઈએ ? અથવા એક વિજ્ઞાન અને બીજા ભાષા માટે એમ અલગ ગુણ આપવા જોઈએ ? આ માટે ઘણી પદ્ધતિથી વિચારી શકાય ગમે તે પદ્ધતિ પસંદ કરો

પણ તે પધ્ધતિ શાળાના બધા જ શિક્ષકો એ ઉપયોગમાં લેવી જોઈએ. કસોટી આપવાના નિયમ શિક્ષકો માટે નક્કી કરો. જેથી વાતાવરણના પરિબળો જેમ કે સમય ગાળો બાળકના દેખાવને અસર કરે નહીં. પરિબળો જેમ કે સમયગાળો બાળકના દેખાવને અસર કરે નહીં. ટૂંકમાં નીચેના મુદ્દાઓ તમે સમજયા હશો..

- સુંસંગતતા, ઔપચારિક અને અનૌપચારિક મૂલ્યાંકન વચ્ચેનો અગત્ય તફાવત છે.
- અનૌપચારિક મૂલ્યાંકન ગુણવત્તા વધારવા માટે પધ્ધતિમાં, સાધન, પધ્ધતિ અને ઉપયોગની સુંસંગતતા લાવવી જોઈએ.
- શિક્ષકો અનૌપચારિક મૂલ્યાંકનમાં સુંસંગતતા લાવે પછી આ મૂલ્યાંકન પધ્ધતિસરનું બની શકે.

4.9.3 (બી) દસ્તાવેજ (નોંધ)

આપણે જોયું તેમ મૂલ્યાંકનનો હેતુ બાળકની હાલની સ્થિતિ, સ્તર જાણવાનો છે. ભાષા મૂલ્યાંકનને ભૂતકાળ, ભવિષ્યકાળ સાથે કઈ સાથે કી નિસ્ખત ખરી ? તેને ભૂતકાળ અને ભવિષ્ય કાળ સાથે ઘનિષ્ઠ સંબંધ છે. તમને હાલના ભાષા ઔપચારિક અનૌપચારિક મૂલ્યાંકનના ગુણ, સ્તર કહેવામાં આવે તો તમે બાળકની પ્રગતિ જમાવી શકો ? ના. તમે હાલનું સ્તર જાણી શકો પણ પ્રગતિ નહીં તો બાળકની પ્રગતિ જાણવા શું જરૂરી છે ? તમને તેનો પહેલાના મૂલ્યાંકનના ગુણ, સ્તર જાણવા જરૂરી છે. જેથી સરખામણી લઈ શકે તુલના શકે. ભાષા પ્રગતિનો અર્થ છે. બાળક ભાષાની એક કક્ષામાંથી બીજી કક્ષા તરફ ઈચ્છનીય સુધારો દર્શાવે છે. જો પ્રથમ કસોટીનું પરિણામ પ્રાપ્ત ન હોય તો બીજી કસોટીનું પરિણામ ઉપયોગી થતું નથી તુલના ત્યારે જ શક્ય બને જ્યારે પ્રથમ અને દ્વિતિય પરિણામ ઉપલબ્ધ હોય જો તુલના શક્ય નથી તો પ્રગતિનો નિર્દેશ થઈ શકે નહીં.

આથી દસ્તાવેજ નોંધનો ફાળો શૈક્ષણિક - ભાષા મૂલ્યાંકનમાં ખૂબ આવશ્યક છે શિક્ષકો આ નોંધની આવશ્યકતાને ગણકારતા નતી એવું જાણવા મળે છે. તેઓ આખરી પરીક્ષાના પ્રશ્નો પત્રો તપાસતી વખતે કે તુરંત પછી બાળકને અપાયેલ અગાઉની કસોટીના પેપરો ખોલીને તુલના કરે છે ? મોટાભાગના કરતા નથી તેઓ બાળકની પ્રગતિ કેવી રીતે નક્કી કરશે ? બાળક પાંચમાં ધોરણમાં 'પાસ' થયો મતલબને ઈતિહાસ, વિજ્ઞાન અથવા ગણિતમાં પ્રગતિ કરી તેનો

નિર્દેશ કરે છે પણ તે ભાષા માટે સાચું નથી આનો અર્થ એ થયો કે બાળક તેની ભાષા માટે સાચું નથી આનો અર્થ એ થયો કે બાળક તેની ભાષા નિયંત્રિત કર્યા વિના જ પાંચમા ધોરણમાંથી આગળ જતો રહ્યો. આ કિસ્સામાં અગાઉના પરિણામની નોંધ પ્રાપ્ત હતી પણ શિક્ષકે તુલના ન કરી તેથી ભાષા પ્રગતિનું મૂલ્યાંકન થયું નહીં. આથી નોંધ કરતાં તેનો ઉપયોગ વધુ ઉપયોગી છે.

અગાઉ કદા પ્રમાણે મૂલ્યાંકન ફક્ત ભૂતકાળ નહીં ભવિષ્યકાળ સાથે પણ સંબંધિત છે શિક્ષણ આપતી વખતે મૂલ્યાંકનનું પરિણામ નજર સમક્ષ રાખવું જોઈએ જે શિક્ષણ પછીના મૂલ્યાંકનનો આધાર બને છે. ફરીથી આ માટે નોંધ રાખવી આવશ્યક છે. તેમજ નોંધ રાખવા કરતાં તેનો ઉપયોગ વધુ અગત્યનો છે. શું શિક્ષકો એપ્રિલમાં તપાસાયેલી પેપરના પરિણામને આધાર રાખી જુનમાં શિક્ષણની શરૂઆત કરે છે ? આમ થતું નથી કરવામાં આવતું નથી આ ગંભીરતાપૂર્વક કરવું જોઈએ ત્યારે જ અનૌપચારિક મૂલ્યાંકન પધ્ધતિસરનું બનશે.

4.9.4 ફીડબેક (પ્રતિસાદ)

ભાષા મૂલ્યાંકન અગત્યનું છે કારણ કે તે શિક્ષકને બાળક વિશે માહિતી આપે છે પણ તે બાળકને શું માહિતી આપે છે ? ખરેખર બાળકને પણ તેમાંથી ખૂબ માહિતી પ્રાપ્ત થવી જોઈએ ભારતમાં આ ક્ષેત્રમાં શૈક્ષણિક ક્ષેત્રમાં અવગણવામાં આવે છે. મૂલ્યાંકનમાંથી બાળકને પધ્ધતિસરનું અને સ્પષ્ટ ચિત્ર મળવું જોઈએ જેથી તે પોતાની પ્રગતિ માટે ઈચ્છાપૂર્વક, સભાનતાથી પ્રયત્ન કરી શકે. બાળકને જુમાં નિબંધ લખવાનું કહેવામાં આવે છે. તમે કેવી રીતે નક્કી કરશો કે સપ્ટેમ્બરમાં બાળક પાંચથી વધારે ગુણ લાવશે ? તમે ખાતરીપૂર્વક નક્કી નહીં કરી શકે કરી શખો હવે બીજા બાળકનો દાખલો લઈએ. તે બાળક પણ જુનમાં નિબંધ લખે છે અને 10માંથી 5 ગુણ મેળવે છે તેની સાથે તેને નીચેની માહિતી આપવામાં આવે છે.

- તમને સ્વચ્છતા અને સારા હસ્તાક્ષરનો એક ગુણ મળે છે.
- તમારા બધા વાક્યો વ્યાકરણની દૃષ્ટિએ સારા હતાં સિવાય કે બે ભૂલ જે લાલ શાહીથી દર્શાવેલ. બાળકને સાચી વ્યાકરણની રચના બતાવાય છે.
- વાક્યનો ટીમ અને સંરચના યોગ્ય નથી
- પ્રસ્તાવના સંતોષજનક છે પણ પૂર્ણાહુતિ બરાબર નથી જેમાં બે ગુણ ગુમાવ્યા છે.

તમને લાગે છે કે બાળક ફરી વખત નિબંધ લખશે ત્યારે વધુ ગુણ મેળવે તેવી શક્યતા છે ? હા. કારણ કે તેને સ્પષ્ટ ચિત્ર આપવામાં આવ્યું છે કે તેણે શું કરવું અને શું ન કરવું બીજા શબ્દોમાં તેને જાણકારી છે કે તેણે કઈ વર્તણૂક મજબૂત ને કઈ ભૂલોથી દૂર રહેવું. આથી યાદ રાખો કે મૂલ્યાંકન શિક્ષક તેમજ બાળક બંનેને ફીડબેક આપે છે. શિક્ષક સ્પષ્ટ નિર્દેશ દ્વારા પધ્ધતિસરનું ફીડબેક આપી શકે. આ પ્રક્રિયા નીચે પ્રમાણે અનુસરવી.

શિક્ષક વિદ્યાર્થીને ભણાવે છે

બાળક ભાષાના પ્રશ્નોના જવાબ આપે છે

જવાબનું પૃથક્કરણ

ફીડબેક શિક્ષકને ફીડબેક વિદ્યાર્થીને

પરિણામ અને ફીડબેક ભવિષ્યનાં શિક્ષણ સાથે જોડો

ફીડબેક આપવાની પધ્ધતિઓ

- વિદ્યાર્થી સાથે ચર્ચા

- જવાબ પત્ર સ્પષ્ટ, વિગતવાર નોંધ, સૂચના લખો

- રંગીન પેન દ્વારા ભૂલો અથવા સારા મુદ્દાઓ દર્શાવો

- મૂલ્યાંકનનું પરિણામ સમજવામાં વાલીને સામેલ કરો

- પેપર તપાસતી વખતે, ગુણ આપતી વખતે વિદ્યાર્થીને બાજુમાં બેસાડો

- અત્યારનું અને અગાઉનું જવાબપત્ર સાથે વાંચવા આપો.

4.10 સારાંશ

- મૂલ્યાંકન જટિલ પ્રક્રિયા છે જે હાલની સ્થિતિ, સ્તર કક્ષા જાણવા માટે ઉપયોગી છે.
- શ્રવણમંદના શિક્ષણના ક્ષેત્રમાં ભાષા મૂલ્યાંકન વિસ્તૃત ક્ષેત્ર છે અને અગત્યની ભૂમિકા છે.
- મૂલ્યાંકન પધ્ધતિઓ ખૂબ જ ઔપચારિક થી ખૂબ જ અનૌપચારિકના ક્રમમાં સળંગ સાંકળરૂપે ગોઠવી શકાય.
- શ્રવણમંદના શૈક્ષણિક ક્ષેત્રમાં ભારતીય ભાષામાં ઔપચારિક સ્ટાન્ડર્ડ ભાષા કસોટી વિકસાવવી, સ્વીકારવી અને તેનો ઉપયોગ કરવો આ દૂરનું સ્વપ્ન છે.
- હાલમાં શાળામાં વપરાતી અનૌપચારિક ભાષા કસોટીઓને ગુણ મુદ્દાને ગંભીરતાથી લઈને પધ્ધતિસર બનાવવી જોઈએ - સુંસગતતા, ફીડબેક, નોંધ (દસ્તાવેજ).

4.11 સ્વાધ્યાય

નીચેના ખ્યાલ/પારિભાષિક શબ્દો વર્ણવો

1. ભાષા મૂલ્યાકનનો હેતુ
2. વિશ્વનિયતા અને સ્વીકૃતિ (માન્યતા)
3. બ્લ્યુ પ્રિન્ટ (પ્રાથમિક યોજના)
4. યોગ્ય મૂલ્યાકન પધ્ધતિની પસંદગી
5. નોંધ (દસ્તાવેજ) અને ફીડબેક

નીચેના વચ્ચેનો (તફાવત) ભેદ :

1. વસ્તુની માપણી અને ભાષાની માપણી
2. ઔપચારિક અને અનોપચારિક ભાષા મૂલ્યાકન
3. સાધન આધારિત અને વપરાશકર્તા આધારિત
4. સારવાર પહેલાં અને સારવાર પછીનું મૂલ્યાકન
5. ભાષા પ્રાપ્તિ અને ભાષા રજૂઆતનું મૂલ્યાકન

4.12 એસાઈનમેન્ટ

1. એત સર્વે કરો જેમાં 10/15 શિક્ષકો દ્વારા ભાષા મૂલ્યાકનની નોંધ રાખવાની આદતની સમીક્ષા કરો
2. અહીં ચર્ચા કરી તેમાંની બે કસોટી - બે સામાન્ય અને બે શ્રવણમંદ બાળકોને આપો
3. ચોથા ધોરણમાંની વિજ્ઞાન અથવા ભૂગોળની ચોપડી લો અને એક પાઠ પસંદ કરી તેને માટે (TMT) બતાવો (શિક્ષકે બનાવેલ કસોટી)

4.13 સંદર્ભ

1. બેન્ય (1992) કોમ્યુનિકેશન સીલ્સ ઈન હીયરીંગ ઈમ્પર્ડ ચિલ્ડ્રન, ડેફનેસ, ડેવલપમેન્ટ અને લીટરસી, વેબ્સ્ટર, એલેક (1986) ગ્રેટ બ્રિટન
2. ગ્રિગોરી નાઈટ (1998), ઈસ્યુઝ ઈન ડેફ એજ્યુકેશન. કોમવેલ પ્રેસ.
3. હુડાર, અસ્મિતા (2001) લેગ્વેજ એસેસમેન્ટ પ્રેક્ટિસીઝ ઈન એજ્યુકેશન ઓફ ચિલ્ડ્રન વીથ હીયરીંગ ઈમ્પેરમેન્ટ (અન પબ્લીશ ડેવર્ટેશન)
4. કારન્ય પ્રતિભા (1993) ગ્રોથ ઓફ લેગ્વેજ પેથોલોજી ઈન ઈન્ડિયા : ઈવેલ્યુએશન કરન્ટ સ્ટેટસ એન્ડ ફ્યુચર ટ્રેન્ડ્ઝ. સ્પીચ હીયરીંગ ઈન ઈન્ડિયા થર્ટી ઈયર્સ 53-60
5. મેથ્યુએન એન્ડ ક્વિં. લંડન

6. પાઉલ પીટર વી, ક્વીગલી સ્ટીફન પી (1994) લેગ્વેજ એન્ડ ડેફનેશ, સીગ્લુલટ પબ્લીશીંગ : સાન ડેઈગો
7. પોહામ જેમ્સ ડબલ્યુ (1993) એજ્યુકેશનલ, ઈવેલ્યુએશન, ન્યુ જર્સી : પ્રીન્ટાઈસ હોલ
8. સેન્ડર્સ, ડેરિક એ. (1993) મેનેજમેન્ટ ઓફ હીયરીંગ ન્યુ જર્સી હોલ
9. સાવિત્રી એસ. આર. (1993) ગ્રોથ ઓફ સ્પીસ સાયન્સીઝ : ઈવેલ્યુએશન્કરન્ટ સ્ટેટસ એન્ડ ફ્યુચર ટ્રેન્ડઝ. સ્પીચ એન્ડ હીયરીંગ ઈન ઈન્ડિયા : થર્ટ ઈયર્સ 61-31
10. વૈદ્યનાથન આર (1990) ટેસ્ટીંગ, ઈન્ટરપ્રીન્ટીંગ એન્ડ રીપોર્ટીંગ પ્રોસીજર્સ ઈન લેગ્વેજ ઈવેલ્યુએશન ઈન ચિલ્ડ્રન એન્ડ હીયરીંગ સ્ટેટસ - ધ આઈ.એસ.એ. બેટરી (213-220)
11. વસન્તા ડુગીરાલા (1993) ઈનપુટ ફોમ ધ લીગ્વીસ્ટીક ફોર ધ ગ્રોથ ઓફ સ્પીચ એન્ડ હીયરીંગ પ્રોફેશન િન ઈન્ડિયા. સ્પીચ એન્ડ હીયરીંગ - થર્ટ ઈયર્સ 72-89
12. વ્હુર પબ્લીશર્સ : લંડન
13. પોશીન્ગા ઈટાનો સી એન્ડ ડોવની ડી.એમ. (1992) વ્હેન એ સ્ટોરી ઈઝ નોટ એ સ્ટોરી : એ પ્રોસેસ એનાલીસીઝ ઓફ ધ રીટન લેગ્વેજ ઓફ ધ હીયરીંગ ઈમ્પર્ડ : ધ વોલ્ટા રીવ્યુ 94-131-158

: રૂપરેખા :

5.0 હેતુઓ

5.1 પ્રસ્તાવના

5.2 મૂળભૂત ભાષા યોગ્યતા એટલે શું?

5.2.1 ભાષા

5.2.2 ભાષાકીય યોગ્યતા

5.2.3 ભાષા યોગ્યતાના બે સ્તર (કક્ષા)

5.2.3.1 મૂળભૂત ભાષા યોગ્યતા

5.2.3.2 મૂળભૂત ભાષા યોગ્યતાના સ્તરે, ભાષાના વિવિધ
ઉપયોગ

5.2.3.3 વિકસીત ભાષા યોગ્યતા

5.3 મૂળભૂત ભાષા યોગ્યતા (BLL)ને સંબંધિત શ્રવણમંદ બાળકોના

ભાષા અને શિક્ષણના પ્રશ્નો

5.3.1 શાળા પ્રવેશ વખતે સાંભળતા બાળકની ભાષાની સ્થિતિ (સ્તર/કક્ષા)

5.3.2 શાળા પ્રવેશ વખતે શ્રવણમંદ બાળકની ભાષા વિકાસનું સ્તર

5.3.3 મૂળભૂત ભાષા યોગ્યતા (BLL)માં સમાવિષ્ટ ખાસ

વિશિષ્ટ ભાષા કૌશલ્યો

5.4 વાક્ય રચનાના મૂળભૂત પ્રકારો

5.4.1 અર્થ વ્યવસ્થાની કક્ષા

5.4.2 મૂળભૂત અર્થ સંબંધો

5.4.3 અર્થની કક્ષા (સ્તર)

5.5 મૂળભૂત ભાષા યોગ્યતાની પ્રાપ્તિનું મૂલ્યાંકન

5.5.1 સાંભળતા બાળકોમાં ભાષા વિકાસ

5.5.2 મૂળભૂત ભાષા યોગ્યતા પ્રાપ્ત કરતાં પહેલાં મૂલ્યાંકન

5.5.3 મૂળભૂત ભાષા યોગ્યતાનું મૂલ્યાંકન

5.5.4 મૂલ્યાંકન માટેની સામાન્ય સૂચનાઓ

5.5.5 અંગ્રેજી અને હીન્દી વાક્યરચના અને ભારતીય ભાષામાં

વપરાતા વિભક્તિ પ્રત્યયોની કસોટી

5.6 મૂલ્યાંકન માટે પ્રતિભાવની (જવાબ) નોંધ

5.6.1 ભાષા ઉપયોગની નોંધ માટેનું પત્રક

5.7 સારાંશ

5.8 સ્વાધ્યાય

5.9 શૈક્ષણિક કાર્ય

5.10 સંદર્ભ

5.0 હેતુઓ

વિદ્યાર્થીઓ આ એકમના અભ્યાસ પછી.

બી.એલ.સી. મૂળભૂત ભાષા યોગ્યતા એટલે શું ? તે જાણી શકાશે ?

મૂળભૂત ભાષા યોગ્યતા અને વિકસીત ભાષા યોગ્યતા વચ્ચેનો તફાવત સમજાવી શકશો.

શ્રવણમંદ બાળકને મૂળભૂત ભાષા યોગ્યતા પ્રાપ્ત કરવામાં પડતી મુશ્કેલી વર્ણવી શકશે.

બાળકની મૂળભૂત ભાષા યોગ્યતાની ક્ષમતાનું શબ્દ (રૂપઘટક) અને વાક્ય (સીન્ટેક્સ) કક્ષાએ મૂલ્યાંકન કરી શકશે.

વિવિધ કસોટીના મુદ્દાઓની પ્રતિક્રિયા નોંધી શકશે.

5.1 પ્રસ્તાવના

શાળા શિક્ષણની સંપૂર્ણ પ્રક્રિયાનો આધાર બાળકની વાતચીત માટે વાણીનો ઉપયોગ કરવાની ક્ષમતા પર રહે છે. એટલા માટે બાળક શાળામાં પહેલા ધોરણમાં પ્રવેશ મેળવે તે પહેલા બાળક મૂળભૂત ભાષા યોગ્યતા પ્રાપ્ત કરી લે તેવી વ્યવસ્થા કરવી.

આ એકમમાં આપણે ‘ભાષા’ ‘ભાષા યોગ્યતા’ જેવા ખ્યાલો અને ભાષા વિકાસની પ્રક્રિયા સાંભળતા બાળકોને અનુલક્ષીને ટૂંકમાં ચર્ચાશું

‘મૂળભૂત ભાષા યોગ્યતા’ (બી.એલ.સી.) અને ‘વિકસીત ભાષા યોગ્યતા’ સમજાવવામાં આવશે. આપણે સાંભળતા બાળકોમાં મૂળભૂત ભાષા યોગ્યતાને અસર કરતાં પરિબળો પણ જોઈશું અને મૂલ્યાંકનની અનૌપચારિક પદ્ધતિઓ જોઈશું.

5.2 મૂળભૂત ભાષા યોગ્યતા એટલે શું ?

(બી.એલ.સી.) મૂળભૂત ભાષા યોગ્યતાનો ખ્યાલ સમજવા માટે, ‘ભાષા’ અને ‘ભાષા યોગ્યતા’ ને સ્પષ્ટપણે સમજી લેવા જોઈએ.

5.2.1 ભાષા

ભાષાની ઔપચારિક વ્યાખ્યાઓ આપણે એકમ (2) માં જોઈ, અહીં આપણે ભાષાની વ્યાખ્યા કાર્યની દૃષ્ટિથી કરીશું.

ભાષા એ વપરાશકર્તાના મગજમાં / મનમાં રહેલો સંકેત છે. ભાષા

જ્ઞાન છે અને તેથી તેનું સીધું નિરિક્ષણ શક્ય નથી. વ્યક્તિને જોઈને કે કઈ ભાષા કેટલી ક્ષમતાથી બોલી શકશે તે કરી શકાય નહીં તે વ્યક્તિ બોલે ત્યારે જ આપણે ભાષા જાણી શકીએ. તમે જાણો છો તેમ ભાષા જે આપણે ઉપયોગમાં લઈએ છીએ તે ફરીથી માનવી જ વાપરી શકે છે અને તેનો ઉપયોગ કરી આપણે ભૂત, ભવિષ્ય અને વર્તમાન વિશે વાતચીત કરી શકીએ છીએ. ભાષા એ મગજમાં રહેતું અવાજ, અર્થ અને રચનાને લગતું જ્ઞાન છે.

સાંકેતિક ભાષા થોડી જુદી છે. તેમાં અર્થ મેળવવા અને આપવા માટે અવાજ (ધ્વનિનો) પદ્ધતિનો ઉપયોગ થતો નથી. તેમાં દૃશ્ય સંકેતોનો ઉપયોગ થાય છે. જેવા કે મેન્યુઅલ સાયન્સ (શારીરિક ઈશારા), મોઢાના હાવભાવ, શરીરની સ્થિતિઓ વગેરે. તે સાંકેતિક ભાષાના નિયમ પ્રમાણે આ બધાનો વાતચીત માટે ઉપયોગ થાય છે. શ્રવણમંદ બાળક શાળામાં તેના મિત્રો પાસેથી તથા પુખ્ત શ્રવણમંદ પાસેથી સાંકેતિક ભાષા શીખે છે, જેમ સાંભળતા બાળકો વાણી તેમના વાતાવરણમાંથી શીખે છે. શ્રવણમંદ સમાજની સાંકેતિક ભાષાની ચર્ચા અહીં કરીશું નહીં.

વિચારો : આપણે ભાષા વિશે શું જાણીએ છીએ જ્યારે આપણે તેને માતૃભાષા કરીએ.

ભાષા સઘન એકમ છે, જેના દરેક પાસાનો એકબીજા પર પરસ્પર આધારિત છે. તેમ છતાં સમજવાની અને વર્ણવવાની સગવડતા ખાતર, ભાષા શાસ્ત્રીઓ સહમત છે કે ભાષા જ્ઞાન ચાર મુખ્ય પાસાંઓ ધરાવે છે.

1. **ધ્વન્યાત્મક પાસું :** વાણીના ધ્વનિઓ (ઘટક, ફોનિય) જે એકલા કોઈ અર્થ ધરાવતા નથી. દા.ત. /બ/,/મ/,/ક/,/આ/,/ઉ/ વગેરે.
2. **અર્થ વ્યવસ્થા :** (સીમેન્ટીક કોમ્પોનન્ટ) : જેમાં (1) વાણીના ધ્વનિઓ જોડીને બનતા શબ્દો. આ શબ્દો, વસ્તુ, ક્રિયા, ખ્યાલ વગેરેને દર્શાવવા વપરાય છે. (2) વાક્યો શબ્દોની અર્થપૂર્ણ રીતે જોડીને બને છે.
3. **રચના (શબ્દ-વાક્ય) :** (સીન્ટેક્સ્ટીક કોમ્પોનન્ટ) આ નિયમો જાણીએ છીએ પણ કરી શકીશું નહીં.
તેના વડે વ્યાકરણની દૃષ્ટિએ યોગ્ય વાક્ય લખાવી શકીશું.
અર્થપૂર્ણ વાક્યો બનાવી શકીશું.

4. ઉપયોગ : (પ્રેગમેટીક કોમ્પોનન્ટ) : ભાષા ઉપયોગનું જ્ઞાન, આ આપણને પરિસ્થિતિને યોગ્ય વાતચીત કરવાની ક્ષમતા આપે છે. દા.ત.

“યાર, થોડું ખસો !”

“સર, મહેરબાન તમે થોડું ખસશો !”

બન્ને વાક્યો / વ્યાકરણની દૃષ્ટિએ સાચાં છે. પણ પહેલું વાક્ય તમે મિત્ર સાથે અને બીજું વડીલ કે અજાણી વ્યક્તિ સાથે ઉપયોગમાં લેશો.

તમારે જાણવું જોઈએ કે દરેક ભાષાને તેના ખાસ ધ્વનિઓ હોય છે અને તે ધ્વનિઓમાંથી તે ભાષાના શબ્દો બને છે. દરેક ભાષાને શબ્દોને વાક્યોમાં ગોઠવવાના પોતાના વિશિષ્ટ નિયમો હોય છે. દરેક બાળક પોતાના વાતાવરણમાં બોલાતી ભાષા આપોઆપ જ શીખી જાય છે. નિષ્ણાંતો કહે છે - દરેક સાંભળતા બાળક અને શ્રવણમંદ બાળક (જે મેન્ટલી રીટાર્ડેડ નથી) પાસે ભાષાના નિયમો તારવવાની અને શીખવાની જન્મજાત ક્ષમતા હોય જે છે.

બીજી અગત્યની બાબત એ છે કે જે ભાષા સમજવાનું અને બોલવાનું કોઈક સંદર્ભમાં જ થાય છે. એટલે કે આપણે હંમેશા કોઈ વિષય બાબતે વાતચીત કરીએ છીએ. ભાષા એ વ્યાકરણની ચોપડીમાંથી વ્યાકરણનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાની પ્રક્રિયા નથી. આપણે તેનો ઉપયોગ કરવાનું જાણીએ છીએ. આપણે લોકો સાથે કેવી રીતે વાત કરવી, પરિસ્થિતિ પ્રમાણે વાત કરવાનું જાણીએ છીએ. આપણે ભાષાકીય રીતે કેવી રીતે વર્તવું તે જાણીએ છીએ અને તેને જ ‘ભાષા યોગ્યતા’ કહે છે. જે વ્યક્તિ ભાષાને દરેક પરિસ્થિતિમાં, યોગ્ય રીતે અને યોગ્ય રચના પ્રમાણે ઉપયોગમાં લઈ શકે, તેની પાસે યોગ્ય ભાષા ક્ષમતા છે તેમ કહી શકાય.

5.2.2 ભાષા / ભાષાકીય યોગ્યતા

ભાષા કૌશલ્યો - બે ક્ષેત્ર વિભાગ

પ્રાપ્તિના કૌશલ્યો (Receptive Skill)

- ફક્ત સાંભળીને સમજવું

- સાંભળી + વાંચીને સમજવું

- શબ્દ માટેના સંકેતો વાંચીને અને હાથકલ દ્વારા

- લખાણ વાંચીને

બોલવાના કૌશલ્યો - વાણી દ્વારા

વાણીના કૌશલ્યો - શબ્દ માટેના સંકેતો અને હાથ .. દ્વારા

(Expressive Skill) - લખીને

માતૃભાષા બોલનાર વ્યક્તિની ભાષા સમજવાની, ફક્ત ભાષાકીય પ્રતિકોનો ઉપયોગ કરીને (વાણી-લખાણ), શબ્દોનો ઉપયોગ કરીને તેમજ બાહ્ય સંદર્ભની મદદ વિના (ઈશારા-પોઈન્ટીંગ), પરિસ્થિતિ અનુરૂપ વાક્ય રચના કરવાની ક્ષમતાને 'ભાષાકીય યોગ્યતા' કહે છે. ભાષા પોતે જ સંદર્ભ પૂરો પાડશે. જે સાંભળનારને (વાંચનારને) પોતાની અંદરનો સંદર્ભનો ઉપયોગ કરવા મદદ કરશે. આમાં સાંભળનાર યાદ કરવાનો અને પોતાના અનુભવ અને પ્રાપ્ત જ્ઞાનનો ઉપયોગનો સમાવેશ થાય છે.

કુદરતી રીતે ભાષા પ્રાપ્ત કરવા માટે એ અનિવાર્ય છે કે બાળકને સંપૂર્ણ અને પૂર્ણ વ્યાકરણવાણી ભાષાનો સંપર્ક મળે, જે વિવિધ પરિસ્થિતિમાં વાતચીતને સંદર્ભ અને અર્થ પૂરો પાડે છે. આ સંપર્ક પૂરતા સમય સુધી અને શ્રવણમંદ બાળક માટે ઉચ્ચ ગુણવત્તા શિક્ષણ સાથે (4 થી 5 વર્ષ) મળવો જોઈએ જેથી બાળક ભાષાના નિયમો આપોઆપ શીખી શકે, શબ્દ ભંડોળ વિકસાવી શકે. એ જાણવું જરૂરી છે કે કૌશલ્ય અને ભાષાનું વાતાવરણ બંને ભાષા વિકાસ માટે સરખાં અગત્યનાં પાસાં છે.

5.2.3 ભાષા યોગ્યતાના બે સ્તર (કક્ષા) :

અનુભવ એવું જણાવે છે કે શ્રવણમંદ બાળકોને ભાષા પ્રાપ્તિમાં અને શાળાકીય શિક્ષણ પ્રાપ્ત કરવામાં ખૂબ મુશ્કેલીનો સામનો કરવો પડે છે. તેમની વાંચવાની ક્ષમતા ખૂબ જ નબળી હોય છે. તેઓ પોતાની રીતે વ્યાકરણની દૃષ્ટિએ સાચાં, યોગ્ય વાક્યો બનાવી શકતા નથી અને પોતાના વિચારો યોગ્ય ભાષામાં રજૂ કરી શકતા નથી.

શ્રવણમંદને ભાષા શિક્ષણ આપતી વખતે શિક્ષકને પડતી મુશ્કેલી સમજવા માટે આપણે 'ભાષા યોગ્યતા' ને બે કક્ષા છે તેમ માનીશું.

'મૂળભૂત ભાષા યોગ્યતા' અને

'વિકસીત ભાષા યોગ્યતા'

બીજી યોગ્યતાને 'શાળાની ભાષા યોગ્યતા' કહે છે કારણ કે તેનો વિકાસ શાળામાં થાય છે. સાંભળતી વ્યક્તિઓ પણ પુખ્તતા પ્રાપ્ત કરે અને દુન્યવી જ્ઞાન અનુભવ દ્વારા પ્રાપ્ત કરે છે જે તેની ભાષા યોગ્યતાને વિકસાવે છે.

5.2.3.1 મૂળભૂત ભાષા યોગ્યતા

દરેક સાંભળતું સામાન્ય બાળક ફક્ત સાંભળીને જ 3-4 વર્ષ સુધીમાં ભાષા વિકાસ કરી લે છે. બાળક ભાષાનો ઉપયોગ રોજના કાર્યોમાં કરી શકે છે પણ તેનો ઉપયોગ તેના અનુભવ અને તાત્કાલિક સંદર્ભ પૂર્તો મર્યાદિત રહે છે. આમાં મુખ્યત્વે 2000 શબ્દનો ઉપયોગી શબ્દભંડોળ જે રોજના કાર્યો વાતચીતમાં ઉપયોગી છે, વાણી (ભાષા) સમજવાની ક્ષમતા અને સૂચના સાચા વ્યાકરણવાળા વાક્યો બનાવવાની ક્ષમતા - વિધાન, વિનંતી, સૂચના, પ્રશ્ન અને કેટલાક જટિલ વાક્યોનો સમાવેશ થાય છે. તથા વાક્યમાં અને પણ જો તો વગેરેનો પણ ઉપયોગ કરે છે. વાક્યો પરિસ્થિતિની જરૂરિયાત મુજબનાં હોય છે.

5.2.3.2 મૂળભૂત ભાષા યોગ્યતાના સ્તરે, ભાષાના વિવિધ ઉપયોગ

ભાષાના ઉપયોગમાં ભાષા પ્રાપ્તિ અને રજુઆતનાં વિવિધ પાસાંઓનો સમાવેશ થાય છે.

મૂળભૂત ભાષા યોગ્યતાનો મુખ્ય મુદ્દો એ છે કે બાળક એવી કક્ષાએ પહોચ્યું છે, જ્યાં તેણે ઉપયોગી શબ્દ ભંડોળ અને ભાષાના મૂળભૂત બંધારણ પર નિયંત્રણ પ્રાપ્ત કરી લીધું છે. તે વિવિધ રીતે જોવા મળે છે.

સેન્ટર ફોર લેંગ્વેજ ઈન પ્રાયમરી એજ્યુકેશન, લંડનના જણાવ્યા પ્રમાણે 3-4 વર્ષના બાળકને અનુકુળ પરિસ્થિતિ અને યોગ્ય તક આપવામાં આવે તો તેઓ નીચેના હેતુઓ માટે ભાષાનો ઉપયોગ કરશે.

પોતાના હક જાળવવા, પોતાનો રસ જાળવવા તથા સગવડતા અને આનંદ જાળવી રાખવા.

લોકો સાથે સંબંધ બાંધવા અને જાળવવા.

હાલનો અનુભવ જણાવવા માટે

જે બાળકો ઘરમાં રહે છે - ઘરનું વાતાવરણ મેળવે છે તેમની ભાષાનાં ઉપયોગ નીચેના કાર્યો માટે કરે છે, જે બાળકને આ વાતાવરણ સંપર્ક નથી મળતો તેઓ ભાષા વિકાસ ઓછો કરે છે.

ભૂતકાળનો અનુભવ જણાવવા

પોતાના અને લોકોના કાર્ય નિર્દેશ માટે

ભવિષ્યકાળ અને અપેક્ષા જણાવવા માટે

કારણ જાણવા અને આધારિત સંબંધો જોવા જાણવા (શા માટે જો/તો, વગેરેનો ઉપયોગ કરે છે.)

પ્રશ્નોના નિરાકરણ માટે, વિચારે અને નિરાકરણ શોધે

વર્તનને યોગ્ય જણાવવા

પોતાની અને લોકોની લાગણી દર્શાવવા

5.2.3.3 વિકસીત ભાષા યોગ્યતા

5-6 વર્ષે આ બાળકો ભાષાનો ઉપયોગ ખૂબ અસરકારક રીતે કરી શકે છે. પણ શાળામાં દાખલ થવાની ઉંમરે, / શબ્દ ભંડોળનો જથ્થો (સંખ્યા) અને અર્થની દૃષ્ટિએ આ વિકાસ ખૂબ જ અપૂરતો છે. પુખ્ત વ્યક્તિની ભાષા યોગ્યતા, વ્યાકરણમાં નિયમોમાં 14/15 વર્ષ સુધી પ્રાપ્ત થતી નથી.

મૂળભૂત ભાષા યોગ્યતાની કક્ષા પછી નીચેના પરિબળો, વિકસીત ભાષા યોગ્યતાના વિકાસમાં પારસ્પરિક ભૂમિકા ભજવે છે.

- પુખ્તતા : શારીરિક, ક્રિયાત્મક (મોટર) અને બૌદ્ધિક
- હંમેશા વિકસનો રહેતો અનુભવ ભંડોળ
- શાળાનું શિક્ષણ અને પર્યાવરણ
- યોગ્ય ભાષાનો સંપર્ક

એ યાદ રાખવું જોઈએ કે બાળક આગળના સ્તરે વિકાસ કરે તે પહેલા જે તેણે મૂળભૂત ભાષા યોગ્યતા પ્રાપ્ત કરી લીધી હોવી જોઈએ જેની વિગત નીચે પ્રમાણે છે.

5.3 મૂળભૂત ભાષા યોગ્યતા (BLL)ને સંબંધિત શ્રવણમંદ બાળકોના ભાષા અને શિક્ષણના પ્રશ્નો

હવે આપણે સાંભળતા અને શ્રવણમંદ બાળકની ભાષા કક્ષાના તફાવત પર એક દૃષ્ટિ કરીશું.

5.3.1 શાળા પ્રવેશ વખતે સાંભળતા બાળકની ભાષાની સ્થિતિ (સ્તર/કક્ષા)

મૂળભૂત ભાષા યોગ્યતા બાળક માટે બે હેતુ પૂરા કરે છે.

વાતચીત કરવાનું સશક્ત સાધન પ્રાપ્ત થાય છે, જેના વડે બાળક બોલી શકે અને ભાષા સમજી શકે.

દુનિયાનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવામાં તેનું માળખું તૈયાર કરવામાં એક મધ્યસ્થી તરીકે ભાષા કાર્ય કરે છે. બાળક ઉપર જણાવેલ મૂળભૂત ભાષા યોગ્યતા સાથે શાળામાં દાખલ થાય છે. આ મૂળભૂત ભાષા યોગ્યતા

(BLL) એક પાયો અને સાધન તરીકે વર્ગમાં સૂચના પ્રાપ્ત કરવામાં ઉપયોગી છે.

(BLL) મૂળભૂત ભાષા યોગ્યતા દ્વારા જ બાળક શાળામાં લખવા વાંચવાના કૌશલ્યો વિકસાવે છે. બાળક મૌખિક ભાષામાં જે જાણે છે તે જ વાંચતા શીખે છે.

પાઠ્યપુસ્તક અને પ્રાથમિક શાળાનો અભ્યાસ આયોજિત કરતી વખતે આ મૂળભૂત ભાષા યોગ્યતા હશે જ તેમ સ્વીકારી લેવામાં આવે છે. આથી ધ્યાન જ્ઞાન ઈતિહાસ, વિજ્ઞાન, ગણિત વગેરે પર રહે છે અને ભાષા પર નહીં. ભાષાના પાઠ્ય પુસ્તકોમાં પણ હેતુ મૂળભૂત ભાષા યોગ્યતા વિકાસનો ન રહેતાં અક્ષર જ્ઞાન, વ્યાકરણ અને સાહિત્ય વિકાસનો થઈ જાય છે.

5.3.2 શાળા પ્રવેશ વખતે શ્રવણમંદ બાળકની ભાષા વિકાસનું સ્તર (કક્ષા)

4-6 વર્ષના શ્રવણમંદ બાળકો જ્યારે શાળામાં દાખલ થાય છે ત્યારે તેમની મૌખિક વાતચીત કરવાની ક્ષમતા વિકસી હોતી નથી. તેમની પાસે જન્મજાત બૌદ્ધિક ક્ષમતા (કૌશલ્ય), જે ભાષા, વાણી પ્રાપ્ત કરવા માટે જરૂરી છે તે તો હોય જ છે. મધ્યમ કે તીવ્ર શ્રવણમંદતા ધરાવતાં બાળકો, બહુ થોડા શબ્દો સાંભળે છે અને થોડાંક અયોગ્ય વ્યાકરણવાળાં વાક્યો બોલે છે. પણ જે બાબતો જન્મથી જ અથવા જન્મ પછી તરત અતિતીવ્ર શ્રવણમંદતા પ્રાપ્ત કરતા હોય છે. તેઓ તેમની આસપાસ હંમેશા બોલાતી ભાષા પ્રાપ્ત નથી કરી શકતા. સાંભળતા બાળકો જે ભાષા શરૂઆતના વર્ષોમાં સાંભળે છે તેનો અનુભવ, ઉત્તેજના આ શ્રવણમંદ બાળકોને થતો નથી. આ બાળકોને જો તાત્કાલિક અસરથી 4-5 વર્ષ સુધી સઘન તાલીમ આપવામાં ન આવે તો તેઓ ભાષા વિકાસ કરી શકશે નહીં.

શ્રવણમંદ બાળકોની શાળામાં મૂળભૂત ભાષા યોગ્યતા પ્રાપ્ત કરવાના પ્રયત્નો અકાળે જ બાળમૃત્યુ પામે છે. શાળામાં આવતાં પહેલાં હજુ તો બાળક થોડા શબ્દ અને વાક્યો શીખે છે ત્યાં જ પહેલા ધોરણમાં પાઠ્ય પુસ્તકનો ઉપયોગ શરૂ થઈ જાય છે. બાળકોએ હજુ ભાષાના બંધારણ પર નિયંત્રણ પ્રાપ્ત કર્યું નથી અને તેમનો શબ્દ ભંડોળ નહિવત છે. આથી પાઠ્ય પુસ્તકમાંથી યોગ્ય ભાષા ઉપયોગ કે જ્ઞાન કૌશલ્યો પ્રાપ્ત કરવાં એ આ બાળકની ક્ષમતાની બહાર છે. પરિણામ એ આવે છે કે આ બાળકો નથી યોગ્ય ભાષા પ્રાપ્ત કરતાં કે નથી જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરતાં, તેઓ થોડાં પ્રશ્નો અને જવાબ યાદ રાખીને શાળાની પરીક્ષા પાસ થઈ જાય છે.

એવો નિર્ણય કરી શકાય કે આ શ્રવણમંદ બાલકોની મૂળભૂત ભાષા યોગ્યતા વિકસાવવા માટે, તેમના શિક્ષણકાળ દરમ્યાન, યોગ્ય અભ્યાસક્રમ બનાવી અને તેનું અમલીકરણ કરવું જોઈએ અને (BLL) વિકસાવી અશક્ત બનાવવા પ્રયત્નો કરવા જોઈએ.

વિચારો : અત્યાર સુધી આપણે BLL માટે જરૂરી કૌશલ્યની ચર્ચા કરી તમે ચોક્કસ જણાવી શકો કે આ કૌશલ્યો ક્યા છે અને તેને કેવી રીતે પૂછી શકીએ ?

5.3.3 મૂળભૂત ભાષા યોગ્યતા (BLL)માં સમાવિષ્ટ ખાસ વિશિષ્ટ ભાષા કૌશલ્યો

આપણે જોયું તેમ મૂળભૂત ભાષા કૌશલ્ય એ એવી કક્ષા (સ્તર) છે જ્યાં બાળક ઉપયોગી શબ્દ ભંડોળ જે દરરોજ ઉપયોગમાં આવી શકે અને ભાષા ઉપયોગના વ્યાકરણના મૂળભૂત સિદ્ધાંતો પર નિયંત્રણ ધરાવે છે. જે બાળક સાંભળે છે તેને માટે આ ખૂબ સરળ છે પણ જે બાળક શ્રવણમંદ છે અને જે વાણીના ધ્વનિઓ સાંભળી શકતો નથી તેને માટે આ મૂળભૂત ભાષા યોગ્યતાનું કૌશલ્ય વિકસાવવું ખૂબ મુશ્કેલ બાબત છે. તેને મૌખિક ભાષાનો ઉપયોગ શીખવાડવો પણ ખૂબ મુશ્કેલ છે.

5.4 વાક્ય રચનાના મૂળભૂત પ્રકારો

મૂળભૂત વ્યાકરણનો ખ્યાલ કોમોસ્કીના કર્નેલ વાક્ય પ્રકારોને મળતો આવે છે. અંગ્રેજી ભાષામાં હામેલ (1971) અને સ્ટ્રેંગના (1977) સૂચવ્યા પ્રમાણે કર્નેલ વાક્યોના મુખ્ય પાંચ પ્રકારો છે. આ ખ્યાલ ભારતીય ભાષાઓને પણ નીચે જણાવ્યા પ્રમાણે અપનાવી શકાય જો કે ભારતીય ભાષાઓમાં વાક્યના ઘટકોનો ક્રમ જે તે ભાષાના રચનાના (વ્યાકરણના) નિયમો અનુસાર બદલાય છે.

સામાન્ય રીતે પ્રકારો - સાદાં - સંયુક્ત, જટિલ વાક્યો

એક્ટીવ - પેશીન વાક્યો (પ્રેરક - ગૌણ વાક્યો)

પોઝીટીવ - નેગેટીવ વાક્યો (હકારાત્મક (વિધેયાત્મક) - નકારાત્મક (નિષેધાત્મક))

ડીક્લેરેટીવ (ઘોષણાત્મક) - પ્રશ્નાત્મક

આશ્ચર્યકારક

આદેશાત્મક

જે સામાન્ય રીતે એક વિચાર રજૂ કરે છે.

ભાષા શીખતી વખતે આપણે આ મૂલ્ય વાક્યોના પ્રકારો પર વ્યાકરણની પ્રક્રિયાઓ

કરીએ છીએ જેમ કે શબ્દ ઉમેરીએ, ઉપવાક્યો ઉમેરીએ, અવેજીકરણ (બીજાનું સ્થાન લેવું), ઓમીશન (છોડી દેવું, કાર્ય લોપ), નકારાત્મક અથવા ફરી ગોઠવણી કરવી વગેરે. જે જટિલ વાક્યમાં પરિણમે છે. વ્યાકરણ પ્રક્રિયામાં શબ્દ રચના બદલવાનો પણ સમાવેશ થાય છે. (મોરફોલોજી રૂપઘટક શાસ્ત્ર) જે બહુવચન, કાળ દર્શાવી ઈચ્છિત અર્થ આપે છે. તેમજ પ્રશ્નાર્થ બનાવવામાં, આદેશ આપવા અને સૂચના આપવા માટે ઉપયોગી થાય છે. આ સાદી વાક્ય રચનાને બદલવા માટે થતા ફેરફારોને ટ્રાન્સફોર્મેશન કહે છે.

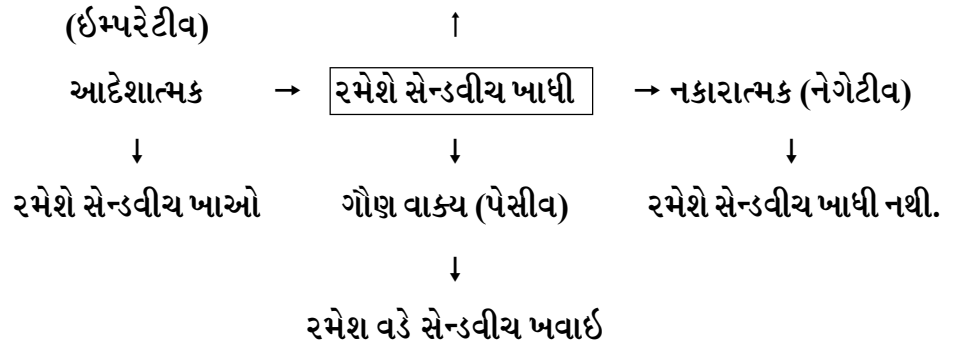
દા.ત. નીચેના મૂળભૂત વાક્યોને અન્ય વાક્ય રચનામાં બદલવા માટે ટ્રાન્સફોર્મેશનના નિયમોનો ઉપયોગ કરી શકાય.

હવે તમે બીજા વાક્યોને ટ્રાન્સફોર્મેશન (રૂપાંતરણના)ના નિયમોનો ઉપયોગ કરી તમારા શિક્ષકને બતાવો.

સાદા શબ્દોમાં મુખ્ય નિયમો જાણવા એટલે મુખ્ય વાક્ય પ્રકારોનો ઉપયોગ કરતાં થવું. (શીખવું) નિયમોની જાણકારી આપણને શબ્દોની ગોઠવણી વાક્યમાં કરતાં શીખવાડે છે તેથી ઈચ્છિત અર્થવાળું વાક્ય બનાવી શકાય જેમ કે - સાદું, જટિલ, પ્રશ્નાર્થ, આદેશ વગેરે.

શું રમેશે સેન્ડવીચ ખાધી ?

પ્રશ્નાર્થ (ઈન્ટરોગેશન)

મૂળભૂત નિયમોને સ્પષ્ટ કરવા (મુખ્ય વાક્યના પ્રકારોના) નીચેની સમજૂતી આપવામાં આવી છે.

વ્યાકરણની દૃષ્ટિએ વાક્યમાં NP (Noun Phrah) નામ પદ અને VP (Verb Phras) ક્રિયાપદ શબ્દ સમૂહ હોય છે. જે વિષય (Subject) અને વિષયના લક્ષણનો નિર્દેશ (.....) તરીકે પણ ઓળખાય છે.

આમ (S) વાક્ય = નામપદ સમૂહ (NP) + ક્રિયાપદ સમૂહ (VP)

અથવા (S) વાક્ય = વિષય (Subject) + વિષય લક્ષણનો નિર્દેશ (...)

પ્રકાર : 1

(S) વાક્ય = નામપદ (NP) + અકર્મક ક્રિયાપદ (Intrensitive verb VI)

NP + vi

દા.ત. છોકરાઓ દોડ્યા (જોશથી ક્રિયાવિશેષણ ક્રિયાપદની આગળ ઉમેરી શકાય)

પ્રકાર : 2

(S) વાક્ય = નામપદ સમૂહ (1) + સકર્મક ક્રિયાપદ સમૂહ

NPI +

દા.ત. છોકરો કેરી ખાય છે.

નામપદ સમૂહ (1) + નામપદ સમૂહ (2) સકર્મક ક્રિયાપદ (Vt)

એ નોંધવું જોઈએ કે અકર્મક ક્રિયાપદ સમૂહને વિષય હોવો જરૂરી નથી. પણ સકર્મક ક્રિયાપદ સમૂહને વિષય હોવો જરૂરી છે. તો જ વાક્ય / અર્થપૂર્ણ થશે.

પ્રકાર : 3

(S) વાક્ય = નામપદ + ક્રિયાપદ સમૂહ + વિશેષણ (Adjective)

NP Vbe +

સીતા છે સુંદર

= સીતા સુંદર છે.

= નામપદ + વિશેષણ + ક્રિયાપદ

પ્રકાર : 4

(S) વાક્ય = નામપદ (1) + નામપદ (1) + ક્રિયાપદ / ક્રિયાપદ જોડવું

NP1 NP1 Vbe/VL Verb linki

ગોપાલ + ડ્રાઈવર + છે.

પ્રકાર : 5

(S) વાક્ય = NP + be + Adverb

દા.ત. છોકરી બહાર છે.

NP1 NP1 Vbe/VL Verb linki

ગોપાલ + ડ્રાઈવર + છે.

અહીં જોઈ શકાય છે કે વાક્યને અર્થપૂર્ણ અને સંપૂર્ણ બનાવવા માટે દરેક પ્રકારના વાક્યમાં કેટલાક ઓછામાં ઓછા ઘટકો હોવાં જોઈએ. આપણે આ ઘટકોને ફરજિયાત ઘટકો કરીશું.

પ્રકાર : 6 : વાક્યોમાં બે ફરજિયાત ઘટકો હોવાં જોઈએ.

પ્રકાર : 2 : 3 : 4 : 5 ના વાક્યોમાં ઓછામાં ઓછા ત્રણ ફરજિયાત ઘટકો હોવાં જોઈએ. દા.ત. પ્રકાર : 2 ‘રમેશે કાવાળ કાપ્યો’ અથવા શામુએ ચોપડી આપી (સુનિલને) આ વાક્યમાં ક્રિયાપદ ‘કાપવું’ અને ‘આપવું’ બન્નેને આગળ વસ્તુ ‘કાગળ’ અને ‘ચોપડી’ આવવા જ જોઈએ તેમજ આ વાક્યમાં સુનિદ NP3 છે જેને ઉમેરવો હોય તો ઉમેરી શકાય છે.

પ્રકાર : 3 અને 5 માં મીના અપૂર્ણ વાક્ય છે તેમાં વિશેષણ, ક્રિયાવિશેષણ અને ક્રિયાપદ આવવા જોઈએ. દા.ત. ઉંચી છે. ‘બહાર ગઈ છે.’ વગેરે. તેની પાછળ બીજું નામ ઝાડ / ટેબલ આવી શકે નહીં. ફક્ત વાક્ય પ્રકાર : 5 : માં પાછળ નામ આવી શકે. જેમ કે ‘છોકરી’ જે ... છે એટલે કે પ્રથમ નામ છે. દા.ત. ‘સાયુ ડોક્ટર છે’ જ્યાં નામ સામુ અને ડોક્ટર બન્ને એક જ વ્યક્તિ દર્શાવે છે. પ્રકાર : 5 : ના વાક્યનાં મુખ્ય ઘટકો અને ... અને જે પ્રકાર : 3 અને 5 માં જરૂરી છે.

5.4.1 અર્થ વ્યવસ્થાની કક્ષા

મૌખિક ભાષા (વાણી) વાપરતા સમાજની વિવિધ ભાષા પર સંશોધનો અને અભ્યાસ કરવામાં આવ્યા છે તેમાં જણાવ્યું કે દુનિયા આખીમાં બાળકો ભાષાનો ઉપયોગ એક સરખાં કાર્ય માટે જ કરે છે અને સરખા જ સંબંધો રજૂ કરે છે. સાદા, સરળ શબ્દોમાં કહીએ તો ‘અર્થ સંબંધો’ એટલે કે ઉચ્ચારણ દ્વારા કયો અર્થ દર્શાવાય, રજૂ થાય છે અને અર્થ સમજવામાં શબ્દ રચના અથવા નિયમો મદદ કરે છે. દા.ત. નીચેના વાક્યો જુઓ. ‘ગઈકાલે રામુએ સામુને વર્ગમાં જોરથી માર્યું’ આ વાક્ય ઘણા પ્રશ્નોના જવાબ છે જેમ કે,

કોણે માર્યું ?

કોને ?

ક્યારે ?

ક્યાં ?

કેવી રીતે ?

તમે આ પ્રશ્નોના જવાબ આપી શકશો ? હા

વિચારો : તમે ખરેખર કેવી રીતે જાણ્યું કે સામુએ માર્યું કે સામુએ રામુને માર્યું ?

અહીં બન્ને વચ્ચે આ પ્રકારનો સંબંધ છે. રામ કાર્ય કરનાર છે (કર્તા) અને સામુ કાર્ય મેળવનાર છે અથવા તો જેના પર કાર્ય કરવામાં આવી રહ્યું છે. અંગ્રેજીમાં તમે વાક્યમાં રામુ અને સામુની જગ્યા

બદલી નાખો તો અર્થ બદલાઈ જશે - સામુ કર્તા બની જાય છે અને રામ પર કાર્ય કરવામાં આવે છે. પણ ભારતીય ભાષામાં નામને લગાડેલા વિભક્તિ પ્રત્યયો અર્થ સંબંધો નક્કી કરે છે. આપણે કહી શકીએ ‘સામુને રામે માર્યું’ અહીં શબ્દોની જગ્યા બદલાય છે પણ અર્થ એનો એ જ રહે છે. બાળકો આ નિયમો ગ્રહણ કરવા જોઈએ.

હવે ટૂંકમાં 2-21/2 વર્ષના બાળક દ્વારા રજુ થતા અર્થ સંબંધો જોઈએ. શ્રવણમંદ બાળકો જે કોઈ ભાષા શબ્દો જાણતા નથી તેઓ આ અર્થ સંકેત અથવા ઈશારાથી દર્શાવે છે.

5.4.2 મૂળભૂત અર્થ સંબંધો

બે શબ્દ ઉચ્ચારણમાં અર્થ (બ્રાઉન 1993)

- (1) કર્તા + કર્મ - પપ્પા ધક્કો - બાળક એવું કહેવાનો પ્રયત્ન કરે છે કે પપ્પાએ કોઈ વસ્તુને ધક્કો માર્યો અથવા ધક્કો મારે છે.
- (2) કર્મ + વસ્તુ - ધક્કો ટ્રક - અર્થ - કોઈએ ટ્રકને ધક્કો માર્યો અથવા ધક્કો મારે છે.
- (3) કર્તા + વસ્તુ - બેબી બોલ - અર્થ - આ મારો બોલ છે અથવા બોલ મારો છે તે લેશો નહીં.
- (4) માલિકી + × - મારો કૂતરો
- (5) વારંવાર થવું (પુનરાવૃત્તિ) + × - વધુ દૂધ
- (6) લક્ષણ + × બસ - પીળી બસ - અર્થ - બસ પીળા રંગની છે.
- (7) ગેરહાજરી + × - નથી દૂધ / બધા ગયા ઈંડા
- (8) અસ્વીકાર + × - નથી ઉંઘ/ઉંઘ નથી - અર્થ - મારે ઉંઘવું નથી.
- (9) ના પાડવી (ઈન્કાર) + × - ના કૂતરો - અર્થ - આ કૂતરો નથી.
- (10) + × જગ્યા - બેબી પથારી - ટીંગલી ત્યાં - મૂકો ત્યાં

ઉપરોક્ત ઉદાહરણ 1 થી 5 અને 9 પરથી સમજી શકાય કે બાળક તેના મનમાં જે છે તે કહે છે, કહેવાની કોશિશ કરે છે અને લોકો પરિસ્થિતિ પ્રમાણે (બાળકના કહેવાને) સમજે છે. ભાષા વિકાસની કુદરતી પ્રક્રિયામાં માતા બાળકની ભાષાને વિસ્તરે છે. - “ઓહ ! આ તારો બોલ છે. હું તે લઈશ નહીં.” અથવા “આપણે બોલથી રમીશું?” “આવો બોલ ફેંકો” (નં. 3) અથવા - “તું સાચું કહે છે તે કૂતરો નથી” “તે બકરી છે.” (નં.9)

બાળક ત્રણ શબ્દના સ્તરે પહોંચે ત્યારે બીજા અર્થ સંબંધો ઉમેરાય છે.

- (1) કર્તા + કર્મ + વસ્તુ - પપ્પા મારો બોલ - અર્થ - પપ્પાએ બોલને ફટકો માર્યો અથવા ફટકો મારે છે.
- (2) ચાલક + કર્મ + જગ્યા - મી ગયા બહાર - અર્થ - મમી બહાર ગયા છે અથવા બહાર ઉભાં છે - કામ કરે છે.
- (3) સાધન + કર્મ + વસ્તુ - ચપ્પુ કાપે મને - અર્થ - મારી આંગળી ચપ્પુથી કપાઈ ગઈ.
- (4) માલિક + લક્ષણ + વસ્તુ - જીમી મોટો કૂતરો - અર્થ - જીમી પાસે મોટો કૂતરો છે અથવા જીમીનો કૂતરો ખૂબ મોટો છે.

ઉપરોક્ત ઉદાહરણમાં બાળકે એક શબ્દનો વધારો કર્યો છે. જે અર્થને થોડો વધુ સ્પષ્ટ અને ચોક્કસ બનાવે છે પણ ઉચ્ચારણો વ્યાકરણની દૃષ્ટિએ સાચાં નથી. અનૌપચારિક મૂલ્યાંકન દરમ્યાન, 10/12 વર્ષના શાળાએ જતા બાળકની જાતે સ્વયં ઉત્પાદિત વાણીનું ઉદાહરણ આ બાબત વધુ સ્પષ્ટ કરશે.

10/12 વર્ષના આઠ શ્રવણમંદ બાળકો - શાળાની ઉંમર 5/6 વર્ષ - હિંદી માધ્યમની શાળા - તેમની સામે જે ક્રિયા કરવામાં આવી તેના વિશે એક વાક્ય લખવાનું કહેવામાં આવ્યું. લખતાં પહેલાં બાળકને ઉદાહરણ સાથે શું કરવું તે સમજાવવામાં આવ્યું હતું કે તેમની પાસે શું અપેક્ષા રાખવામાં આવી છે અથવા તેમણે શું કરવું. પછી શિક્ષક એક ચોપડી ટેબલ પર મૂકે છે - બાળકોએ લખ્યું - “ચોપડી ટેબલ ઉપર છે.” આ જવાબ સાચો ગણવામાં આવે છે. જો કે તેમણે - શિક્ષકે ચોપડી ટેબલ ઉપર મૂકી તેમ લખ્યું નહીં. બીજી ક્રિયા દરમ્યાન સ્ત્રી પરીક્ષકે પુરુષ પરીક્ષકને પેન આપી. બાળકોને વાક્ય લખવાનું કહેવામાં આવ્યું. બધા આઠ બાળકોએ લખ્યું - “બેન ભાઈ પેન” સાચો જવાબ “બહેને ભાઈને પેન આપી.” હજુ બીજા કિસ્સામાં “આ રામની પેન છે.” એમ કહેવા - લખવાને બદલે તેઓ કહેશે “રામ પેન” અથવા “પેન રામ” આવી. ભૂલો જે શ્રવણમંદ બાળકે ભાષાના નિયમો શીખ્યા નથી તે કરવાનું છે. અગાઉ જણાવ્યા પ્રમાણે ભારતીય ભાષામાં અર્થ દર્શાવવા વિભક્તિ પ્રત્યયો વપરાય છે, અને તેના ઉપયોગની - કાળ, બહુવચન વગેરે રૂપઘટક શાસ્ત્રના નિયમો - ભૂલો ખૂબ સામાન્ય છે. ખાસ કરીને શ્રવણમંદ બાળકોમાં આનાથી યોગ્ય અર્થ પ્રાપ્ત થતો નથી. નિમ્ન કક્ષાએ પરિસ્થિતિના સંદર્ભથી ઘણું સમજી શકાય છે. પણ ઉચ્ચતર કક્ષાએ તેઓ શબ્દો દ્વારા યોગ્ય

અર્થ રજુ કરી શકતા નથી અને વાંચીને અર્થ મેળવી શકતા નથી. તેઓ લખાણ સમજવા માટે ચિત્રો અથવા ઈશારા પર આધાર રાખે છે. આમ છતાં, તેઓ વિષયને થોડો સમજ્યા છે તેવું જણાય, પણ તેઓ તેને શબ્દમાં સમજાવી શકશે નહીં કે નકલ કર્યા વિના જવાબ લખી શકશે નહીં. (વિઝ્યુઅલ મેચિંગ)

5.4.3 અર્થની કક્ષા (સ્તર)

કેટલાક વધુ ઉદાહરણ :

શબ્દોના અર્થનું જ્ઞાન (શાબ્દિક સ્તરે - ભાષાક્રિય સ્તરે)

આમાં વિવિધ નામ, ક્રિયાપદ, વિશેષણ અને વિદ્યાર્થી શબ્દો વગેરેનો સમાવેશ થાય છે. દા.ત.

- બાળક ઝડપથી દોડ્યો.
 - નદી ખેતરમાંથી પસાર થાય છે.
 - કાર સરળતાથી ચાલી
 - પ્રમુખપદની જગ્યા માટે બે ઉમેદવારોએ ઉમેદવારી નોંધાવી
- વાક્યમાં રજુ થઈ શકે તેવા વિવિધ સંબંધોનું જ્ઞાન
- કર્તા - કર્મ - રાજુ રડ્યો
 - કર્તા - કર્મ - વસ્તુ (અનુભવકર્તા) - રાજુએ મોહનને થપ્પડ મારી
 - અનુભવકર્તા + પ્રક્રિયા + વસ્તુ - મીરાંને થોડી કેક જોઈએ છીએ
 - (લાભ) મેળવનાર + પ્રક્રિયા + વસ્તુ - છોકરીને પહેલું ઈનામ મળ્યું.
 - કર્તા + કર્મ + પૂરવણી - માયાએ ગીત ગાયું
 - એન્ટીટી + સ્થિતિ + જગ્યા - કાર બહાર છે.
 - એન્ટીટી + સ્થિતિ + કદ / લક્ષણ - દડો મોટો / લાલ છે.
 - એન્ટીટી + સ્થિતિ + ગુણ - કોફી કડવી છે.
 - એન્ટીટી + સ્થિતિ + સમય - મીટીંગ સવારે છે.

(એન્ટીટી એટલે વસ્તુ જે માણસ, પ્રાણી અથવા સજીવ અને નિર્જીવ જે કોઈ પરિસ્થિતિ કે સ્થિતિમાં છે.)

5.5 મૂળભૂત ભાષા યોગ્યતાની પ્રાપ્તિનું મૂલ્યાંકન

બાળક કેટલી ભાષા (કેટલા પ્રમાણમાં) જાણે છે અને કેટલો અસરકારક તેનો ઉપયોગ કરી શકે છે તે નક્કિ કરવું અઘરું છે. શ્રવણમંદ બાળકોનું મૂલ્યાંકન ખાસ કરીને મુશ્કેલ છે કારણ કે તેઓ પ્રતિસાદ આપતા નથી અથવા તો શરમાય છે કે પછી સહકાર આપતા નથી. આ બાળકો કદાચ પ્રશ્નને સમજી શકતા નથી અને કદાચ કેવી રીતે

પ્રતિસાદ આપવો તે જાણતા નથી તેથી તેઓ ચૂપ રહે છે. (યુનિટ) એકમ 4માં તમે ભાષા મૂલ્યાંકન વિશે ઘણું શીખ્યા હશો. એક પદ્ધતિ વર્ગમાં શિક્ષક સામે નાના જુથમાં આ બાળકોનું મૂલ્યાંકન કરવાની છે. વર્ગમાં શિક્ષક અનૌપચારિક પદ્ધતિ, એક રમત તરીકે મૂલ્યાંકન કરે અને પરીક્ષક તે બાળકોના પ્રતિસાદની નોંધ કરે. બાળકનું મૂલ્યાંકન, વર્ગમાં શિક્ષણ આપતી વખતે વિવિધ પરિસ્થિતિમાં જેમ કે નિર્દેશિત પ્રવૃત્તિ, તેની ભાષા કક્ષાએ લખેલ વાર્તા, હાલના અને ભૂતકાળના અનુભવ વગેરે નિરિક્ષણ દ્વારા પણ થઈ શકે.

મૂલ્યાંકનનો વિચાર કરતાં પહેલાં એ જાણવું જોઈએ કે 4/5 વર્ષના બાળકની ભાષા શું હોઈ શકે અને તે ભાષા સાથે શું કરી શકે ?

નીચે સાંભળતા બાળકનો ભાષા વિકાસ ટૂંકમાં જણાવ્યો છે. શ્રવણમંદ બાળકમાં પણ વિકાસ સરખો જ રહે છે. પ્રક્રિયા સમાન છે આથી આજ આધારે મૂળભૂત ભાષા યોગ્યતાનું મૂલ્યાંકન ફાયદાકારક રહેશે.

5.5.1 સાંભળતા બાળકોમાં ભાષા વિકાસ

આગળના એકમમાં સાંભળતા બાળકોમાં થતા ભાષા વિકાસ વિશે વિગતે ચર્ચા કરવામાં આવી છે એ જ માહિતી તબક્કા પ્રમાણે ટૂંકમાં

1. પહેલો તબક્કો : 1-1 1/2 વર્ષ

બાળક થોડાક ધ્વનિનાં જોડકાં શીખે છે જેનો ખાસ અર્થ છે અને આખા વાક્યનો અર્થ રજૂ કરે છે.

2. બીજો તબક્કો : 1 1/2 વર્ષથી - 2 વર્ષ

બાળક સમજે છે કે દરેક વસ્તુને નામ હોય છે. આથી બાળક વધુ નામ ક્રિયાપદ, વિશેષણ અને સંબંધિત શબ્દો જાણે છે જેને કારણે તેનો શબ્દભંડોળ વધે છે.

3. ત્રીજો તબક્કો : 2-3 વર્ષ

વાક્ય રચનામાં વ્યાકરણના સંબંધો જેવા કે કર્તા અને કર્મ જોવા મળે છે. પ્રાપ્તિની શરૂઆત થાય છે અને વર્ષો સુધી ચાલુ રહે છે. એક કરતાં વધુ શબ્દોનાં ઉચ્ચારણ સામાન્ય છે પણ શબ્દક્રમ બદલાય છે. પ્રશ્નોની વિવિધતા વધે છે.

4. ચોથો તબક્કો : 3 વર્ષથી ઉપર

જટિલ વાક્યો બોલવાનાં પ્રયત્ન. બાળક હવે સમય અને કારણને લગતા પ્રશ્નો પૂછે છે.

આ ચોથા તબક્કામાં એવું કહી શકાય કે બાળકો મૂળભૂત ભાષા યોગ્યતા પ્રાપ્ત કરી છે.

5.5.2 મૂળભૂત ભાષા યોગ્યતા પ્રાપ્ત કરતાં પહેલાં મૂલ્યાંકન

એ ધ્યાનમાં રહેવું જોઈએ કે ભાષા પ્રાપ્તિ પહેલાંની શ્રવણમંદતાવાળા બાળકો તાલીમ વિના કોઈપણ પ્રકારની ભાષા પ્રાપ્ત કરી શકતા નથી. પ્રથમ 4-5 વર્ષ સુધી ખૂબ જ બુદ્ધિપૂર્વકના શિક્ષણ દ્વારા તાલીમ આપીને ભાષા માટેનો પાયો તૈયાર કરવામાં આવે છે.

આ પછી બાળક ઉપરોક્ત ચોથા તબક્કાની નજીક પહોંચશે, ત્યાં સુધી શિક્ષક દરેક પાઠ પછી મૂલ્યાંકન કરશે, તેમજ દર મહિને બાળકના શબ્દ ભંડોળ અને સાદી વાતચીતની ભાષાનું અનૌપચારિક મૂલ્યાંકન કરશે અને તેની નોંધ કરશે. આ નોંધ બાળકની પ્રગતિ જાણવામાં ઉપયોગી થશે.

મૂળભૂત ભાષા યોગ્યતાનું મૂલ્યાંકન બાળક પૂર્વ-શાળા વર્ગમાં 4-5 વર્ષ તાલીમ લે ત્યાર પછી જ કરી શકાય એ યાદ રાખવું જરૂરી છે કે શ્રવણમંદ બાળકે નવી નવી પ્રાપ્ત કરેલી ભાષાને શાળાના પ્રાથમિક વર્ષો દરમ્યાન સબળ ટેકાની જરૂર પડે છે જેથી તે ભાષા ઉપયોગનો ભાગ આપોઆપ જ બની જાય.

5.5.3 મૂળભૂત ભાષા યોગ્યતાનું મૂલ્યાંકન

શ્રવણમંદ બાળકની મૂળભૂત ભાષાની યોગ્યતાનું આ કક્ષાએ, વાણી, વાંચન અને લેખન દ્વારા અનૌપચારિક મૂલ્યાંકન કરવાની કેટલીક પદ્ધતિઓ નીચે જણાવી છે.

1. ઘરમાં થતી રોજની પ્રવૃત્તિ જેવી કે, ખાવું, નહાવું, રમવું વગેરે અથવા પ્રાસંગિક જેમ કે બિમાર પડવું, વાગવું, લડવું વગેરે.
2. બાળકોની આસપાસમાં જોવા મળતી, અનુભવાતી બાબતો
3. શાળામાં રોજની સામાન્ય બાબતો જેવી કે, ઘરથી શાળાએ જવું, સામાજિક પ્રક્રિયા જેવી કે બીજા સાથે વસ્તુ, નાસ્તાની વહેંચણી કરવી, વારા માટે રોકાવું, મિત્રો બનાવવા વગેરે.
4. બાળકના અનુભવમાં અને ઉપયોગમાં આવતા, રોજના શબ્દોનો ભંડોળ જેમ કે વસ્તુ, ક્રિયા, વ્યક્તિના લક્ષણો વગેરે.
5. ઉપરોક્ત પરિસ્થિતિઓમાં 4-5 વર્ષનું સાંભળતું બાળક જે ભાષાના સંપર્કમાં આવે છે અને બાળક પોતે જે ભાષા વાપરે છે તે.

ભાષાનું મૂલ્યાંકન ઉપરોક્ત બૌદ્ધિક ક્ષેત્રમાં થવું જોઈએ. આ અભિગમને સ્લોબિન (1973) દ્વારા કરાયેલ અભ્યાસનો ટેકો છે.

તેના જણાવ્યા પ્રમાણે દરેક ભાષામાં સીમેન્ટીક નોશનનો વિકાસ દર અને ક્રમ, સીન્ટેક્સીટક રચના ગમે તો હોય તો પણ સરખો જ રહે છે.

5.5.4 મૂલ્યાંકન માટેની સામાન્ય સૂચનાઓ

- (1) ખાત્રી કરો. નિશ્ચિત કરો કે બાળક 4-5 વર્ષ સારા પૂર્વ શાળા કાર્યક્રમમાં પસાર કરે છે. શ્રવણમંદ બાળકો આ કાર્યક્રમ પૂરો કરે ત્યારે 6-7 વર્ષના હોય છે. આ સમય દરમ્યાન તેઓ વાંચવા લખવાના સામાન્ય કૌશલ્યો પ્રાપ્ત કરી લે છે. જેથી કસોટીમાં ઉભી થતી દ્વિધા દૂર કરી શકાય.
- (2) શિક્ષક સાથે વાત કરો અને ચોક્કસાઈ કરો કે કસોટીમાં સામેલ શબ્દોમાંથી મોટાભાગના શબ્દો બાળક જાણે છે.
- (3) કસોટીના દરેક મુદ્દાઓ પરની એક બે બાબતો દ્વારા કેવા પ્રકારના જવાબ આપવાના છે તેનો અભ્યાસ કરાવો.
- (4) તાલીમ આપતી વખતે કસોટીમાંની કોઈ એક વસ્તુ ખાસ દર્શાવો નહીં કે તેના પર ભાર મૂકો નહીં. દા.ત. તમે પૂછો છો “કોણે ?” ત્યારે ‘ ’ શબ્દ ભાર આપીને બોલવો નહીં કુદરતી જ બોલવો.
- (5) બાળક સામે લખેલા પ્રશ્નો ન મૂકી રાખો. આમ કરવાથી બાળક પ્રકારની નકલ કરશે અને અગત્યના શબ્દો ખાલી જગ્યામાં ભરી દેશે. આથી એ નક્કી નહીં થશે કે બાળક ખરેખર નિયમો શીખ્યું છે કે નહીં.
- (6) જરૂર પડે પ્રશ્ન કે ક્રિયા ફક્ત બે જ વખત ફરીથી કરો / કહો. યાદ રાખો કે કસોટી, શિક્ષણ બે જુદી બાબત છે યાદ રાખો કે બાળ 3-4 વર્ષથી દરેક પ્રકારના મૂલ્યાંકનથી ટેવાયેલું છે જેમ કે, સાચો શબ્દ શોધો વગેરે. બાળક જો સમજ્યો નથી તો સમજાવવા, શીખવાડવા બેસવું નહીં. ફક્ત જવાબ પ્રતિક્રિયાની નોંધ કરો.
- (7) કસોટી આગળથી તૈયાર કરો, તેનો પ્રયોગ સાંભળતા બાળક પર કરો અને મૂંઝવણ પેદા કરતી બાબતો શોધી કાઢો અને જરૂરી ફેરફાર કરો.
- (8) વ્યાકરણના લક્ષણ પર બાળકે નિયંત્રણ પ્રાપ્ત કર્યું છે કે નહીં તે જાણવા કસોટીની ત્રણ જુદી જુદી બાબતોનો ઉપયોગ કરો.

5.5.5 અંગ્રેજી અને હીન્દી વાક્યરચના અને ભારતીય ભાષામાં વપરાતા વિભક્તિ પ્રત્યયોની કસોટી

ભારતીય ભાષાઓમાં યોગ્ય અર્થ રજૂ કરવા માટે વિભક્તિનો ઉપયોગ ખૂબ જ અગત્યનો છે. એટલે કે અર્થ સંબંધો દર્શાવવા દા.ત. 'શિકારીને શેર કો મારા' અહીં 'ને' 'કો' પ્રત્યયો કોણ કોને શું કર્યું તે દર્શાવવા માટે ખૂબ જ અગત્યના છે. વાક્યો જેવાં કે 'શિકારી શેર મારા' અથવા 'શેર શિકારી મારા' મૂંઝવણ પેદા કરે છે સ્પષ્ટ અર્થ આપતા નથી. વિભક્તિના ઉપયોગની કસોટી નીચે પ્રમાણે થઈ શકે.

નીચેની કસોટી અંગ્રેજી અને ભારતીય ભાષામાં વાપરી શકાય છે. એક મુદ્દા વડે ભાષાના બે કે ત્રણ પાસાંનું મૂલ્યાંકન થઈ શકે. દા.ત. 'સીતાને બિલ્લી કો મારા' અહીં આપણે બાળકે વિભક્તિ પ્રત્યયો વાપર્યા છે કે નહીં તે નોંધી શકીએ તેમજ ક્રિયાપદનો ભૂતકાળનું રૂપ વાપર્યું છે કે નહીં તે પણ નોંધી શકીએ. નીચેની બાબતો અંગ્રેજીમાંથી તમારી પસંદગીની ભારતીય ભાષામાં ભાષાંતર કરો.

(a) વિભક્તિ પ્રત્યય, ક્રિયાપદના કાળના રૂપ વગેરે

બાળકની સમક્ષ એક પ્રવૃત્તિ કરો, બાળકને તેણે શું જોયું અથવા તમે શું કર્યું તેનું વર્ણન કરવા કહો. અહીં બાળકને કસોટીમાં સામેલ વ્યક્તિઓ અને બાળકોના નામની ખબર હોવી જોઈએ.

દા.ત. શિક્ષક ચોકલેટ ખાય છે. પ્રવૃત્તિ પૂરી

અપેક્ષિત જવાબ - દીદીએ ચોકલેટ ખાધી.

શિક્ષકે છરીથી કાપ્યું - કાપે છે. (વર્ગમાં) પ્રવૃત્તિ પૂરી

અપેક્ષિત જવાબ - દીદીએ છરીથી કેળું કાપ્યું / દીદીએ કાગળ કાપ્યો.

શિક્ષક બોલ ફેંકે છે. - પ્રવૃત્તિ પૂરી

અપેક્ષિત જવાબ - દીદીએ દડો ફેંક્યો.

શિક્ષક ગીતાને ચોપડી આપે છે. - પ્રવૃત્તિ પૂરી

અપેક્ષિત જવાબ - દીદીએ ગીતાને ચોપડી આપી.

(b) સર્વનામનું મૂલ્યાંકન અને ... માર્કસનું મૂલ્યાંકન જો શક્ય હોય તો કેવી રીતે મૂલ્યાંકન કરવું. પ્રવૃત્તિ આધારિત પ્રસંગ કરો. જે નજીકના ભૂતકાળમાં બાળક સામે બન્યો હોય તેના વિશે એક ફકરો લખીને બાળકને આપો. ત્યાર પછી લીટી કરેલાં નામને બદલે યોગ્ય શબ્દ લખવા કહો. દા.ત.

- શિક્ષક ટેબલ ઉપર પેન મૂકે છે. - પ્રવૃત્તિ પૂરી

અપેક્ષિત જવાબ - દીદીએ પેન ટેબલ ઉપર મૂકી.

- શિક્ષક ટેબલની નીચે ચોપડી મૂકે છે. - પ્રવૃત્તિ પૂરી.

અપેક્ષિત જવાબ - દીદીએ ચોપડી ટેબલની નીચે મૂકી.

શિક્ષક વિદ્યાર્થીની લાલ બેગ બતાવીને પૂછે છે “આ બેગ કેવી છે ?”

અપેક્ષિત જવાબ - દીદીની બેગ લાલ છે અથવા રામનો બોલ સફેદ છે.

રામ પાસે પતંગ અને પોપટનાં ચિત્રો છે.

રામે પોપટમાં લીલો અને પતંગમાં લાલ રંગ પૂર્યો.

અપેક્ષિત જવાબ - તેણે પોપટને લીલો અને પતંગને લાલ રંગ કર્યો.

અથવા

શમા છોકરી છે.

શમાને મિત્ર છે. - અપેક્ષિત જવાબ - તેણીને મિત્ર છે.

મિત્રનું નામ મધુ છે.

શમા હંમેશા મધુ સાથે રમે છે.

અપેક્ષિત જવાબ - શમા હંમેશા તેની સાથે રમે છે.

શમાએ મધુને ફૂલ આપ્યાં.

અપેક્ષિત જવાબ - શમાએ તેને ફૂલ આપ્યાં.

(c) રામ ચાલવા (ફરવા) માટે ગયો. રામ તેની સાથે ચાલવા (ફરવા) ગયો

અપેક્ષિત જવાબ - રામ અને શામ ચાલવા (ફરવા) ગયા અથવા શામ રામ સાથે ચાલવા ગયો.

રામ ઉંચો છે. રામ મજબૂત છે.

અપેક્ષિત જવાબ - રામ ઉંચો અને મજબૂત છે.

મીનાએ ભાત ખાધો. મીનાએ દાળ ખાધી.

અપેક્ષિત જવાબ - મીનાએ દાળ ભાત ખાધાં.

શિક્ષક ચોક છોડી દે છે અને તે તૂટી જાય છે. પ્રસંગ પૂરો.

અપેક્ષિત જવાબ - ચોક તૂટી ગયો કારણ કે શિક્ષકે તે છોડી દીધો.

વધુ કુદરતી પરિસ્થિતિ અહીં સારી રહેશે. દા.ત એક બાળક પડી જાય છે અને રડે છે.

(d) જટિલ વાક્યોનું મૂલ્યાંકન :

શિક્ષક યોગ્ય જવાબ પ્રાપ્ત કરવા માટે યોગ્ય ચિત્રોનો ઉપયોગ કરે છે. દા.ત. એક માણસ કૂતરાને લાકડીથી ડરાવે છે અને કૂતરો ભાગી જાય છે.

અપેક્ષિત જવાબ - કૂતરો ભાગી ગયો કારણ કે તે ડરી ગયો અથવા કૂતરો ભાગી ગયો કારણ કે માણસે તેને મારવાનો પ્રયત્ન કર્યો. અથવા કૂતરો ભાગી ગયો કારણ કે માણસે લાકડી લીધી.

બાળક વાક્યો જોડવા 'તેથી' નો પણ ઉપયોગ કરી શકે. અહીં તમે 'તેથી' અથવા 'કારણ કે' નું મૂલ્યાંકન કરો છો. બીજા ચિત્રો જેવાં કે માણસ પાણીમાં પડી જાય છે. પાણીમાંથી બહાર આવે છે તેના કપડાંમાંથી પાણી ટપકે છે.

અપેક્ષિત જવાબ - માણસ પાણીમાં પડી ગયો તેથી તેનાં કપડાં ભીના થઈ ગયાં.

તમે બે મિત્રો પણ બતાવી શકો.

1. બાળક પડી જાય છે તેને વાગે છે.

2. માતા તેને દવા લગાડે છે.

અપેક્ષિત જવાબ - મોહન પડી ગયો. તેને વાગ્યું તેથી માતાએ તેના પર દવા લગાડી

(e) પ્રોપોઝીશન્સ / ક્રિયા વિશેષણ / વિશેષણનું મૂલ્યાંકન

શિક્ષકો કસોટી માટેની સામગ્રી અગાઉથી તૈયાર રાખવી દા.ત. બે કે ત્રણ કાર, પૂંઠાનું ગેરેજ, કૂતરો, વિવિધ કદનાં ઝાડ, 2-3 કપ, 2-3 ચમચીઓ, જુદી જુદી જાડાઈવાળી પેન્સિલ, થોડુંક પોચું અને કઠણ (મટીરીયલ) વસ્તુ, બટન અથવા વિવિધ કદની અન્ય વસ્તુ, વિવિધ રંગના મણકા વગેરે.

કસોટી દરમિયાન બાળક શિક્ષકની સૂચના પ્રમાણે કાર્ય કરશે. સૂચના લખીને તૈયાર રાખવી આ ફક્ત સમજણની કસોટી છે. બાળક બોલે તેવી અપેક્ષા નથી પણ સૂચના અનુસરે તે જરૂરી છે.

કસોટીના મુદ્દાઓ :

1. કારને ગેરેજમાં મૂકો.

2. કારને ગેરેજની પાછળ મૂકો.

3. કારને ગેરેજની બાજુમાં મૂકો.

4. કારને ગેરેજ તરફ ધક્કો મૂકો.
5. કારને ઝાડની આસપાસ ચલાવો / ફેરવો.
6. કારને ગેરેજની સામે છોડી દો.
7. કારને ગેરેજની બહાર કાઢો.
8. મને કારની છત બતાવો.
9. મને કારનું તળિયું બતાવો.
10. મને કારની આગળની બાજુ બતાવો.

11. કારને પાછળ ચલાવો.
12. કારને આગળ ચલાવો.

ચાર કારને લાઈનમાં ગોઠવો, સાથે નાની, મોટી, મધ્યમ કદની કાર રાખો.

13. મને પહેલી કાર બતાવો.
 14. મને છેલ્લી કાર બતાવો.
 15. મને મોટી કાર બતાવો.
 16. મને નાની કાર બતાવો.
 17. મને ઉંચું ઝાડ બતાવો.
 18. મને નાનું ઝાડ બતાવો.
 19. બટન કારની નીચે મૂકો.
 20. દરેક બટનને અડકો (ત્રણ બટન મૂકવા)
 21. કયા બોક્સ (બોખામાં) વધુ / ઓછાં બટન છે ? એકમાં ત્રણ બીજા 9 બટન મૂકવાં.
 22. આના જેવું જ બીજું બટન બતાવો. (મોટું બટન બતાવો)
 23. આનાથી જુદું બટન બતાવો. (નાનું બટન બતાવો)
 24. કપમાં ચમચી મૂકો.
 25. મને કપ બતાવો.
 26. મને પાતળી પેન્સિલ બતાવો.
 27. મને જાડી પેન્સિલ બતાવો.
 28. મને પોચી વસ્તુ આપો.
 29. મને ભારે / હલકો કપ આપે.
- (પ્રેયોગીશન / વિશેષણ / ક્રિયા વિશેષણ ગુજરાતીમાં જ છે.)

- (f) રૂપઘટકની કસોટી - કાળ, બહુવચન, જાતિ,
ચિત્રોનો ઉપયોગ સરળતાથી કરી શકાય. દા.ત.
બાળક બેગ / કળું પકડીને ઉભો છે. - પહેલું ચિત્ર
અપેક્ષિત જવાબ - બાળક પાસે બેગ / કેળું છે.
બીજું ચિત્ર - બાળક પાસે બે બેગ / બે કેળા છે.
અપેક્ષિત જવાબ - બાળક પાસે બે બેગ / બે કેળાં છે.

બીજા ઉદાહરણ :

બાળક દોડે છે. છોકરી દોડે છે.

શિક્ષક ક્રિયા કરીને દર્શાવી શકે છે જેથી બાળકને જરૂરી ફેરફાર કરવામાં સહાય મળે. (શબ્દ રચના બદલવામાં) દા.ત. નામનું બહુવચન

- દીદીએ ચોપડી ટેબલ ઉપર મૂકી અથવા

દીદીએ એક કેરી ખાધી

- દીદીએ બે ચોપડીઓ ટેબલ ઉપર મૂકી અથવા

દીદીએ ચાર કેરી ખાધી.

- (g) કાળના ઉપયોગની કસોટી

કાળના ઉપયોગનું મૂલ્યાંકન વાર્તા, ઘટના કહી તેના પર સવાલ જવાબ કરીને થઈ શકે. (ભૂતકાળ માટે) અથવા પ્રસંગ જે અત્યારે થઈ રહ્યો છે. (વર્તમાનકાળ માટે) અથવા પ્રસંગ જે હવે પછી થવાનો છે. (ભવિષ્યકાળ માટે) તમે ચાર વાગ્યે ક્યાં જવાના છો ? રવિવારે શાળાએ આવશો ?

બાળકની ભાષાની કક્ષા અને શૈક્ષણિક હેતુઓ પ્રમાણે શિક્ષક કસોટીની સામગ્રી તૈયાર કરશે.

- (h) સવાલની સમજનું મૂલ્યાંકન

આ સવાલમાં એક શબ્દનો જવાબ પૂરતો છે. શિક્ષક એક છોકરીને પેન્સિલ આપે છે અને પછી પૂછે છે. “કોણે પેન્સિલ આપી ?” જવાબ “તમે, શિક્ષકે અથવા દીદીએ” બીજો સવાલ આ હોઈ શકે “મેં કોને પેન્સિલ આપી ?” “આ પેન્સિલ કોની છે ?” “તમારી પેન્સિલ કઈ છે ?” “મીનાએ બોક્ષમાં શું મૂક્યું ?” વગેરે.

- (i) વિવિધ પ્રકારના પ્રશ્નો પૂછવાના કૌશલ્યનું મૂલ્યાંકન

આ મૂલ્યાંકન વિવિધ પરિસ્થિતિના ચિત્રોના ચાર્ટ વડે થઈ શકે.

પહેલાં શિક્ષક પ્રશ્ન કેવી રીતે પૂછાય તે સમજાવશે. દા.ત. છોકરી શું કરે છે ? આકાશમાં શું દેખાય છે ? રસ્તા પર કેટલી કાર છે ? વગેરે. આ પછી બજા ચિત્ર માટે બાળક પ્રશ્ન બનાવશે / પૂછશે - જે શિક્ષકને કે બીજા બાળકને પૂછશે.

વિચારો : તમે (BLC) મૂળભૂત ભાષા યોગ્યતાના મૂલ્યાંકનની એક પણ પદ્ધતિ જોઈ છે. તમે શિષ્યા કે (એકમ 4માં) નોંધ વગર મૂલ્યાંકન નકામું છે. ઉપરોક્ત પદ્ધતિમાં તમે કેવી રીતે નોંધ રાખશો ?

5.6 મૂલ્યાંકન માટે પ્રતિભાવની (જવાબ) નોંધ

આ પ્રતિભાવ નોંધવા માટે પત્રક તૈયાર હોવું સરળતા કરે છે.

મૂલ્યાંકન નોંધવા માટેના પત્રકનો સરળ નમૂનો નીચે પ્રમાણે છે.

મૂલ્યાંકન પત્રક

પરિસ્થિતિ (ચિત્ર)	જવાબનું વાક્ય	ભૂલો / છોડી દેવું / ચૂકી જવું
1. શામ આઈસ્ક્રીમ ખાય છે.	‘આઈસ્ક્રીમ’	નામ, ક્રિયાપદ નથી
2. ચિત્ર - છોકરો કૂતરાને મારે છે.	કૂતરો મારે	વર્તમાનકાળનું ક્રિયાપદ, ખૂટે છે.
3. શિક્ષક સોમુને પેન આપે છે. દીદીએ સોમુને પેન આપી	દીદી સોમુ પેન	વિભક્તિ પ્રત્યય ‘ને’, ‘કો’ નથી ક્રિયાપદનો ભૂતકાળ નથી.

ઉપરોક્ત ઉદાહરણથી સમજી શકાય કે...

બાળકને ક્રિયાપદની ખબર નથી.

કોઈ ઉપયોગ કરે તો (પરિસ્થિતિમાં) સમજી શકે

પોતે જાતે ઉપયોગ ન કરી શકે.

બાળક દ્વારા સ્વયં ઉપયોગમાં લેવાતા શબ્દો ‘સક્રિય શબ્દ ભંડોળ’ કહેવાય છે. બાળક શબ્દો જાતે વાપરતું નથી પણ બીજા વાપરે ત્યારે સમજે છે, વાંચીને સમજે છે, તો આ ‘નિષ્ક્રિય શબ્દ ભંડોળ છે.’

મૂલ્યાંકન દરમિયાન નીચેની બાબતોની કાળજીપૂર્વક નોંધ કરો.

- બાળકની ભાષામાં અર્થની સ્પષ્ટતા જુઓ. નક્કિ કરો, શું અર્થ સમજાય છે ? શબ્દ ભંડોળ પૂરતો છે ? યોગ્ય રીતે વપરાય છે ?
- વાક્ય રચનાનું અવલોકન કરો. બાળક 1-2 શબ્દોના ઉચ્ચારણ કરે છે. વાક્યો અધૂરાં કે પૂરાં છે ? કેવા પ્રકારનાં છે ? સુસંગતતા, પ્રકાર અને શબ્દ ભંડોળની અસરની રચના પર થતી અસરનું અવલોકન કરો.
- કામ અને બીજા પાસાંઓના ઉપયોગનું અવલોકન કરો. ખ્યાલ સ્પષ્ટ છે કે નહીં તે જુઓ.

- રૂપ ઘટકનો ઉપયોગ જુઓ.
- બાળક સવાલ બનાવી / વાપરી શકે છે ?
- વિધાન કરી શકે છે ? આદેશ આપી શકે છે ?
- ભાષા ઉપયોગના ક્ષેત્રમાં તેની સિદ્ધિનું અવલોકન કરો.

જો બાળક બે શબ્દના વાક્યોની કક્ષાએ પણ ન હોય તો BLC ના મૂલ્યાંકનમાં આગળ વધવું ઉપયોગી નથી. આવા બાળકે સામાન્ય ભાષા વિકાસ કાર્યક્રમમાં સઘન તાલીમ લેવી જોઈએ.

5.6.1 ભાષા ઉપયોગની નોંધ માટેનું પત્રક

અ.ન.	સમજનું કૌશલ્ય	હંમેશા	ક્યારેક	ક્યારેય નહીં
(ભાષાની સમજ મદદ વિના)				
1.	સંકેત વાંચીને + વાણી			
2.	હાથ કક્કો વાંચીને			
3.	વાણી વાંચન દ્વારા			
4.	ફક્ત શ્રવણથી (સાંભળીને)			
5.	વાણી વાંચન + શ્રવણ			
6.	લખાણ વાંચીને			

અ.નુ.	વાણી/રજુઆતના કૌશલ્યો	હંમેશા	ક્યારેક	ક્યારેય નહીં	અયોગ્ય	યોગ્ય
1.	દરેક શબ્દનો સંકેત આપી શકે.					
2.	હાથ કક્કાનો ઉપયોગ કરી શકે.					
3.	વાણીનો ઉપયોગ કરી શકે.					
4.	લખી શકે.					

5.7 સારાંશ

- શાળાકીય શિક્ષણ મેળવવા માટે બાળક પાસે મૂળભૂત ભાષાક્રિય યોગ્યતા હોવી જોઈએ.
- (BLC) મૂળભૂત ભાષાક્રિય યોગ્યતા પ્રાપ્ત કરવા માટે બાળકને સતત, પુષ્કળ, વારંવાર થતી ભાષાની ક્રિયા પ્રતિક્રિયાના સંપર્કમાં યોગ્ય વાતચીતની પદ્ધતિના માધ્યમથી રાખવું જોઈએ. (શ્રવણમંદ બાળક માટે)
- શ્રવણમંદ બાળકને 4/5 વર્ષની સઘન, સારી ગુણવત્તાવાળી તાલીમ આપવામાં આવે પછી જ મૂળભૂત ભાષા યોગ્યતાનું મૂલ્યાંકન કરવું જોઈએ.
- શૈક્ષણિક સુધારણ કાર્યક્રમ સંપૂર્ણ ભાષાના ઉપયોગ પર ભાર મૂકવું હોવું

જોઈએ. બાળકના ભાષાના ઉપયોગની ભૂલો છૂટી છવાઈ સુધારવાથી ખાસ ફાયદો થતો નથી.

5.8 સ્વાધ્યાય

3.5 વર્ષના સાંભળતા બાળકની ભાષાનો અભ્યાસ કરો જેને બીજી કોઈ સમસ્યા નથી. અગાઉ જોયા તે બધા જે ક્ષેત્રમાં પૃથક્કરણ કરો. તેની સરખામણી 6-10 વર્ષના શ્રવણમંદ બાળકના ભાષાના નમૂના સાથે કરો.

5.9 શૈક્ષણિક કાર્ય

(a) તમારી માતૃભાષામાં, શ્રવણમંદ બાળકની ભાષાની સમજ અને વિભક્તિના ઉપયોગનું જે તમે શીખવાડ્યું છે, તેનું મૂલ્યાંકન કરવા માટે (TMT) શિક્ષકના દ્વારા બનાવેલી કસોટીને વિકસાવો.

અથવા

(b) 8-9 વર્ષનાં બાળક જેણે ભાષા પ્રાપ્તિ પહેલાં શ્રવણમંદતા પ્રાપ્ત કરી છે, જેનો શ્રવણ દોષ 70/80 db શાળાની ઉંમર 4-5 વર્ષ છે. તેનું BLC માટે મૂલ્યાંકન કરો અને તેના જવાબ પ્રતિભાવ મૂલ્યાંકન પત્રક પર નોંધો.

5.10 સંદર્ભ

1. એ પ્રેગમેટીક એપ્રોચ ટુ લેંગ્વેજ ફોર ટીચર્સ ઓફ ડેફ ચિલ્ડ્રન KDES વોશિંગ્ટન ડી. સી. ગોલાડેટ કોલેજ.
2. એનગન ઇ એન્ડ એનગન ટી. (1983) રોહડ્સ આઈલેન્ડ ટેસ્ટ ઓફ લેંગ્વેજ સ્ટ્રક્ચર, યુનિવર્સિટી પાર્ક પ્રેસ, બાલ્ટીમોર, એમ.ડી.
3. કારંથ પ્રતિભા, મંજુલા આર. ગીથા વી. વાય. એન્ડ પ્રેયા કે. એસ. (1999) વીથ અ લીટલ બીટ ઓફ હેલ્પ - અર્લી લેંગ્વેજ ટ્રેનિંગ, મેન્યુઅલ બુક્સ ફોર ચેંઈડ, ભારત.
4. મેક એનલી, રોઝ એન્ડ કવીગલી (1987), લેંગ્વેજ લર્નિંગ પ્રાક્ટીસીઝ વીથ ડેફ ચિલ્ડ્રન, લીટલ બ્રાઉન એન્ડ કું. ()
5. મુગ જે એન્ડ ગીસ્સ એ (1999) ગ્રામેટીકલ એનાલીસીસ ઓફ ઇલીસીટેડ લેંગ્વેજ સીમ્પલ સેન્ટેસ લેવલ સેન્ટ્રલ ઇસ્ટીસ્ટુટ ફોર ધ ડેફ સેન્ટ લુઈસ એમ.ઓ.
6. મુગ જે. એન્ડ કુઝાક વી. જે. (1983) ટીચર એસેસમેન્ટ ઓફ ગ્રામેટીકલ સ્ટ્રક્ચર, સેન્ટ્રલ ઇન્સ્ટીટ્યુટ ફોર ધ ડેફ સેન્ટ લુઈસ એમ. ઓ.
7. પીટર એમ. બ્લેકવેલ એટ આલ. સેન્ટેસીઝ એન્ડ અધર સીસ્ટમ્સ ધ. એ. જી. બેલ. એસોસિયેશન ફોર ધ ડેફ. ઇનક. વોલ્ટા પ્લેસ, એન. ડબલ્યુ વોશિંગ્ટન ડી.સી.

8. કવીગલી એસ. સ્ટેઈનકેમ્પ એમ. જોન્સ બી. એન્ડ ડી. પોવર (1978) ટેસ્ટ ઓફ સીન્ટેટીક એબીલીટીઝ ડોરમે પ્રેસ.
9. સ્ટ્રેન્ગ એ. કેશિમર આર.આર. એન્ડ કેશિમર એલ. ગ્રૂપ એન્ડ સ્ટ્રેટોન (1978) લેંગ્વેજ, લર્નિંગ એન્ડ ડેફનેસ મિકાગો. આઈ. એલ.
10. ડબલ્યુ કીથ રસેલ, સ્ટીફન પ. કવગલી એન્ડ ડેસમોન્ડ જે. પોવર (1976) લીંગ્વીસ્ટીક્સ એન્ડ ડેફિયિલ્ડન. એ. જી. બેલ એસોસિઓશન ફોર ધ ડેફ.

સંચરના માળખું

6.0 હેતુઓ

6.1 પ્રસ્તાવના

6.2 ભાષા શિક્ષણના સિદ્ધાંતો

6.2.1 વિવિધ સંવેદનોનો ઉપયોગ

6.2.2 ઉપયોગી ભાષા બાળકને શીખવાડવી

6.2.3 અર્થપૂર્ણ પરિસ્થિતિ અને સંદર્ભનો ઉપયોગ કરો.

6.2.4 ભાષા એ ધ્યેય નથી ધ્યેય સુધી પહોંચવાનું સાધન છે.

6.2.5 ભાષા શિક્ષણ વહેલું શરૂ થવું જોઈએ.

6.2.6 ભાષા પ્રાપ્તિ એ સતત ચાલતી પ્રક્રિયા છે, ફક્ત વર્ગનું પરિણામ નથી.

6.2.7 બાળકનો રસ અને જરૂરિયાતને ધ્યાનમાં રાખો

6.2.8 ભાષા કાર્યક્રમનો હેતુ 'આપોઆપ ભાષા વિકાસ' હોવો જોઈએ.

6.2.9 બાળક જ્યારે ભાષા સ્વેચ્છાપૂર્વક ઉપયોગમાં લે ત્યારે જ પ્રાપ્ત થઈ ગણાય.

6.3 ભાષા શિક્ષણની પદ્ધતિઓ

6.3.1 સંચરનાત્મક

6.3.1.1 ધ ફીટઝીરાલ્ડ કી

6.3.1.2 ધ એપલ ટ્રી કાર્યક્રમ

6.3.3 સંયુક્ત પદ્ધતિ

6.3.3.1 ધ રોડઝ આઈલેન્ડ કરીક્યુલમ (અભ્યાસક્રમ)

6.3.3.2 ટેસ્ટ ઓફ સીન્ટેક્ટીક એબીલીટીઝ સીન્ટેક્સ કાર્યક્રમ

6.3.3.3 મેટર્નલ રીફલેક્ટીવ મેથડ

6.3.3.4 ટીચર્ય એસેસમેન્ટ ઓફ ગ્રામેટીકલ સ્ટ્રક્ચર

6.3.3.4.1 સમજ

6.3.3.4.2 અનુકરણ દ્વારા બોલવું

6.3.3.4.3 વારંવાર બોલવું

6.3.3.4.1 સ્વેચ્છાએ, આપમેળે બોલવું

6.4 ભાષા વિકાસની પદ્ધતિઓ

6.4.1 સમાચાર

6.4.1.1 સમાચારના પ્રકાર

6.4.1.2 જુઓ અને કહો

6.4.1.3 ડાયરી, નોંધ દ્વારા સમાચાર

6.4.1.4 છાપાં અને સામાયિક દ્વારા સમાચાર

6.4.1.5 સમાચાર શું કરવું - શું ન કરવું

6.4.2 વાર્તા

6.4.2.1 વાર્તાના પ્રકાર

6.4.2.2 વાર્તા કહેવાની પદ્ધતિ

6.4.2.3 વાર્તા શું કરવું - શું ન કરવું

6.4.3 નિર્દેશિત પ્રવૃત્તિઓ

6.4.3.1 શું કરવું - શું ન કરવું

6.4.4 પર્યટન - સ્થળ મુલાકાત

6.4.4.1 શું કરવું - શું ન કરવું

6.4.5 કવિતા

6.4.5.1 શું કરવું - શું ન કરવું

6.5 સારાંશ

6.6 સ્વાધ્યાય

6.7 શૈક્ષણિક કાર્ય એસાઈનમેન્ટ

6.7 સંદર્ભ

6.0 હેતુઓ

આ એકમના અભ્યાસને અંતે વિદ્યાર્થી

- શ્રવણમંદ બાળકને ભાષા શિક્ષણ આપવાના સિદ્ધાંતો સમજી શકશે.
- શ્રવણમંદ બાળકમાં ભાષા વિકસાવવાની વિવિધ પદ્ધતિઓ સમજી શકશે.
- ભાષા શિક્ષણની ત્રણ પદ્ધતિનો મૂળભૂત સિદ્ધાંત સમજી શકશે.
- ઉપરોક્ત માહિતી વર્ગમાં ઉપયોગમાં લઈ શકશે.

6.1 પ્રસ્તાવના

શ્રવણમંદ બાળકને વિશિષ્ટ શિક્ષણ આપતા ક્ષેત્રને સદીઓ જૂનો ગૌરવશીલ ઇતિહાસ છે. સૈદ્ધાંતિક ફાળો, સંશોધનો અને ટેકનિકલ વિકાસને કારણે આ શિક્ષણની કાયાપલટ થઈ છે. નિષ્ણાંતોની સમજ, જ્ઞાન ભંડોળમાં ખૂબ વધારો થયો છે. આ બધું એક જ પ્રશ્ન સામે નકામું જણાય છે.

શ્રવણમંદ બાળકમાં ભાષા વિકાસ કેવી રીતે કરવો ?

વિવિધ પદ્ધતિઓ, ટેકનીક, સિદ્ધાંતો અને અભિગમો રજુ થયા છે. જે ભાષા વિકાસ માટે જાદુઈ ચાવી હોવાનો દાવો નોંધાવે છે પણ હજુ સુધી દરવાજા સજજડ રીતે બંધ છે. ઘણી પદ્ધતિઓ ભૂલાઈ ગઈ, થોડી સચવાઈ રહી છે. આ એકમમાં આપણે શ્રવણમંદ બાળકની ભાષા વિકાસની / શિક્ષણની ત્રણ બાબતો જોઈશું.

- શ્રવણમંદને ભાષા શીખવવાના સિદ્ધાંતો
- શ્રવણમંદને ભાષા શીખવવાની પદ્ધતિઓ
- શ્રવણમંદને ભાષા શીખવવાની ટેકનીક

આ માહિતી શ્રવણમંદ બાળકને ભાષા શિક્ષણને લગતા મુદ્દાઓને મજબૂત સૈદ્ધાંતિક પાયો પૂરો પાડશે. વધુ અગત્યનું એ છે કે આ માહિતીનો ઉપયોગ તમે દરેક ભાષા શિક્ષણમાં, દરેક શાળામાં કરી શકશો. તમે જેટલા સુસંગત અને પદ્ધતિસર હશે તેટલી જ સફળતા તમારી નજીક હશે.

6.2 ભાષા શિક્ષણના સિદ્ધાંતો

શ્રવણમંદ બાળકના શિક્ષકનો મુખ્ય સંબંધ ભાષા શિક્ષણ સાથે છે. તેની સફળતામાં કેટલાંક પરિબળો ભાગ ભજવે છે. ઘણા લેખકોએ સૂચનો કર્યા છે. માહિતી આપી છે, શું કરવું, શું ન કરવું તે જણાવ્યું છે જેથી સારી ભાષાનો વિકાસ થઈ શકે. કેટલાક સિદ્ધાંતોએ સમયની કસોટી પાર કરી છે તેથી તે વર્ગ શિક્ષક માટે માર્ગદર્શક સ્ત્રોત છે જે અહીં આપેલ છે.

સ્મીત (1966) પાઉલ, ક્વીગ્લી (1984)માં ભાષા શિક્ષણના સિદ્ધાંતોની યાદી બનાવી...

6.2.1 વિવિધ સંવેદનોનો ઉપયોગ

શ્રવણમંદ બાળકની ભાષા વિકાસ દરમિયાન વિવિધ સંવેદનો જેવાં કે શ્રવણ, દૃશ્ય, સ્પર્શ સારું પરિણામ આપે છે. દા.ત. નિર્દેશિત પ્રવૃત્તિ 'સલાહ બનાવવો'માં શિક્ષક બધા શાકભાજી કપડાંની થેલીમાં રાખે છે, રાખી શકે. શિક્ષક વિદ્યાર્થીને થેલીમાં હાથ નાખી શાકભાજીને અડકીને સ્પર્શ કરીને તેનું નામ જણાવવા કહેશે. અહીં બાળકને પ્રસંગોચિત ભાષા, 'હું કાકડીને સ્પર્શ કરું છું.' 'મને લાગે છે આ

ટમેટું હશે' વગેરે શીખવાડી શકે. આવી જ પ્રવૃત્તિ નકાર માટે વાપરી શકાય. શિક્ષક બાળકને કહેશે.

'મને લાગે છે તમે પોચી વસ્તુને થેલીમાં અડકશો' બાળક માથું હલાવશે. ત્યારબાદ શિક્ષક નમૂનો દર્શાવશે (કરીને બતાવશે) શીખવશે. 'ના પોચી વસ્તુ નથી, હું કંઈક કઠણ વસ્તુને અડકું છું.' દૃશ્ય સંકેતો માટે વાક્યને કાગળ પર લખી શકાય.

આ પરિસ્થિતિમાં બાળકને માહિતી વિવિધ સંવેદનો દ્વારા આપવામાં આવે છે જેમાં (શ્રવણ) બાળક સાંભળે છે, તે વાણી વાંચન કરે છે, વાક્ય વાંચે છે (દૃશ્ય) અને વસ્તુને અડકે છે. (સ્પર્શ) આ ઉત્પાદક સામગ્રી (માહિતી) એક સાથે આપવામાં આવે છે જે બાળકે સંયોજીત કરીને સમજવી જોઈએ. દરેક વખતે વિવિધ સંવેદનો એક સાથે આપવા જરૂરી નથી તે એક પછી એક પણ આપી શકાય. દા.ત. શીખતી વખતે બાળક, વાણીમાં ભૂલ કરે તો તેને ધ્યાનથી સાંભળી, ભૂલ સુધારવા માટે યાદ આપી શકાય. જો આ પછી પણ ભૂલ ન સુધરે તો દૃશ્ય સંકેતો આપી શકાય. સ્પર્શ સંવેદનોનો ઉપયોગ છેલ્લો રાખવો. આથી સામાન્ય રીતે નવો શબ્દ કે અગત્યનો શબ્દ પ્રથમ વખત શીખવાડતી વખતે ફક્ત શ્રવણ પદ્ધતિનો ઉપયોગ (મોઢું ઢાંકીને) કરવામાં આવે છે.

6.2.2 ઉપયોગી ભાષા બાળકને શીખવાડવી

શ્રવણમંદ બાળકોને વાતચીત કરવામાં મુશ્કેલી થાય છે. તેમની દરરોજની ભાષાની સમજ અને ઉપયોગ ખૂબ મર્યાદિત છે. આથી તેમને જે ભાષા શીખવાડવામાં આવે તે તેમને દરરોજની વાતચીતમાં ઉપયોગી થાય તેવી હોવી જોઈએ. દિવસ દરમ્યાન એવી ઘણી તકો પરિસ્થિતિઓ શિક્ષકને મળી શકે છે જેમાં તે બાળકનો અનુભવ ભાષા સાથે જોડી શકે છે. શિક્ષકે આ પરિસ્થિતિને કુદરતી ભાષા, ઉપયોગી ભાષા વિકાસ માટે ઝડપી લેવી જોઈએ. દા.ત. જમતી વખતે શિક્ષક બાળકને એમ કહેવા પ્રોત્સાહિત કરી શકે કે 'મને થાળી (પ્લેટ) આપો' 'મને પાણી આપશો' તેમજ તેનું મોડેલ આપી શકે. ખાસ પ્રવૃત્તિ જેવી કે દુકાને જવું, (કરિયાણાની) કે અન્ય, ચોપડીની દુકાને જવું, ધોબી પાસે જવું કે આવી બીજી પ્રવૃત્તિઓનું આયોજન કરવું. જે દરમ્યાન બાળકને તે પરિસ્થિતિના સંદર્ભમાં વાતચીત માટે જરૂરી ભાષા શીખવાડી શકાય.

6.2.3 અર્થપૂર્ણ પરિસ્થિતિ અને સંદર્ભનો ઉપયોગ કરવો.

અર્થપૂર્ણ સંદર્ભવાળી પરિસ્થિતિમાં શીખવાડવામાં આવતી ભાષા સારી રીતે પ્રાપ્ત કરી શકાય છે. સંદર્ભ વિના અર્થહીન પરિસ્થિતિમાં શીખવાડવામાં આવતી ભાષા અર્થપૂર્ણ રીતે શીખી શકાતી નથી અને બાળકો તેને જરૂર પડે ત્યારે ઉપયોગમાં લઈ શકતા નથી. ભાષા વિકાસની પદ્ધતિનો અસરકારક ઉપયોગ ભાષા વિકાસની પુષ્કળ તકો પૂરી પાડે છે. ક્રિયાપદ જેવાં કે, ધોવું, કાપવું, છોલવું વગેરે વાસ્તવિક પરિસ્થિતિમાં શીખવાડી શકાય છે. તેમજ કાળ પણ સંદર્ભમાં શીખવાડી શકાય છે. દા.ત. પતંગ બનાવતી વખતે શિક્ષક પૂછી શકે ‘કોણ કાગળ કાપશે?’ (ભવિષ્યકાળ) બાળક કાગળ કાપે ત્યારે શિક્ષક પૂછી શકે ‘નેહાં શું કરે છે?’ (વર્તમાનકાળ) બાળકે કાગળ કાપી લીધા પછી શિક્ષક પૂછી શકે ‘નેહાએ શું કર્યું?’ (ભૂતકાળ)

વિચારો : ભાષા વિકાસ પહેલાં, સંદર્ભ વિકાસ જરૂરી છે તેવું તમે શા માટે માનો છો ?

સંદર્ભ વિના ભાષા શક્ય નથી. આથી તાલીમની શરૂઆતમાં જ શિક્ષકોને કહેવામાં આવે છે કે સંદર્ભ વિનાની ભાષા (વાક્યો) ન વાપરો. ખાસ પ્રકારનાં વાક્યો જ ન વાપરો જે બાળકનો કોઈ જ કામના નથી. જેમ કે, ‘આ બિલાડી છે.’ તેને ચાર પગ છે. બિલાડીને એક પૂછડી છે. તે દૂધ પીએ છે વગેરે. આવા વાક્યો દરરોજની વાતચીતમાં કોઈ ઉપયોગમાં લેતું નથી. તો પછી આવા કૃત્રિમ વાક્યો શ્રવણમંદ બાળકો માટે શા માટે ઠોકવાનાં ? છેવટે, બાળકને જે ભાષાની જરૂર છે અને ઉપયોગમાં લેવાનો છે તે જ શીખવાડો. શિક્ષક અને માતા-પિતા યોગ્ય સંદર્ભ શોધી શકે છે અને આયોજીત ભાષા માટે સંદર્ભ આયોજીત કરી શકે છે.

6.2.4 ભાષા એ ધ્યેય નથી ધ્યેય સુધી પહોંચવાનું સાધન છે.

ભાષાનું મૂળભૂત કાર્ય વાતચીત છે. આપણે જાણીએ છીએ તેમ ભાષા એટલે સાધન છે જે સામાજિક, બૌદ્ધિક અને ઓળખાણ સંબંધિત કાર્યો કરે છે. (જુઓ 2.3) ઘણામી વખત શ્રવણમંદ બાળકો સાથે શિક્ષકનું ધ્યાન ફક્ત ભાષા વિકાસ સુધી મર્યાદિત થઈ જાય છે. ભાષાને શિક્ષણ પદ્ધતિનો હેતુ ગણવામાં આવે છે. આ બરાબર નથી કારણ કે કોઈપણ શિક્ષણનો હેતુ જ્ઞાન છે. ભાષા જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાનું સાધન માત્ર છે. જે શિક્ષક ભાષા વિકાસ પર કાર્ય કરે છે. (શ્રવણમંદ બાળકો માટે) તેમને એવી યોગ્ય ભાષા વિકસાવવી જોઈએ જે આપોઆપ સામાજિક અને બૌદ્ધિક વિકાસના સાધન તરીકે કાર્ય

કરે. રોજની ભાષાનું અસરકારક નિયંત્રણ બાળકને ભાષાકીય વ્યક્તિત્વ આપે છે. આમ ભાષા એ હેતુ નથી પણ જ્ઞાન પ્રાપ્તિ અને વાતચીત વિકસાવવાનું એક સાધન છે.

6.2.5 ભાષા શિક્ષણ વહેલું શરૂ થવું જોઈએ

બાળપણમાં વિકાસનાં ઘણાં સીમા ચિહ્નો બાળક પ્રાપ્ત કરે છે તેમાં ભાષા વિકાસ પણ એક અગત્યનું ક્ષેત્ર છે. સંવેદન અંગો યોગ્ય કાર્ય કરે ખાસ શ્રવણ અહીં અનિવાર્ય છે. સાંભળતા બાળકો જેની બુદ્ધિ શક્તિ પણ સામાન્ય છે તે ખૂબ જ ટૂંકાગાળામાં ભાષા પ્રાપ્ત કરી લે છે. એ ખરેખર આશ્ચર્યજનક, જાદુઈ બાબત જણાય છે કે જન્મ સમયે કોઈપણ શબ્દ બોલી ન શકતું બાળક, પાંચ વર્ષે પુખ્ત વ્યક્તિ જેટલી ભાષા પ્રાપ્ત કરી લે છે અને તે પણ કોઈપણ જાતના સજાગ, સભાન પ્રયત્ન વિના. આ સમયે મગજ ખૂબ પરિવર્તનશીલ હોય છે. અને તે ભાષા અને તેને નિયંત્રિત કરતા નિયમો ગ્રહણ કરવા શક્તિમાન હોય છે. આથી આ સમયનો ઉપયોગ કરવો ખૂબ જ અગત્યની બાબત છે. જ્યારે બાળકનો

શ્રવણદોષનું નિદાન થાય કે તરત જ તેની ભાષા વિકાસના પ્રયત્નો શરૂ થઈ જવા જોઈએ. માતાપિતા અને શિક્ષકે બાળકને પુષ્કળ પ્રમાણમાં ભાષાનો અનુભવ આપવો જોઈએ અને તે પણ આ અગત્યના સમય દરમિયાન ખાસ, જ્યારે બાળકની ભાષા ગ્રહણ કરવાની ક્ષમતા સતેજ છે.

6.2.6 ભાષા પ્રાપ્તિ એ સતત ચાલતી પ્રક્રિયા છે, ફક્ત વર્ગનું પરિણામ નથી.

વિશિષ્ટ શાળામાંના શિક્ષકોને ભાષા વિવિધ પદ્ધતિ દ્વારા શીખવાડવાની તાલીમ આપવામાં આવે છે. વર્ગમાં શીખવાડેલી ભાષા, વર્ગ સિવાયની પરિસ્થિતિઓમાં આગળ લઈ જવાની હોય છે. તેનો ત્યાં ઉપયોગ કરી તેને વિકસીત કરવાની હોય છે. આ ખ્યાલ વિકસાવવા માટે અગત્યની બાબત છે. અહીં એક સાદો દાખલો આપવામાં આવ્યો છે. વર્ગની અંદર શિક્ષક નિર્દેશિત પ્રવૃત્તિ કરાવે છે. જેમાં ‘આપણે રસ કાઢવા માટે લીંબુ નિયોવીએ છીએ’ એવી ભાષા આપે છે. પાઠ પૂરો થયા પછી ‘નિયોવવું’ શબ્દ દૃઢ કરવા માટે તેનો ખ્યાલ સ્પષ્ટ કરવા વર્ગ બહાર પ્રવૃત્તિ આપવા જરૂરી છે. માતાપિતા એ આ શબ્દ બીજી પરિસ્થિતિમાં જાણી જોઈને વાપરવો જોઈએ. દા.ત. ‘નારંગી નિયોવવું’ એવું ધ્યાન પર લાવી શકાય કે કપડાં પણ પાણી કાઢવા માટે ‘નિયોવી’ શકાય છે. જ્યારે બાળક આ બધાના સંપર્કમાં આવે, અનુભવ મેળવે ત્યારે તેનો ખ્યાલ દૃઢ

અને સ્પષ્ટ થશે અને વર્ગથી બહાર જશે તેનો ઉપયોગ થશે. આ પ્રક્રિયાને ઉલટાવી પણ શકાય. માતા-પિતા જે ખ્યાલ, શબ્દ શીખવાડે તેની જાણ શિક્ષકને કરે તો શિક્ષક તેનો ઉપયોગ વર્ગમાં કરાવી શકે.

6.2.7 બાળકનો રસ અને જરૂરિયાતને ધ્યાનમાં રાખો

બાળક માટે અભ્યાસક્રમ નક્કી હોય છે. શિક્ષકે શાળાના અભ્યાસક્રમ પ્રમાણે ભાષા શિક્ષણ આપવાનું હોય છે. પણ કોઈપણ જગ્યાએ, સ્તરે બાળકની જરૂરિયાત અને રસ ધ્યાન બહાર ન જવા જોઈએ. એવું કહી શકાય કે જો બાળકને રસ પડે તો જ બાળક શીખી શકે. બાળકને ભાષામાં રસ ન પડે, તેની જરૂરિયાત પૂરી ન કરે તો બાળક ભાષા શીખવા તૈયાર થશે નહીં. આનો અર્થ એવો નથી કે અભ્યાસક્રમની જરૂરિયાત એક બાજુ મૂકી દેવી પણ અભ્યાસક્રમ એ અગત્યનો નિર્દેશક બની શકે. આયોજન માટેનું જરૂરી માળખું અભ્યાસક્રમમાંથી મળી શકે, જેના આધારે તે માળખાની અંદર, હાલના પ્રવાહોને અને બાળકના રસને ભોગા કરીને શિક્ષકે પ્રવૃત્તિઓ આયોજીત કરવાની છે. દા.ત. બાળકના મનપસંદ ટી.વી. શો વિશે વાતચીત, પતંગ બનાવવો, ઢીંગલી ઘર વગેરે પ્રવૃત્તિઓ.

6.2.8 ભાષા કાર્યક્રમનો હેતુ ‘આપોઆપ ભાષા વિકાસ’ હોવો જોઈએ.

સાંભળતા બાળકોમાં ભાષા વિકાસ આપોઆપ જ થાય છે. કોઈ તેને માટે સભાન પ્રયત્ન કરતું નથી. આનો અર્થ એ નથી કે બાલકો ભૂલ કરતા નથી સાંભળતા બાળકો પણ જાતિ, કાળ વગેરેની ભૂલો કરે છે. તેના માતાપિતા પણ અજાણતા જ વિવિધ પદ્ધતિનો ઉપયોગ કરતાં હોય છે જેમ કે મોડેલિંગ, યાદ કરવું વગેરે પણ ભાષાના પ્રવાહને રોકતાં નથી.

શ્રવણમંદ બાળકોને ભાષા શીખવાડતી વખતે પણ તે જ નિયમોનો ઉપયોગ કરવો જોઈએ. શરૂઆતમાં સુધારણા માટે મોડેલિંગ અનુકરણનો (માતાપિતા બોલે અને બાળક તેનું અનુકરણ કરે) ઉપયોગ કરી શકાય પણ એ ખૂબ જ અનિવાર્ય છે કે આ પદ્ધતિ શક્ય તેટલી જલદીથી વાપરવાથી બંધ કરી દેવી જોઈએ અને ત્યારે જ બાળક વિશ્વાસથી અને જાતે જ ભાષાનો ઉપયોગ કરશે.

વિચારો : તમે શ્રવણમંદ બાળકમાં ભાષા વિકાસ માટે ખૂબ મહેનત કરો છો તમે તમારા વિદ્યાર્થીમાં ભાષા વિકાસ થયો છે તેવું ક્યારે કહી શકો ?

6.2.9 બાળક જ્યારે ભાષા સ્વેચ્છાપૂર્વક ઉપયોગમાં લે ત્યારે જ પ્રાપ્ત થઈ ગણાય.

ભાષાની વ્યાખ્યા, ભાષાનો ઉપયોગ વિચાર, ખ્યાલ, લાગણી વગેરે રજૂ કરવાના પાસા પર વધુ મહત્વ આપે છે. બાળક જો ભાષા પર સારું નિયંત્રણ ધરાવતો હોય તો માનસિક સહજ, સ્વયં થાય છે. આમ બાળકે ભાષાને સ્વયં - તાત્કાલીક અને જરૂરિયાતના સંદર્ભમાં ઉપયોગમાં લેવી આવશ્યક છે.

આથી હવે પછીના ફકરાઓમાં ભાષા સંદર્ભમાં અને અર્થપૂર્ણ પરિસ્થિતિમાં શીખવાડવી જોઈએ તે બાબત પર ભાર મૂકવામાં આવશે. ત્યાં સુધી માતાપિતાએ, શિક્ષકે બાળકને જરૂરી ભાષા સતત આપતા રહેવું જોઈએ. દા.ત. માતાપિતા કે શિક્ષકને જાણ થાય કે બાળકની પેન્સિલ ખોવાઈ ગઈ છે અને મળતી નથી તો તેમણે તરત જ બાળકને ભાષા આપવી જોઈએ. “ઓહ ! તારી પેન્સિલ ક્યાં છે મળતી નથી ?” તેઓ મોડેલીંગ અનુકરણનો પણ ઉપયોગ કરી શકે. પોતે બોલે અને બાળક પાસે અનુકરણ કરાવે. આવી પ્રસંગોચિત ભાષા બાળકને આપતા રહેવું જોઈએ જેથી ફરીથી આવી પરિસ્થિતિમાં બાળક યોગ્ય માળખાકિય ભાષાનો ઉપયોગ કરી શકે. તાત્કાલિક કરી શકે. આ સંજોગોમાં ધ્યાન રાખો કે પરિસ્થિતિ કૃત્રિમ ન બની જાય અને વધુ પડતું શિક્ષણ ન થઈ જાય. ઘણીવાર બાળક, શબ્દો કે વાક્યોનો પ્રયોગ કરે અને શિક્ષક. માતાપિતાને લાગે કે બાળક પાસે આ ક્ષમતા છે. પણ એ ધ્યાનમાં રાખો કે ભાષા પ્રાપ્ત કરી ત્યારે જ ગણાય જ્યારે બાળક તેને તાત્કાલિક અને અર્થપૂર્ણ રીતે ઉપયોગમાં લે.

આ નિયમો શીખતી વખતે તમે ત્રણ વસ્તુઓ ધ્યાન પર લીધી હશે.

- આ નિયમો વહેલી ભાષા વિકાસ માટે યોગ્ય છે.
- આ નિયમો દુનિયાભરમાં સરખા જે છે, લાગુ પડે છે. વિવિધ સંસ્કૃતિને પણ લાગુ પડે છે.
- આ નિયમો ગોખવા માટે નથી તેનો અમલ વર્ગમાં કરવાનો છે.

6.3 ભાષા શિક્ષણની પદ્ધતિઓ

શ્રવણમંદ બાળકને ભાષા શીખવાડવા માટેની વિવિધ પદ્ધતિઓ વિવિધ વિદ્વાનો દ્વારા રજૂ કરવામાં આવી છે. એને ત્રણ વિભાગમાં વહેંચી શકાય.

- માળખાકીય પદ્ધતિ

- કુદરતી પદ્ધતિ

- સંયુક્ત પદ્ધતિ

ઈતિહાસ પ્રમાણે ભાષા વિકાસના પદ્ધતિસરના પ્રયત્નો પ્રથમ માળખાકીય પદ્ધતિથી શરૂ થાય. જેમ જેમ આ પદ્ધતિની મર્યાદા અને નબળાઈ જણાવા લાગી, તેમ જ ‘ભાષા એટલે શું અને તે કેવી રીતે પ્રાપ્ત થાય ?’ તેના ખ્યાલો બદલાયા તેમ વિદ્વાનો આ પદ્ધતિ તરફથી ખસીને ‘કુદરતી પદ્ધતિ’ તરફ વળવા માંડ્યા. બન્ને પદ્ધતિના સબળાં પાસાંઓ ભેગાં કરીને હાલમાં વિદ્વાનો ‘સંયુક્ત પદ્ધતિનો’ ઉપયોગ કરે છે.

આ મુદ્દાની અંદર ક્ષમતા પ્રાપ્ત કરવી (...) અને ક્ષમતા શીખવવી (...) વચ્ચેનો વિવાદ રહેલો છે.

વિચારો : તમને લાગે છે કે ભાષા શીખવાડી શકાય ? અથવા એ શીખવી પડે ? અથવા તમને નીચેના બે વાક્યોમાં કોઈ તફાવત જણાતો નથી. - “ભાષા શીખવાડવી જ જોઈએ” અને “ભાષા શીખવી જોઈએ”

ટેકનિકલ વિગતોમાં પડ્યા વિના એવું કહી શકાય તે તરવું, સંગીતનું સાધન વગાડતા શીખવું, ભાષા વગેરે કૌશલ્યો શીખવા અને કૌશલ્ય ક્ષમતા શીખવવી બે જુદી વસ્તુઓ છે. ફિલસૂફીનો આધાર આપણે ભાષાને કેવી રીતે જોઈએ - સમજીએ છીએ. એટલે કે તે શીખવી શક્ય છે અથવા એ શીખી શકાય છે. આપણે ચર્ચાની શરૂઆત માળખાકીય પદ્ધતિથી કરીશું.

6.3.1 માળખાકીય પદ્ધતિ

આ પદ્ધતિના મુખ્ય લક્ષણો :

- એવું માને છે કે ભાષા શીખવાડી શકાય, એટલે શીખવવી જોઈએ.
- માળખાને પ્રતિક પદ્ધતિથી દર્શાવવાની હિમાયત કરે છે.
- વિદ્યાર્થીઓને વ્યાકરણના પાસાંઓનું વર્ગીકરણ, પૃથક્કરણ કરીને વ્યાકરણના નિયમો શીખવાડાય છે.
- તેઓ સઘન અભ્યાસ, યાદ રાખવું અને ભાષાના દાખલા અનુકરણથી તૈયાર કરાવવામાં આવે છે. (બોલાવ્યો - બોલાવો, ચાલો - ચાલ્યો વગેરે)
- તેઓ અભ્યાસક્રમના ક્રમને ચૂસ્તપણે વળગી રહે છે પરિવર્તન કરતા નથી.

અહીં બે માળખાકીય પદ્ધતિ વર્ણવવામાં આવી છે જે પાઉલ અને કવીગલી (1994) પ્રમાણે છે.

6.3.1.1 ધ ફીટઝીરાલ્ડ કી

આ સૌથી વધુ જાણીતી માળખાકીય પદ્ધતિ છે અને હજુ ઘણા

કાર્યક્રમમાં તેનો ઉપયોગ થાય છે. એડિથ ફિટ્ગીરાલ્ડે (1929)માં આ પદ્ધતિ વિકસાવી તે પોતે શ્રવણમંદ બાળકોના શિક્ષક હતા. આ પદ્ધતિમાં છે કોલમ છે દરેક કોલમને એક શબ્દ જે પ્રતિક છે. તેનાથી શરૂ થાય છે. ફીટ્ગીરાલ્ડના કહેવા પ્રમાણે આ પદ્ધતિનો હેતુ અંગ્રેજી ભાષાનું માળખું શીખવામાં મદદ કરવાનો હતો અને કેટલાક ઉદાહરણ

અથવા	કોણ/શું	ક્રિયાપદ	શું/ કોને	કોને
	ધ ડોગ	ટુક	ધ બોલ	..
	કોણ	ક્રિયાપદ	ક્યાં	ક્યારે
	આઈ	સ્ટડીઝ	ઈન ધ લાઈબ્રેરી	યસ્ટર ડે

ફીટ્ગીરાલ્ડ કી નું ઉદાહરણ

કોલમ	કોલમ	કોલમ	કોલમ	કોલમ	કોલમ
1	2	3	4	5	6
કોણ	ક્રિયાપદ	શું	ક્યાં	કેવી રીતે?	ક્યારે
કોનું	શબ્દપદ	કોને	ક્યાં		
શું	વિષય	() કોનું	ક્રિયા	કેટલી વખત	
નામપદ	વિશેષતા	કોણ	વિશેષણ	થી	
	ક્રિયાપદ	શું	સ્થાન	કેટલીવાર	
	વિશેષણ વગેરે	પ્રત્યક્ષ/પરોક્ષ		કેવી રીતે	
		વસ્તુઓ		પુનરાવર્તનનું	
				ક્રિયા વિશેષણ અને	
				કારણ સુધારણ	
				જેમાં ક્રિયા વિશેષણ	
				અથવા શબ્દપદ જે	
				મુખ્ય ક્રિયાપદમાં	
				સુધારા કરે.	

6.3.1.2 ધ એપલ ટ્રી કાર્યક્રમ

માળખાકીય પદ્ધતિની આ બીજી પદ્ધતિ છે. આ પદ્ધતિમાં ભાષાકીય વિસ્તૃતિકરણ જે અનુભવ અને મૂલ્યાંકન દ્વારા કરવામાં આવે છે તેનો પેર્ટન્ડ કાર્યક્રમ છે.

- પહેલાં અને પછી કસોટી

- વર્કબૂક

- દશ વાક્ય પેટર્ન શીખવાડવા માટેની શિક્ષક માટેની માર્ગદર્શિકા

- નાની વારતાઓની ચોપડીઓની શ્રેણી

વર્કબૂકમાં જે એક્સરસાઈઝ છે તેમાં સમજ, કુશળ વ્યવહાર (.....) અવેજીકરણ અને ઉત્પાદન તથા રૂપાંતરણ પ્રવૃત્તિઓનો સમાવેશ થાય છે. આ એક્સરસાઈઝ મૂળભૂત ક્રમ છે. સૂચના પ્રક્રિયાનો એક ભાગ છે. આ કાર્યક્રમમાં વાક્ય સહેલાથી અઘરાના ક્રમમાં રજૂ થાય છે.

એપલ ટ્રી ની સામગ્રીમાં મદદરૂપ થવા માટે ઘણી નાની ટ્રેની વારતાઓની ચોપડીઓની શ્રેણી વિકસાવવામાં આવી છે. વાક્ય પેટર્ન દર્શાવતું ઉદાહરણ નીચે પ્રમાણે છે.

વાક્ય પેટર્નના અને એપલ ટ્રી કાર્યક્રમના ઉદાહરણ

વાક્ય પેટર્ન

ઉદાહરણ

(1) NPI + V (be) + Adi

છોકરો ઠીંગણો છે.

(2) NPI + V

છોકરો દોડે છે.

(3) NPI + V + fui

છોકરાં દોડતાં શાળાએ જાય છે.

(4) NPI + V + ક્યારે

મા આજ સવારે શાળાએ ગઈ.

6.3.2 કુદરતી પદ્ધતિઓ

આ પદ્ધતિના સમર્થકો એવું માને છે કે ભાષા શીખવાડી શકાય નહીં તે પ્રાપ્ત કરવી પડે. બાળકને યોગ્ય સંપર્ક અને યોગ્ય ભાષા પુરી પાડો બાળક આપોઆપ જ ભાષા શીખી જશે.

આ પદ્ધતિમાં બાળક, પોતાના પર્યાવરણ સાથે ક્રિયા પ્રતિક્રિયા કરીને, બીજા કોઈપણ જાતના શીખવાડવાના સજાગ, સભાન પ્રયત્ન કર્યા વિના જ ભાષા પ્રાપ્ત કરી લેશે તેવી અપેક્ષા રાખવામાં આવે છે. કોઈ સંકેતોનો ઉપયોગ કરવામાં આવતો નથી. મુખ્ય બાબત એ છે કે સાંભળતા બાળકો શીખે છે તેવી જ રીતે તે જ ક્રમમાં, શ્રવણમંદ બાળક પણ ઘટના જેવા જ વાતાવરણ અને અનુભવ તથા આયોજિત સૂચનાઓ દ્વારા, વાતચીત કરીને ભાષા વિકાસ કરે.

ગ્રોહર (1958) એક એનલી, રોઝ અને ક્વીગલી (1987) ના જણાવ્યા પ્રમાણે કુદરતી પદ્ધતિના કેટલાક નિયમો આ પ્રમાણે છે.

1. ભાષાના હેતુ અને સારવાર (વિકાસ) પદ્ધતિ નક્કી કરવા માટે સામાન્ય ભાષા વિકાસની માહિતીનો આધાર લેવામાં આવે છે.
અહીં આયોજન એવું છે કે બાળકો અને શિક્ષકો વચ્ચે વાતચીત થાય અને એવા વાતાવરણમાં થાય જે ઘટના જેવું હોય, આ વાતાવરણમાં શૈક્ષણિક, ક્રિયાત્મક અનુભવ પ્રાપ્ત થાય અને સારવાર પદ્ધતિનો ઉપયોગ થાય.
2. ભાષા વાતચીત દ્વારા શીખાય છે.
બાળકો સામાજિક પરિસ્થિતિમાં કોઈપણ જાતના પ્રયત્ન વિના, આરામથી ભાષા પ્રાપ્ત કરી લે છે. તેમને કોઈ શીખવાડતું નથી. ભાષા પરિસ્થિતિ દ્વારા શીખવાડવી જોઈએ નહીં કે ડ્રીલ દ્વારા.
આથી શાળાના શિક્ષકે (....) જે શ્રવણમંદ બાળકને ભાષા શીખવાડે છે તેણે યોગ્ય ભાષાકીય પરિસ્થિતિમાં, વિવિધ અનુભવ પુરા પાડવા જોઈએ. ભાષા વિકાસ શિક્ષણમાં વાતચીત કેન્દ્ર સ્થાને અને અગત્યની બાબત છે. જે વાસ્તવિક અને અર્થપૂર્ણ પરિસ્થિતિમાં થવી જોઈએ.
3. ભાષા વિકાસનો હેતુ વાતચીતની યોગ્યતાનો છે.
આનો અર્થ એવો છે કે બાળક વિવિધ હેતુઓ માટે વિવિધ સંદર્ભમાં વાતચીત કરી શકવું જોઈએ.
4. ભાષાના પાઠ (શિક્ષણ) બાળકની જરૂરિયાત નિર્દેશિત હોવા જોઈએ.

6.3.3 સંયુક્ત પદ્ધતિ

સંયુક્ત પદ્ધતિમાં, કુદરતી પદ્ધતિ અને માળખાકીય પદ્ધતિમાં કેટલાંક પાસાંઓને લેવામાં આવ્યા છે - સમન્વય કર્યો છે. જો કે બન્ને પદ્ધતિનો ઉપયોગ એક કાર્યક્રમથી બીજા કાર્યક્રમમાં જુદા જુદા પ્રમાણમાં હોય છે.

પાઉલ અને કવીગ્લી (1994) અને ગ્રીન અને મુગ (1983) પ્રમાણે અહીં ચાર મુખ્ય કાર્યક્રમની ચર્ચા કરવામાં આવી છે.

- ધ રોહડ આઈલેન્ડ કરિક્યુલમ
- ટેસ્ટ ઓફ સીન્ટેક્ટીક એબીલીટીઝ સીન્ટેક્સ પ્રોગ્રામ (...)
- મેટરનલ રીફ્લેક્ટીવ મેથડ
- ટીચર્સ એસેસમેન્ટ ઓફ ગ્રામેટિકલ સ્ટ્રક્ચરસ્

6.3.3.1 ધ રોહડ આઈલેન્ડ કરીક્યુલમ (અભ્યાસક્રમ)

બ્લેકવેલ (એટ.આલ.)(1978)માં ધ રોહડ આઈલેન્ડ સ્કુલના

શ્રવણમંદ બાળકો માટે આ પદ્ધતિ વિકસાવી. આ પદ્ધતિ મુખ્યત્વે માળખાકીય છે અને તે કોમોસ્કીના સર્જનાત્મક (ઉત્પાદક) વ્યાકરણના સિદ્ધાંતની ધારણ (અનુમાન) પર આધારિત છે. કાર્યક્રમની શરૂઆત પાંચ મુખ્ય કર્નેલ વાક્યો વિદ્યાર્થીને આપીને થાય છે.

આ પદ્ધતિમાં ત્રણ કક્ષાની કલ્પના છે. પ્રથમકક્ષા પૂર્વ શાલેય અને ક્રિડગાર્ટનના બાળકો માટે આયોજીત કરવામાં આવી છે. આ કક્ષાએ, સંપર્ક, ઓળખ, સમજ, ઉત્પાદન અને ભાષાના નિયમો લખવા વગેરેના. આયોજન અને પ્રવૃત્તિ કરવા પર ખાસ મહત્વ આપવામાં આવે છે. બીજી કક્ષામાં કેન્દ્ર સ્થાને શીખવાડવું - શીખવું અને જટિલ વાક્યોના ઉપયોગ છે. આની પાછળનો સિદ્ધાંત છે કે ભાષા શીખવાડી શકાતી નથી.

6.3.3.2 ટેસ્ટ ઓફ સીન્ટેક્ટીક એબીલીટીઝ સીન્ટેક્સ કાર્યક્રમ (TSA)

ક્વીગલી અને પોવર (1979) એ આ કાર્યક્રમ બનાવ્યો, જેનો મુખ્ય હેતુ શિક્ષકોને મદદ કરી બાળકોને વાક્ય રચના પ્રાપ્ત કરતાં શીખવાડવું. 'શિક્ષક નિર્દેશિકા' (ટીચર્સ ગાઈડ)માં કુદરતી પરિસ્થિતિમાં સીન્ટેક્ટીક વિકાસ વિશે માહિતી આપવામાં આવી છે અને વિવિધ રમતો અને પ્રવૃત્તિઓ. સીન્ટેક્ટીક માળખું વિકસાવવા માટેની આપવામાં આવી છે. વર્કબૂકમાં ભાષાનાં સીન્ટેક્ટીક પાસાને સુદૃઢ કરવા માટેનું વ્યવસ્થિત માળખું આપવામાં આવ્યું છે.

6.3.3.3 મેટર્નલ રીફલેક્ટીવ મેથડ (MRM)

ઉદેન (1977) શ્રવણમંદ બાળકના ભાષા વિકાસ માટે MRM ની હિમાયત કરે છે. સામાન્ય સાંભળતા બાળક અને માતાના ઘનિષ્ટ નિરિક્ષણ બાદ તેણે નોંધ્યું કે માતા.

(a) બાળક શું કહેવા માગે છે તે 'ઝડપી' લે છે.

(b) તે બેવડી ભૂમિકા અદા કરે છે. માતા બાળકને જે બોલવું છે તે બોલે છે અને તેનો જવાબ પણ આપે છે.

ઉદેન જણાવ્યું કે વિશિષ્ટ શિક્ષક વર્ગમાં પણ આ જ પદ્ધતિનો ઉપયોગ કરી શકે છે. શિક્ષકે શ્રવણમંદ બાળકની માતાની ભૂમિકા ભજવીને વર્ગમાં બાળકની ભાષાનો વિકાસ કરવાનો છે.

નીચેના મુદ્દાઓ વાતચીતનો પાઠ MRM દ્વારા કેવી રીતે આપી શકાય તેનો ખ્યાલ આપશે.

1. શિક્ષકે વર્ગ દરમિયાન બાળકના રસને 'ઝડપી' વાતચીતની શરૂઆત

કરવી જોઈએ. દા.ત. વર્ગમાં ચકલી દાખલ થાય છે અથવા બાળકની ગુંદરની શીશી ઢોળાઈ જાય છે.

2. આ 'ઝડપી' લીધેલ તક તરફ બાળકનું ધ્યાન દોરો.
3. શિક્ષકે બાળકના એક શબ્દના વાક્ય / તેની શારીરિક ભાષા ઈશારા ખૂબ ધ્યાનથી સાંભળવા / જોવા જોઈએ અને તેને માટે યોગ્ય ભાષા આપવી જોઈએ.
4. બાળકને / બાળકોને પોતાના વિચારો મુક્તપણે રજૂ કરવા પ્રોત્સાહન આપવું જોઈએ. જેથી તે પોતાની લાગણી અને વૈચારિક પ્રક્રિયાને યોગ્ય ભાષા આપી શકે.
5. પ્રાસંગિક ભાષા આપો. દા.ત 'ઓહ નો' 'ઓહના' 'કેટલો દુઃખી' 'તોફાની છોકરો' વગેરે.
6. બાળક જે વાતચીત કરે છે તે જ પ્રમાણે નોંધ કરો, (બોર્ડ પર, નોટબુક કે ચાર્ટ પર)
7. નોંધ કરેલ વાતચીત વંચાવો. જ્યાં જરૂર હોય ત્યાં ચિત્રો દોરો. વાણીના ફુગ્ગા (બલૂન) દોરો અથવા પ્રત્યય, ભાર અને વિરામનો ઉપયોગ કરો જ્યાં સુધી બાળક જાતે વાંચતું નથી.
8. બાળકને કસોટી આપો - ખૂટતા શબ્દ બતાવો, ખાલી જગ્યા પૂરો, જોડકાં બનાવો, ક્રમમાં ગોઠવો, એક શબ્દ / વાક્યમાં જવાબ લખો. વાક્ય બનાવો, હા-ના કહો, અર્થ કરો, વિરુદ્ધાર્થી વગેરે.
9. વાતચીતને અનુલક્ષીને નિર્દેશિત પ્રવૃત્તિ કરો.
10. વાણી શિક્ષક અને શ્રવણ તાલીમ માટે શબ્દો, શબ્દ સમૂહ અથવા વાક્યોનો વાતચીતમાં ઉપયોગ કરો.

તક ઝડપી લેવા માટેના ઉદાહરણો

બાળકો કાગળકામ કરે છે અને અચાનક ગુંદરની શીશી તેના ખોળામાં પડે છે. તેનું શર્ટ અને હાથ ગંદા થાય છે. આવા પ્રસંગો વર્ગ અને ઘરમાં વારંવાર બનતા રહે છે. આવી તકો ઝડપી લેવી જોઈએ અને તેના દ્વારા માતાપિતા અને શિક્ષકે કુદરતી ભાષાનો વિકાસ કરવો જોઈએ. ક્રિયા પ્રતિક્રિયા શક્ય તેટલી કુદરતી રહેવી જોઈએ.

દૃશ્ય વાતચીત - લેખિત નોંધ માટે

પૂર્વ શાળા કક્ષા - 1

યશ	એ ! ગુંદર ઢોળાયો	ગંદુ	સ્વાતિ
કિર્તિ	યશના હાથ ચોંટે છે	મારા હાથ ધોઉં ?	યશ
શિક્ષક	યશ ધ્યાન રાખો		

6.3.3.4 ટીચર્ય એસેસમેન્ટ ઓફ ગ્રામેટીકલ સ્ટ્રક્ચર (TAGS)

આ પદ્ધતિનાં લક્ષણો

- રચનાની દૃષ્ટિએ યોગ્ય ઉચ્ચારણોનો ઉપયોગ
- એવી પરિસ્થિતિની યોજના કરો જેમાં બાળકો શબ્દોના વિવિધ સંયોજનોના સંપર્કમાં આવે.
- બાળકે શીખેલા વિવિધ શબ્દોના સંયોજનોને અનુકરણથી વાપરવા માટે પ્રોત્સાહન આપો.
- ચાર મહત્વના મુદ્દાઓ

1. સમજણ : બાળક વ્યાકરણનું માળખું સમજે છે.
2. અનુકરણ દ્વારા બોલે છે : બાળક વ્યાકરણના માળખાનું અનુકરણ કરે છે.
3. સંકેત મેળવીને ઉત્પાદન (બોલવું) : સંકેત મળતાં બાળક વ્યાકરણનું માળખું તે પરિસ્થિતિમાં (ઉત્પન્ન કરે) બોલે છે.
4. આપો આપ - સ્વયં બોલવું : બાળક વ્યાકરણનું માળખું આપોઆપ બોલે છે.

6.3.3.4.1 સમજ

સામાન્ય રીતે રજુઆત પહેલાં ભાષાની સમજણ પ્રાપ્ત થાય છે શ્રવણમંદ બાળક ભાષાનું માળખું પહેલાં સમજે અને પછી આપોઆપ રજુ કરે બોલે તેવી અપેક્ષા છે. આની કસોટી સહેલી છે. બાળકને જે કહેવામાં આવે તે કરે તો તે સમજે છે તેમ માની શકાય.

નામ - વિશેષણ જોડકાની સમજ છે કે કેમ તે જોવા માટેની પ્રવૃત્તિમાં શિક્ષક વિવિધ રંગના દડા ટેબલ પર મૂકશે. પછી બાળકને લાલ બોલ બતાવવા કે આપવા કહેશે. પછી અન્ય રંગ પણ પૂછી શકાય.

6.3.3.4.2 અનુકરણ દ્વારા બોલવું

અનુકરણનો અર્થ છે. શિક્ષક મોડેલનું માળખું દર્શાવે કે બોલે તે

બાળક તરત જ બોલે. આ શ્રવણમંદ બાળકોના અનુભવ પરથી એવું જણાયું છે કે મોડેલીંગ અનુકરણ દ્વારા (શબ્દ / શબ્દ સમૂહ) પસંદગીના વ્યાકરણના માળખાના વિકાસમાં સહાયતા મળે છે. (મુગ 1983) શિક્ષક ભાષાનું મોડેલ બાળક માટે આપે છે અને બાળક તેનું અનુકરણ કરે છે.

દા.ત. બાળક બોલે અને બતાવે : બિસ્કીટ

શિક્ષકનું મોડેલ (દર્શાવે) કહે : મને બિસ્કીટ જોઈએ છીએ

બાળક : બિસ્કીટ જોઈએ

શિક્ષક : એક બિસ્કીટ

બાળક : એક બિસ્કીટ

શિક્ષક : મને એક બિસ્કીટ જોઈએ છીએ

બાળક : મને એક બિસ્કીટ જોઈએ છીએ

શિક્ષકે ખૂટતા ઘટકોનું મોડેલીંગ જલદી કરવું અને તેના પર ભાર મૂકવો. બાળકને એવું ન લાગવું જોઈએ કે શિક્ષક તેને પરેશાન કરે છે અથવા તેને સુધારે છે. આ પ્રયત્ન બાળકની ભાષાકીય રચના શીખવામાં પરિણામનો જોઈએ.

6.3.3.4.3 સંકેત દ્વારા બોલવું

ડ્રીલ અથવા વારંવાર બોલવું એ આ પદ્ધતિનો પાયો છે. શિક્ષક સભાનતાથી એવી પરિસ્થિતિનું આયોજન કરે છે જેમાં બાળકે શીખેલા ભાષાના માળખાં કુદરતી રીતે જ બોલવા પડે. એક વખત બાળક આ અનુકરણ સહેલાઈથી કરવાની ક્ષમતા દર્શાવે પછી શિક્ષક તેને તે ભાષાના માળખાં આપોઆપ બોલવા માટે પ્રોત્સાહન આપે છે. આ સંકેત દ્વારા બોલવું છે અહીં પરિસ્થિતિ બાળકને બોલવા માટે સંકેત આપે છે.

દા.ત. શિક્ષક નામ - વિશેષણ માળખું, શીખવાડે છે તો તેણે લાલ બોલ લઈને નીચેની પદ્ધતિથી આખું વાક્ય બોલાવવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ.

શિક્ષક : આ શું છે ?

બાળક : આ બોલ છે.

શિક્ષક : તેનો રંગ કેવો છે ?

બાળક : લાલ

શિક્ષક : આ શું છે ?

બાળક : આ લાલ બોલ છે ?

શિક્ષક ઉપર પ્રમાણેની ડ્રીલ વારંવાર કરવી પડે જેથી બાળક આખું વાક્ય બોલી શકે.

6.3.3.4.4 સ્વેચ્છાએ, આપમેળે બોલવું

સતત આયોજીત પ્રવૃત્તિ - પ્રયોગ બાળકને નિયંત્રિત પ્રયોગથી કુદરતી પરિસ્થિતિમાં પ્રયોગ તરફ લઈ જાય છે જે બાળકને ડ્રીલથી આપોઆપ બોલવા તરફ લઈ જાય છે. જ્યારે બાળક, શિક્ષકની કોઈપણ જાતની મદદ કે યાદ કરાવ્યા વિના જ આપોઆપ ભાષાના યોગ્ય વ્યાકરણ માળખાનો ઉપયોગ કરે ત્યારે તેને આપોઆપ બોલવું કહે છે.

શિક્ષકનું કામ ચારેય કક્ષા (મુદ્દાઓ) માટે સંકલિત કરી, પ્રવૃત્તિ આયોજીત કરવાનું છે. શ્રવણમંદ બાળકની ભાષા વિકાસ માટે વિશિષ્ટ પ્રયત્નો, પ્રયાસો કરવા જરૂરી છે તે ફરીફરીને કહેવાયું છે. ઉપરોક્ત પદ્ધતિઓ શ્રવણમંદ બાળકને તેની પ્રાથમિક ભાષા પર નિયંત્રણ અપાવવા માટે તૈયાર કરવામાં આવી છે. આ ત્રણ પદ્ધતિનો તફાવત આ પ્રશ્ન - શ્રવણમંદ બાળકને ભાષા વ્યાકરણના માળખાઓ વાપરતાં કેવી રીતે શીખવાડી શકાય ? ના સંદર્ભે છે. આ તફાવતો નીચે પ્રમાણે છે.

અ.ન. માળખાકીય પદ્ધતિ	કુદરતી પદ્ધતિ	સંયુક્ત પદ્ધતિ
1. આયોજીત પ્રવૃત્તિ પર ભાર	સ્વયંભૂ પ્રવૃત્તિ પર ભાર	બન્ને પ્રવૃત્તિ સ્વયંભૂ
2. ભાષા શીખવાડી શકાય	ભાષા પ્રાપ્ત કરી શકાય	બન્નેને સંયુક્ત રીતે માને
3. વ્યાકરણ શીખવાડવામાં માને	ભાષાને કુદરતી સંપર્કથી શીખવામાં માને	બન્ને પદ્ધતિમાં માને
4. વ્યાકરણના નિયમ / પ્રકાર વિદ્યાર્થીને આપે	વ્યાકરણના નિયમ / પ્રકાર વિદ્યાર્થીએ જાતે મેળવીને શીખી લેવાના	પરિસ્થિતિ ઝડપી લેવાની અથવા તૈયાર કરવાની જેમાં બાળકો નિયમો શોધ / પ્રકાર શોધે. તેની તરફ ધ્યાન ખેંચવામાં આવે.
5. ડ્રીલ અને એક્સરસાઈઝ પર ભાર	ફક્ત સંપર્ક પર ભાર	સંપર્ક પછી ડ્રીલ અને એક્સરસાઈઝ
6. ક્રમિક અભ્યાસક્રમ	પરિવર્તનશીલ અભ્યાસક્રમ	બન્નેની સમતુલાને મળતા અભ્યાસક્રમ
7. વિભાગથી સંપૂર્ણ તરફનો અભિગમ	સંપૂર્ણથી વિભાગનો અભિગમ	બન્નેનો સંયુક્ત અભિગમ

6.4 ભાષા વિકાસની પદ્ધતિઓ

ભાષા વિકાસ એ માનવની મહાન નોંધપત્ર સિદ્ધિ છે. મોટાભાગના બાળકો કોઈપણ તાલીમ, પ્રયત્ન કે સજાગ પ્રયત્ન વિના જ સરળતાથી ભાષા શીખી જાય છે. જો કે આપણને આ વિકાસ ન થાય આથવા તો અપૂરતો થાય ત્યારે જ ખ્યાલ આવે છે કે ભાષા શીખવાની પ્રક્રિયા જટિલ છે.

મોટાભાગે ભાષા પ્રાપ્તિ એ શ્રવણ ઘટના છે. ભાષા શ્રવણથી પ્રાપ્ત થાય છે આથી શ્રવણમંદતા એ ભાષા વિકાસમાં સૌથી મટો અવરોધ છે. ભાષા વિકાસ પહેલાં જેમને અતિતીવ્ર પ્રકારની શ્રવણમંદતા આવે છે તેવા બાળકો શ્રવણ સંવેદનોથી વંચિત રહે છે. આથી તેમને વાતચીતમાં મુશ્કેલી પડે છે. આમ પ્રાથમિક શ્રવણમંદતાની તકલીફને જો સારવાર આપવામાં ન આવે તો તે બાળકને ભાષા, વાણીની તકલીફ વધારામાં આપે છે. જે દ્વિતીય તકલીફ છે. આને પણ જો સારવાર આપવામાં ન આવે તો ત્રીજી વિકલાંગતા તરફ લઈ જાય છે અને શૈક્ષણિક વિકલાંગતા ઉત્પન્ન કરે છે. કારણ કે શિક્ષણની ઈમારત ભાષા પર આધાર રાખે છે. જો શ્રવણમંદ બાળક માટે ભાષા આટલી અગત્યની હોય તો તેને કેવી રીતે વિકસાવી શકાય ?

આ એકમમાં આપણે શ્રવણમંદ બાળકોને ભાષા શિક્ષણ આપવાની વિવિધ પદ્ધતિઓ શીખીશું ?

વિદ્યાર્થીને અંગ્રેજીના બે શબ્દ મેથડ અને ટેકનિક વચ્ચે ગુચવાડો પેદા ન થાય તેનું ધ્યાન રાખવાનું છે. મેથડ એટલે ભાષા શીખવાડવાની લાંબા સમય સુધીની પદ્ધતિ (કદાચ વર્ષો) જ્યારે ટેકનિક ટૂંકાગાળાની પદ્ધતિ છે જે ભાષા શિક્ષણમાં અનુભવ અને સંદર્ભ ઉભા કરે છે જેથી ભાષા શિક્ષણની પ્રક્રિયા બાળક માટે અર્થપૂર્ણ બની રહે. તે ભાષાના ટૂંકા ગાળાના હેતુઓ પૂરા કરે છે જે એક એક કરીને લાંબા ગાળાનો છેવટનો હેતુ પૂર્ણ કરે છે.

કોઈ એક વિભાગનો ઉપયોગ ભાષા વિકાસ કરવામાં થઈ શકે ? આ પ્રશ્નનો જવાબ 'ટેકનિક' છે. આવી ઘણી ટેકનિક છે જેમ કે, સમાચાર, વાતચીત નિર્દેશિત પ્રવૃત્તિ, વારતા, પ્રવાસ ભૂમિકા ભજવવી, ચિત્રનું વર્ણન, કવિતા વગેરે.

(આપણે મેથડ - ટેકનિકમાં તફાવત કર્યો નથી પણ તેને પદ્ધતિ જ કહી છે.)

6.4.1 સમાચાર

વાતચીતની ભાષાના વિકાસ માટે આ સૌથી અસરકારક પદ્ધતિ છે. સમાચાર દા.ત. કોઈપણ બનાવ વિશેની માહિતી પ્રસંગ, ઘટના વિશે બાળકો વચ્ચે અને સાથે વાતચીત કરી શકાય આ સંદર્ભ ઉભો કરવાનું અસરકારક સાધન છે. જે બાળકમાં આંતરિક ભાષા વિકસાવે છે.

વિચારો : તમે સમાચારને પાઠ લીધો હશે અથવા લેવાનો જોયો હશે.

સમાચારને પદ્ધતિ (ટેકનિક) તરીકે વાપરતી વખતે (ભાષા વિકાસ માટે)

શ્રવણમંદ બાળકના શિક્ષકો

- બાળકના ઈશારાને ભાષા પ્રદાન કરે છે.
- બાળકની શારીરિક ભાષા સમજે છે, બાળકને શું કહેવું છે તેની અટકળ કરી લે છે અને યોગ્ય ભાષા આપે છે.
- બાળકની વૈચારિક પ્રક્રિયાને ભાષા આપે છે.
- બાળકના ઉચ્ચારણને વિસ્તારે છે - એક શબ્દથી બે-ત્રણ શબ્દના જોડકાં, પછી સાદા, સંયુક્ત અને જટિલ ભાષાનો ઉપયોગ કરે છે.

આ મોડેલીંગ દ્વારા થઈ શકે શિક્ષક કહે બાળક સાંભળે / જુએ અને અનુકરણ કરે

- બાળક શિક્ષક જે બોલ્યા તે બોલે છે.
- શબ્દ ભંડોળ વધારે છે - વ્યાકરણના વિભાગો શીખવાડે છે.
- વાતચીત દરમિયાન પ્રશ્નો સમજતાં અને ઉપયોગમાં લેતાં શીખવાડે છે. દા.ત. કોણ ? ક્યારે ?
- સામાન્ય વાતચીતનું કૌશલ્ય સુધારે છે. વિકસાવે છે - જેમ કે, વાતચીત શરૂ કરવી, વાતચીતમાં ભાગ લેવો, વિચારને ટેકો આપવો અથવા વિરોધ કરવો.
- બાળકનું સામાન્ય જ્ઞાન, હાલના પ્રસંગો વિશે વાત કરીને વધારે છે.
- વાતચીત દરમિયાન, વાણીની સ્પષ્ટતા વધારે છે અને સાંભળવાના કૌશલ્યો સુધારે છે.

6.4.1.1 સમાચારના પ્રકાર

બાળકની ઉંમર, ભાષા કક્ષાને અનુરૂપ સમાચાર પસંદ કરો. સમાચારના પ્રકાર આ પ્રમાણે છે.

6.4.1.2 જુઓ અને કહો

નાના બાળકો જે શીખવાની શરૂઆત કરે છે તેમને માટે વપરાય છે. માતાપિતાને બાળક સાથે રમકડું, વસ્તુ, ચિત્ર, જુનો ફોટો, પક્ષીનું પીછું વગેરેમાંથી કંઈક મોકલવાનું કહેવામાં આવે છે. જેમાં બાળકને રસ પડતો હોય અને જેના વિશે તે કંઈક કહી શકે. સામાન્ય રીતે

બાળક પોતે જે લાવ્યું છે તે બતાવશે અને તેની સાથે કંઈક કરશે અને શિક્ષક તેને માટે ભાષા આપશે. તે પોતાની વસ્તુ તરફ બીજા બાળકોનું ધ્યાન ખેંચશે. દરેક બાળકને પોતે જે લાવ્યો છે તે બતાવવાની અને બોલવાની તક આપવામાં આવશે. છેવટે દરેક બાળકનાં વાક્યો શિક્ષક લખશે.

6.4.1.3 ડાયરી, નોંધ દ્વારા સમાચાર

બાળકો ઉંમરમાં મોટાં થાય તેમ તેમ ભાષા અને વાંચનમાં પણ પ્રગતિ કરે અને હવે વસ્તુ, રમકડાં છોડી નાનાં વાક્યો લખવા શીખે છે. માતાપિતા બાળકની ડાયરીમાં, ઘટના, પ્રસંગ કે બાળકના અનુભવને લગતું એક વાક્ય લખશે. નાનું ચિત્ર પણ વાક્ય સાથે મૂકી શકાય જે સમજવામાં મદદ કરશે. પછીથી બાળકોને પોતાના સમાચાર લખવા માટે પ્રોત્સાહન આપવું.

દરેક બાળકને પોતાની ડાયરીમાંથી સમાચાર કહેવાનું / વાંચવાનું પ્રોત્સાહન આપવામાં આવે છે. બીજા બાળકો સમાચાર સાંભળે અને તેના વિશે વાતચીત કરે. શિક્ષકે સતર્ક રહી બાળકના ઈશારા, શોધી તેને માટે યોગ્ય ભાષા આપવી. શિક્ષકની ભૂમિકા સરળતા કરી આપવાની છે, તે બાળકને વાતચીતમાં સક્રિય ભાગ લેવા પ્રોત્સાહન આપે છે. બધા બાળકો પોતાના સમાચાર કહી દે પછી સૌથી વધુ રસપ્રદ સમાચાર વાતચીત માટે પસંદ કરવામાં આવે છે. સંપૂર્ણ વાતચીત લખો અને 2/3 દિવસ તેને અનુસરશે. નાના ધોરણોમાં વાતચીત દરમિયાન, વિજ્ઞાન, ભૂગોળ જેવા વિષયો પણ ઉપર આવે. બહાર આવે દા.ત. બાળકો એક બાળકની જૂ ની મુલાકાત વિશે ચર્ચા કરે છે. પછી તેમાંથી પ્રાણી, તેના નામ, ખોરાક વગેરેને આવરી લેતો પાઠ લઈ શકાય.

6.4.1.4 છાપાં અને સામાયિક દ્વારા સમાચાર

શાળાના ઉપલા વર્ગોમાં સામાન્ય રીતે સમાચારનો ઉપયોગ...

- સામાન્ય જ્ઞાન વધારવા
- ભાષાનું જટિલ બંધારણ વિકસાવવા
- જાતે વાંચવાનું કૌશલ્ય વિકસાવવા
- વિચારવાની સરળતા કરવા

આ બાળકોએ છાપાં, સામાયિક, સાપ્તાહિક વગેરે વાંચવા અને તેમાંથી સમાચાર કહેવા જોઈએ (વર્ગમાં). આવા સમાચાર આજુબાજુ વર્ગમાં વાતચીત કરવી જોઈએ.

6.4.1.5 સમાચાર શું કરવું - શું ન કરવું

1. બાળકો તેમના વિચારો રજૂ કરવા મુક્ત હોવા જોઈએ, તેમના વિચારો અને ઈશારાને ભાષા આપવી જરૂરી છે. ક્યારેય પણ શિક્ષકે પોતાના વિચારો બાળક પર ઠોકી બેસાડવા નહીં.
2. સમાચાર બાળકના રસને અનુરૂપ હોવા જોઈએ, શિક્ષકના નહીં.
3. શિક્ષકે યાદ રાકવું કે તેમની ભૂમિકા મદદગારની છે, સરળતા કરવા પૂરતી છે તેથી તેમણે સરળતા કરી આપવી, ભાષા આપવી આટલું જ કરવાનું છે. તેની ભૂમિકા .. છે.
4. જરૂર પડ્યે પ્રાસંગિક ભાષા પુરી પાડવી.
5. સમાચાર - પ્રશ્ન, જવાબ માટેનો સમય નથી. એક બાળક પૂછે અને બીજો જવાબ આપે તેવું ન થવું જોઈએ.
6. ક્યારેક શિક્ષક પણ પોતાના સમાચાર રજૂ કરી શકે. વાતચીતમાં દરેક બાળકને સામેલ કરો.
7. વાતચીત દરમિયાન દરેક બાળકનું ધ્યાન બોલનારના અવલોકન અને સાંભળવા તરફ ખેંચવું જોઈએ.
8. સમાચાર અનુસરવા ભાષા શિક્ષણ માટે અગત્યની બાબત છે.

6.4.2 વાર્તા

દરેક બાળકને વારતા સાંભળવી ગમે છે. શ્રવણમંદ બાળકો પણ અપવાદ નથી તેઓ પણ વારતા સાંભળે - મજા માણે છે. વારતા - મનોરંજન દ્વારા ભાષા શીખવવાનું અસરકારક સાધન - માધ્યમ છે.

હેતુઓ :

ભાષા વિકાસ, વારતા દ્વારા શિક્ષકો

- નવા શબ્દો શબ્દભંડોળમાં ઉમેરે - શીખેલાને દઢ કરે - નવી પરિસ્થિતિમાં
- ઉચ્ચારણની લંબાઈ વધારે, બાળકની વાતચીતનું કૌશલ્ય વધારે.
- હવે શું થશે જેવા પ્રશ્નો વારતા દરમિયાન પૂછીને વૈચારિક પ્રક્રિયાને વેગ આપે છે.
- કલ્પના, અનુમાનિત પરિસ્થિતિઓ, અમૂર્ત વિચારોને લગતી ભાષા વિકસાવવાની શક્યતા ઉભી થાય છે.

6.4.2.1 વાર્તાના પ્રકાર

વારતાના ત્રણ પ્રકાર

1. ‘પરંપરાગત વારતાઓ’ જે બજારમાં ઉપલબ્ધ છે અને માતા-પિતા અને શિક્ષકો દ્વારા જે છે તેમ જ કહેવાય છે.
2. ‘શિક્ષક દ્વારા તૈયાર કરાયેલ વારતાઓ’, જે બાળકની ઉંમર, ભાષા કક્ષા પ્રમાણે શ્રવણમંદ બાળકો માટે ખાસ તૈયાર કરવામાં આવે છે.
3. ‘સ્વીકારેલ વારતાઓ’ આ પરંપરાગત વારતાઓ છે જેને સુધારા વધારા કરીને તૈયાર કરવામાં આવી છે જેથી બાળકને રસ પડે, ઉત્તેજિત થાય આ વારતામાં પરાકાષ્ટા બદલવામાં આવે છે. દા.ત. તરસ્યો કાગડો વારતામાં કૂંજામાં પથ્થર નાખવાને બદલે હોંશિયાર કાગડો દુકાનમાંથી સ્ટ્રો લઈ આવે છે અને કૂંજામાંથી પાણી પીએ છે.
4. ‘વિદ્યાર્થીએ બનાવેલ વારતા’ શિક્ષક વાક્યો આપે / ચિત્ર બતાવે અને વિદ્યાર્થીને વારતા બનાવવા કહે છે.

6.4.2.2 વાર્તા કહેવાની પદ્ધતિ

વિદ્યાર્થીની ઉંમર અને ભાષા કક્ષા પ્રમાણે વારતા જુદી જુદી રીતે કહી શકાય.

આ રીત...

1. રમકડાંના કુશળ વ્યવહાર દ્વારા. માતાપિતા-શિક્ષક રમકડાંના પાત્રોને ચલાવે છે.
2. 3-4 ચિત્રોની વારતા
3. વારતા કહેવી
4. વાંચીને વારતા કહેવી
5. શ્રવણ-દૃશ્ય દ્વારા વારતા કહેવી
6. કમ્પ્યુટર દ્વારા વારતા કહેવી

દરેક વારતાના પાત્રો વચ્ચે વાતચીતનો અવકાશ હોવો જોઈએ. જો મૂળ વારતામાં આ વાતચીત ન હોય તો શિક્ષકે યોગ્ય સુધારા કરવા દા.ત. કીડી અને કબૂતરમાં “ઓહ ! મને બચાવો” થોભો થોભો “હું મદદ કરું છું.” “પાંદડા પર ચડી જા” વગેરે ઉમેરી શકાય.

વારતા કહેતી વખતે વારતાનું નાટ્યીકરણ કરી શકાય. ભૂમિકા ભજવી શકાય. આ બે પદ્ધતિનો ઉપયોગ નીચેના હેતુ માટે કરી શકાય.

1. ખ્યાલ - વિસ્તાર - સમજાવવા માટે
2. ઘટના કહેવા અને સમજાવવા માટે

3. સારાંશ અથવા યાદ કરવા માટે
4. બાળકની વારતાની સમજનું મૂલ્યાંકન કરવા માટે
5. આગળ વારતાને અનુસરવા માટે

6.4.2.3 વાર્તા શું કરવું - શું ન કરવું

1. વારતા હંમેશા કહેવી જ જરૂરી નથી તે બાળકો પાસેથી બોલાવી શકાય.
2. વારતા દરમ્યાન પ્રશ્નો પૂછી પ્રોત્સાહન આપી વિચાર પ્રક્રિયા વિકસાવો. આ માટે આવા પ્રશ્નો પૂછી શકાય. તમને શું લાગે છે શું થયું હશે ? તમને આ વિશે કેવું લાગે છે - ? સિંહ ગર્જના કેમ કરતો હતો ? વગેરે. આમ કરવાથી શિક્ષકને બાળકના વિચારને રજૂ કરવાની ભાષા આપવાની તક મળશે.
3. વારતા નાની પણ શરૂઆતમાં આનંદદાયક અને જકડી રાખે તેવી હોવી જોઈએ.
4. વારતા માટેનાં ચિત્રો ક્રમિક, સાદાં અને વારતાની ઘટના દર્શાવતાં હોવા જોઈએ.
5. દરેક વારતાનું નાટ્યીકરણ કરવું જરૂરી નથી.
6. વારતામાં શક્ય હોય ત્યાં વાતચીત ઉમેરો, વાતચીત સ્ટીમ બલૂનમાં લખો. જે નાનાં બાળકો માટે જરૂરી છે અને મોટા બાળકો માટે અવતરણો નોંધો.
7. અઠવાડિયામાં ઓછામાં ઓછી એક વારતા લેવી અને પછીના દિવસોમાં તેને અનુસરવી.
8. બાળકોને પોતાની વારતા લખવા માટે પ્રોત્સાહન આપો.

6.4.3 નિર્દેશિત પ્રવૃત્તિઓ

આ પ્રવૃત્તિ શિક્ષક દ્વારા નિર્દેશિત હોય છે જે ભાષા પ્રાપ્તિ માટે સહાયક પરિસ્થિતિ પૂરી પાડે છે. આ પ્રવૃત્તિ દ્વારા શિક્ષક શબ્દભંડોળ અને ભાષાનું માળખું પ્રાપ્ત કરવામાં મદદ કરે છે.

શિક્ષક નિર્દેશિત પ્રવૃત્તિઓ ઘણી બધી છે. આ પ્રવૃત્તિઓ મણકા પરોવવા, જુદા જુદા આકાર બનાવવા, કેક બનાવવી અથવા આઈસક્રીમ બનાવવો વગેરે જેવી જટિલ પણ હોઈ શકે. રચનાત્મક પ્રવૃત્તિ જેવી કે ચોપડીને પૂઠું ચડાવવું. પતંગ બનાવવા, વર્ગ શણગારવો વગેરેને નિર્દેશિત પ્રવૃત્તિમાં બદલી શકાય. દરરોજની પ્રવૃત્તિઓ જેવી કે નહાવું, ધોવું, બૂટ પોલીશ ઈસ્ટ્રી કરવી વગેરે પણ ભાષા

પ્રાપ્તિ માટે ઉપયોગમાં લઈ શકાય. આથી તે પ્રવૃત્તિઓને પણ શ્રવણમંદ બાળકના વિશિષ્ટ વર્ગમાં નિર્દેશિત પ્રવૃત્તિ તરીકે ઉપયોગમાં લઈ શકાય.

બાળકના ભાષા જ્ઞાન અને સ્તરને અનુરૂપ, શિક્ષક, યોગ્ય પ્રવૃત્તિ પસંદ કરી ભાષા વિકાસ માટે ભાષા જ્ઞાન અને ભાષાના હેતુઓનું આયોજન કરે છે.

હેતુઓ :

નિર્દેશિત પ્રવૃત્તિઓ દ્વારા શિક્ષક...

- નવા શબ્દ ભંડોળ અને વાક્યના પ્રકારો માટે તક પૂરી પાડે છે.
- ખાવું, છોલવું, પોલીશ, ચોંટાડવું વગેરે ક્રિયાપદ અર્થપૂર્ણ પરિસ્થિતિમાં શીખે.
- કાળ પ્રમાણે ક્રિયાપદનું રૂપ બલદે. દા.ત. મૂઢુલ કાકડી છોલે છે, મૂઢુલે કાકડી છોલી, મૂઢુલ કાકડી છોલશે.
- ક્રાફ્ટ અને ચિત્રકામમાં રચનાત્મકતા લાવો.
- પ્રવૃત્તિનો ક્રમ જાળવતાં શીખવાડો.

6.4.3.1 નિર્દેશિત પ્રવૃત્તિમાં શું કરવું - શું ન કરવું

1. પ્રવૃત્તિ દરમિયાન જે ભાષા આપવાની છે તેનું આયોજન અગાઉથી કરો.
2. બધા જ બાળકોને પ્રવૃત્તિમાં સામેલ કરો.
3. નિર્દેશિત પ્રવૃત્તિ ખંચોરાક પૂરતી સીમિત નથી. બીજી પ્રવૃત્તિ પણ કરી શકાય.
4. બેઠક વ્યવસ્થા ધ્યાનપૂર્વક આયોજીત કરવી.
5. ઉંમરને અનુરૂપ પ્રવૃત્તિ પસંદ કરવી.
6. પ્રવૃત્તિ દરમિયાન વાતચીત કરો અને જ્યાં જરૂરી હોય ત્યાં પ્રાસંગિક ભાષા આપતા રહો.
7. બાળકોને શૈક્ષણિક સાધનો, મોડેલ કે પછી તેમણે જે વસ્તુ બનાવી છે તેને અડકવાની / આપવાની / જોવાની છુટ આપો.
8. સંવેદનાત્મક તાલીમ પણ આપવી.

6.4.4 પર્યટન - સ્થળ મુલાકાત

શાળાના અભ્યાસક્રમમાં ઝુ, ધાર્મિક સ્થળો, બગીચા, મોચી, દુકાન, ડોક્ટર વગેરે જગ્યા, સ્થળ મુલાકાતનો સમાવેશ થાય છે. આ

મુલાકાતના બે હેતુઓ છે.

1. જ્ઞાન આપવું અને વાતાવરણ વિશે શીખવું, જાણવું.
2. વાતચીતનું કૌશલ્ય વિકસાવવું જે મુલાકાત દરમ્યાન ઉપયોગી થશે.

દા.ત. પોસ્ટ ઓફિસની મુલાકાત દરમ્યાન શિક્ષક...

- પોસ્ટ ઓફિસના કાર્યો વિશે માહિતી આપી શકે.
- પોસ્ટ ઓફિસમાં કામ કરતાં જુદા જુદા લોકો વિશે કરી શકે.
- પોસ્ટ ઓફિસમાં ઉપયોગમાં આવતી સામગ્રી વિશે જાણકારી આપી શકે જેમકે, પોસ્ટકાર્ડ, કવર, ઈનલેન્ડ લેટર, એરોગ્રામ, ટિકિટ વગેરે.
- બાળકોને ઉપરોક્ત વસ્તુઓ ખરીદતી વખતે કેવી રીતે વાત કરવી તે શીખવાડવું વગેરે.

મુલાકાત હંમેશા અભ્યાસક્રમના વિષયને સંબંધિત હોય છે અને પછીના પાઠમાં તે અનુસરવામાં આવે છે. ભાષા વિકાસ માટેની આ મુલાકાત પદ્ધતિ તદ્દન અલગ છે. કારણ કે બાળકને તે બાહ્ય જગત સાથે જોડે છે અને સામાજિક સંકલન માટે માર્ગ તૈયાર કરે છે.

6.4.4.1 મુલાકાત દરમ્યાન શું કરવું - શું ન કરવું

1. મુલાકાત અગાઉથી નક્કી કરો.
2. તે દરમ્યાન આપવાની ભાષા પણ અગાઉથી નક્કી કરો.
3. મુલાકાત પહેલાં અને પછી વર્ગમાં ચર્ચા કરો.
4. મુલાકાત અલગથી પણ આયોજિત કરી શકાય. દા.ત. ટ્રાફિક લાઈટ્સ વગેરે.
5. મુલાકાત દરમ્યાન ઉપયોગ માટે લખેલાં અને કોરાં ફ્લેશકાર્ડ સાથે રાખવાં.
6. મુલાકાત દરમ્યાન શિક્ષકે સામાન્ય લોકોથી પ્રભવિત ન થવું.
7. મુલાકાતના સ્થળે લોકો સાથે વાતચીત કરવા બાળકોને પ્રોત્સાહિત કરવા.

6.4.5 કવિતા

રજુઆત કરવાનાં વિવિધ માધ્યમો છે. સંગીત અને કવિતા પણ રજુઆતનાં અગત્યનાં માધ્યમ છે. શ્રવણમંદ બાળકો સાથે કવિતા રજુઆતના માધ્યમ અને ભાષા વિકાસ માટે ઉપયોગમાં લેવાય છે

તે વાણીના કેટલાંક પાસાઓ વિકસાવવા પણ ઉપયોગી છે. આ એવી પદ્ધતિ છે જે ભાષા વિકાસ સાથે જ બાળકો કલ્પના શક્તિ અને અપૂર્ણ પરિભાષાના વિકાસમાં મદદ કરે છે. સૌથી અગત્યની બાબત એ છે કે તે શ્રવણમંદ બાળકને સૂર, લય વગેરે અવિભાગીય તત્વો વિકસાવવામાં મદદ કરે છે.

શ્રવણમંદ બાળકોને સૂર, લય વગેરેમાં તકલીફ હોય છે. જેમાં ભાર, લય, વિરામ વગેરેનો સમાવેશ થાય છે. આ તત્વો સ્પષ્ટ વાણી વિકસાવવા માટે ખૂબ મહત્વનાં છે. ખરેખર તો આપણે ભાષા સમજવા માટે આ તત્વો પર વધુ આધાર રાખીએ છીએ. બાળકો પોતાની માતૃભાષા સમજવા આ તત્વોનો ઉપયોગ કરે છે. શ્રવણમંદ બાળકોને શ્રવણ સંવેદનો પૂરતા પ્રમાણમાં મળતા નથી (ફીડબેક) અને તેમનું શ્વસન નિયમિત હોતું નથી. તેમના અવાજની કંપન સંખ્યા અને તીવ્રતાનો પણ યોગ્ય વિકાસ થયો હોતો નથી. ઘણી વખતે તેઓ ભારનો ઉપયોગ કરતા નથી વિકાસ થયો હોતો નથી ઘણી વખત તેઓ ભારનો ઉપયોગ કરતા નથી. વિકાસ થયો હોતો નથી અને લય અયોગ્ય હોય છે. આ બધા કારણોથી શ્રવણમંદ બાળકની વાણીની સ્પષ્ટતા ઓછી હોય છે. લાક્ષણિક શ્રવણમંદ બાળકની વાણી (તીવ્ર અતિતીવ્ર શ્રવણમંદતાવાળા બાળકોમાં) લય વિહિન હોય છે. સંગીત અને કવિતા આ બાળકોને આ તત્વો વિકસાવવામાં મદદ કરે છે. આ ઉપરાંત કવિતાની ભાષા બાળકનો શબ્દ ભંડોળ વધારે છે અને વાક્યના પ્રકાર પણ સુધારે છે.

6.4.5.1 કવિતા શું કરવું - શું ન કરવું

- ભાષા અને સૂર, લય વગેરે અવિભાગીય તત્વોને સરખું મહત્વ આપો.
- કવિતામાં લય અને વિરામના ચિન્હો બાળકની હાજરીમાં કરો લગાડો અને તેનો હેતુ સમજાવો. દા.ત. જેમ એન્ડ જીલ / વેન્ટઅપ ધ હીલ
ઉગાઉ જણાવ્યા પ્રમાણે વિવિધ પદ્ધતિઓ છે તમે બીજી શોધી શકો છો. તમે હેતુ પૂરો કરી શકશો જો તમે..
- પ્રવૃત્તિ આયોજીત કરો, ભાષા નહીં.
- પરિવર્તનશીલ અને રચનાત્મક રહો.
- પ્રવૃત્તિને કાર્ય ન બનાવતાં, આનંદદાયક, મનોરંજક બનાવો.
- એક પાઠ પછી તેને અનુસરો.

6.5 સારાંશ

1. સાંભળતા બાળકો ભાષા આપોઆપ અને પદ્ધતિસર પ્રાપ્ત કરે છે.
2. શ્રવણમંદ બાળકોએ ભાષા પદ્ધતિસર શીખવી પડે છે.
3. પદ્ધતિ ગમે તે હોય સારા પરિણામ માટે કેટલાક નિયમો હંમેશા અનુસરવા
4. શ્રવણમંદ બાળકને ભાષા શિક્ષણ આપવાની ત્રણ પદ્ધતિઓ છે.
- માળખાકીય, કુદરતી અને સંયુક્ત
5. કેટલીક ટૂંકા ગાળાની પદ્ધતિનો ઉપયોગ ભાષાને અર્થપૂર્ણ પરિસ્થિતિમાં શીખવાડવા કરવો.

6.6 સ્વાધ્યાય

1. શ્રવણમંદ બાળકોને ભાષા શિક્ષણ આપવા માટેના વિવિધ નિયમોની યાદી બનાવો.
2. શ્રવણમંદ બાળકને કઈ પદ્ધતિ પ્રમાણે ભાષા 'શીખવાડાય' ? ચર્ચા કરો.
3. ભાષા શિક્ષણની કઈ પદ્ધતિમાં મોડેલ અનુસરવા (નકલ) પર ભાર મૂકવામાં આવે છે ?
4. શ્રવણમંદ બાળકોને ભાષા શિક્ષણ આપવાની કઈ પદ્ધતિઓ છે ?
5. પૂર્વ શાળાના વર્ગ-1 માટે, રમકડાના ઉપયોગથી શિક્ષક દ્વારા વારતા કહેવાનું આયોજન કરો.

6.7 શૈક્ષણિક કાર્ય એસાઈનમેન્ટ

1. શ્રવણમંદ બાળકોને ભાષા શિક્ષણ આપવાની પદ્ધતિના હેતુઓની યાદી બનાવો.
2. એક વારતા માટે શૈક્ષણિક સામગ્રી તૈયાર કરો જેમાં કમ્પ્યુટર આધારિત સૂચનાઓ છે.

6.7 સંદર્ભ

1. ગ્રોહ્ટ મલ્ડ્રેડ એ. (1977) નેચરલ લેંગ્વેજ ફોર ધ ડેફ ચિલ્ડ્રન, એલેક્ઝાન્ડર ગ્રેહામ બેલ એસોસિયેશન ફોર ધ ડેફ ઈનકો, વોશિંગ્ટન ડી.સ.
2. મુગ અને કોઝાક (1983) ટીચર એસેસમેન્ટ ઓફ ગ્રામેટિકલ સ્ટ્રક્ચર્સ સેન્ટ્રલ ઈન્સ્ટીટ્યુટ ફોર ધ ડેફ, મીસોરી
3. ક્વીગલી અને પાઉલ (1984) લેંગ્વેજ એન્ડ ડેફનેસ, કુન હેમ લીમીટેડ, લંડન એન્ડ કેનબેશ.